

Viața Românească

Directori: C. STERE și P. BUJOR

SUMAR

Mihail Sadoveanu	<i>Mariana Vidrașcu (roman).</i>
Cornelia din Moldova	<i>Versuri.</i>
G. Bogdan-Duică	<i>Scrisori de Grigore Alexandrescu (urmare).</i>
I. Agirbiceanu	<i>In Iupă (nucă).</i>
G. Ibrălleanu	<i>Probleme literare (urmare).</i>
Dr. P. Bogdan	<i>Teoria electronică a materiei.</i>
C. Morariu	<i>Viața Românească în Bucovina.—Părți din Ist. Rom. bucovineni.</i>
Prof. I. cav. de Cuparencu	<i>Problema ruzășească.</i>
I. Russu-Șirianu	<i>Din Ardeal.—Politica noastră memorandistă.</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea.</i>
G. I.	<i>Cronica Literară.—Artă și Critică feminină.</i>
Ana Conta-Kernbach	<i>Cronica Pedagogică.—Convorbiri școlare.</i>
Dr. Tatușescu	<i>Cronica Medicală.—Regimul Sării.</i>
Căpitan Alexandru Sturdza	<i>Cronica Militară.—Studiu de psihologie militară.</i>

Recenzii: Eugen Lovinescu : „Pași pe Nisip.” vol. II.—G. I.; Radu Rosetti : „Despre origina și transformările clasei stăpînitoare din Moldova”—C.; Ion Bărsăanu : „Primele Cinturi”—O. B.; Dr. G. I. Sbierea : „Contribuții pentru o istorie Socială cetățenească, religioasă, bisericască și culturală literară a Românilor de la originea lor încoace, pînă la iulie 1904 vol. I” G. I. Tulbure Ierodiacon : „In școală”—M. C.; „Scrisoare dela cițiva dascăli plecați în strălîni cătră colegii lor din țară”—I. B.; Louis Eisenmann : „Le compromis Austro-Hongrois de 1867”—E. P.

Revista Revistelor: Sămănătorul, Orizontul, Biserica și Școala, Revista Idealistă, Revista Asociației învățătorilor și învățătoarelor din România, Albina, Săptămîna, Revue des deux Mondes, Mercure de France, La Nouvelle Revue, La Revue, La Revue Latine, Revue de Métaphysique, Revue Socialiste, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Revue, Deutsche Monatschrift, sozialistische Monats-Hefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews,

Mișcarea intelectuală în străinătate.

Bibliografie.

I A Ș I

Redacția : Str. Romîna 4. — Administrația : Str. Manolescu 2.

1906

Viața Românească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară : un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți : un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria : un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h. — Pentru Basarabia : un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate : un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Românească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția D-lor Prof. Univ. C. STERE și P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor : I. Agirbiceanu, G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocirlan, Prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goșa, G. Ibrăileanu, V. Loichiță, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicătide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Măndrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morțun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, Locot. Colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr. N. Quinez, I. Raian, George Rannetti, I. Russu-Șirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. Dr. I. Simionescu, A. Stavri, Căpitan Alex. Sturdza, C. Șărcăleanu, Dr. D. Tatușescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaș, Dr. Alex. Vajda-Voevod, Al. Vlăhufă, N. Volenti și alții.

Condițiile de abonare

IN ȚARĂ :

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru învățătorii, preoții de sat, primarii și secretarii comunali rurali, studenții și elevii, pe an 15 lei.— Aceștia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cite un leu pe lună cel puțin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA :

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 50 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cite cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA :

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cite 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE :

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 "
Un număr	2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a copertii)

P. 361/clp.

Viața Românească

22 OCT 2019

15111973

✓ 35624 ✓

BIBLIOTECA IN ... Univ. "Petru Maior" Tg. Mures

PROCESUL DE ...

Tg. Mures

095070 2613

TABLĂ DE MATERII

	Pag.
<i>Mihail Sadoveanu</i> . Mariana Vidrașcu (roman)	165
<i>Cornelia din Moldova</i> . (versuri)	184
<i>G. Bogdan-Duică</i> . Scrisori de Grigore Alexandrescu (urmare)	186
<i>I. Agârbiceanu</i> . În luptă (nuvelă)	200
<i>G. Ibrăileanu</i> . Probleme literare (urmare)	214
<i>Dr. P. Bogdan</i> . Teoria electronică a materiei	232
<i>C. Morariu și Prof. I. Cav. de Cuparencu</i> . Viața românească în Bucovina — Părți din Ist. Rom. bucovineni. — Problema răzășească	246
<i>I. Russu-Șiriani</i> . Din Ardeal — Politica noastră memorandumistă	255
<i>P. Nicanor & Co</i> . Miscellanea	261
<i>G. I.</i> Cronica Literară — Arta și critica feminină	267
<i>Ana Conta-Kernbach</i> . Cronica Pedagogică — Convorbiri Școlare	270
<i>Dr. Tatușescu</i> . Cronica Medicală — Regimul Sării	275
<i>Căpitan Alexandru Sturdza</i> . Cronica Militară — Studii de psihologie militară	283
<i>Recenzii</i> :	297
Eugen Lovinescu : „Pași pe nisip... vol. II.—G. I. ; Radu Rosetti : „Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova“—C. ; Ion Birseanu : «Primele Cinturi»—O. B. ; Dr. G. I. Sbiera : «Contribuiri pentru o istorie socială cetățenească, religioasă bisericească și culturală literară a Romînilor dela originea lor încoace, pînă la Iuliu 1504 vol. I», Gh. Tulbure ierodiacon : «În școală»—M. C. «Scrisoare dela cîțiva dascăli plecați în străini cătră colegii lor din țară»—I. B. ; Louis Eisenmann : «Le compromis Austro-Hongrois de 1867»—E. P.	
<i>Revista Revistelor</i> :	306
Sămănătorul, Orizontul, Biserica și Școala, Revista idealistă, Revista asociației învățătorilor și învățătoarelor din România, Albina, Săptămîna, Revue des deux Mondes, Mercure de France, La Nouvelle Revue, La Revue, La Revue Latine, Revue de Methaphysique, Revue Socialiste, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Revue, Deutsche Monatschrift, Sozialistische Monatshefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews.	
<i>Mișcarea intelectuală în străinătate</i>	321
<i>Bibliografie</i>	324

Mariana Vidrașcu

— roman —

CAPITOLUL I.

I.

Cu inima strinsă îmi aduc aminte de cel mai îndepărtat trecut al vieții mele. Cînd lumina lumii mi-a pătruns întâiu în suflet, eram mică și slăbuță, și singurele ființe care umblau în juru-mi cu ochi calzi și cu vorbe blajine erau două bătrine: mama Tîca și mama Eți, — amîndouă călugărițe în mănăstirea Varatic. Acolo zice-că am venit și eu pe lume, în locuri așa de frumoase, care mi-au fost așa de dragi; dar nici pe tatăl meu nu l-am cunoscut, nici mama nu mi-a încălzit, în cele dintăiu zile ale lumii mele, c'o vorbă moale ori c'un cîntec de leagăn, sfioasa copilărie.

Despre tatăl meu am auzit puține lucruri. A fost un biet om nenorocit și pătimaș. Sărăcit cu totul de împrejurări, nu l-au lăsat alții să moară de foame și i-au dat o slujbă mică, l-au făcut administratorul mănăstirii unde m'am născut. După nașterea mea, care a fost mi se pare fără noroc, altă pacoste s'a abătut asupra capului său: a căzut bolnav și a zăcut multă vreme în spital. După ce s'a ridicat pe picioare, slab și amărit, a lăsat și nevastă și copil și a pornit în lume după noroc; dar norocul e pasere rară și un an încheiat, cit a alergat tatăl meu după dînsa, ea nu s'a coborît din negurile-î nestrăbătute. Și după anul acela omul a căzut la pragul bătrînelor care veghiau asupra mea. A venit și a plecat: nimeni n'a vrut să mai primescă o ruină de om care nu mai avea nimic de nădăjduit de la viață. S'a dus în lumea largă, s'a prăpădit, — și din înfățișarea lui nimic nu mi-a rămas la vîrsta acia fragedă, abia doi ani, în 1877. Totuși mai

tirziü, în anî de tăcere și melancolie, veneau din necunoscut, poate din noaptea în care bietul tata era cufundat, veneau peste sufletul meu adieri nedeslușite, ceva trist, ceva duios, ca un miros de flori de pe morminte.

Maică-mea rămasă așa, fără nimic de care să se apuce cu mâna și în sarcina a două bătrîne sărace, sfătuită de unii și de alții, hotări să se ducă la Iași, să învețe și să se facă moașă.

Ea plecă în adevăr,—și eu rămăsei între bătrînele mele, în chiliile așa de curate, mobilate așa de simplu, pline totdeauna de miros de flori și de raze de soare strecurate printre perdelele lăsate, în grădinița plină de flori felurite, între ochi blajini, în cîntecele melodioase ale clopoteilor mănăstirii. Icoanele din odaia mare erau ceva neînchipuit de frumos și de minunat: în fața lor stam ceasuri întregi, le priveam cu ochii duși. În cămară, era o ladă mare înflorită, plină de cărți vechi. Mă strecuram acolo, ridicam capacul, și începeam să răsfoesc filele îngălbenite între scoarțe tari. Inghiteam pulbera care acoperea chipurile sfinților și mult îmi plăcea mai ales mirosul, mirosul acela deosebit al cărților vechi, uitate în sipelele lor ca'n sicriuri.—Dormeam într'un pat larg, aproape de o ferestruică prin care se zăreau, dimineța, așa de limpede, depărtările învăluite ca'n aburi. Mama Țica sta la capul meu, mama Eți la picioare, și seara, cu ochii la icoane și la candela cu luminiță fină, după ce rosteam încet *Miluște-mă Dumnezeule!*, mă culcam cu fața 'n sus, cu plapoma pînă la bărbie, și cu ochii mari, cu ochii duși, ascultam glasurile domoale care-mi povesteau despre viețile sfinților și despre minunile Maicei Domnului. Ascultam, și de multe ori îmi închipuiam că și mamele mele așa de cernite și așa de bune sînt niște sfinte trimise de Maica-Domnului la mine. Dar ele nu erau sfinte, ele singure spuneau că-s niște biete păcătoase care se vor duce în focul nestîns.

«De ce să vă duceti în focul nestîns? am întrebat eu încet, într'un rînd, seara.

— Așa vrea Dumnezeu! » îmi răspunse plecîndu-se asupra mea, c'o sărutare, mama Eți.

Da, atunci nu mi puteam face nici-o idee bună despre acest Dumnezeu care hotăra astfel sfîrșitul unor maine așa de duioase. Stam și mă gîndeam și'n cugetul meu înălțam o dorință spre Maica-Domnului, care știe să aline toate durerile din valea aceasta a plîngerii.

Vara ne culcam în cerdac, mă încîntau vibrațiile armoni-

oase ale clopotelor în amurg și adormeam în lumina mare a lunii, care umplea noaptea pînă în depărtări adînci. Tăceri nesfîrșite învăluiau biserica înaltă ca o fantasmă nelămurită, plopii care se ridicau prin picla ușoară a nopții ca alte turnuri de mănăstire, chiliile din preajmă, livezile mirositoare, pînă'n taina codrului de brad din munte,—și o melodie ușoară, ușoară cobora une ori în această tăcere, o adiere de bucurie depărtat, în munți, cine știe unde, ca o chemare duioasă a unui suflet nevăzut.

Din zilele acestea limpezii mă zmulse o scrisoare. Mama, pe care o uitasem, dorea să mă vadă,—și mama Țica, care era mai curajoasă, mă așeză într'o căruță, și pornirăm. La Iași am găzduit la moșu-Hasnaș care era îngrijitorul spitalului de la Galata. Acolo am văzut pe mama, m'am uitat mult, cu oarecare sfială la dînsa și aveam, simțeam în mine o ciudată dorință ca să fug de ea, nu simțeam la apropierea ei nici-o tresărire de dragoste. Era acolo vuet mare, erau risete multe, care nu se mai sfîrșeau și care răneau urechia mea obișnuită cu vorbe șoptite și cu tăceri lungi. Mă simțeam neconținut zguduită din creștet în tălpi, aveam aceiași simțire, aceiași tremurare de inimă ca la izbucnirea tunetului. Și poate din această pricină m'am îmbolnăvit. Repede s'au aplecat asupra mea fețele multor doctori cari furnicau pe-acolo, prin lungi coridoare,—și de-bună-samă că ei au hotărit să fîu trimisă îndărăt la mănăstirea Varaticului. Numai aerul și îngrijirea de-acolo puteau să-mi facă bine. Eu simțeam aceasta și o doream din tot sufletul: înaintea de plecare toată lumea mă căuta nebună și nu mă mai găsea. Mă socoteau rătăcită. Și cătră seară dădură peste mine: eram ingenunchiată în biserica cetățuei și mă rugam la Dumnezeu și mai ales la Maica-Domnului să mă ducă îndărăt la bătrînele mele pe care le iubeam așa de mult.

Multă vreme după întimplarea aceasta nu cred să fi trecut. Mama își sfîrși învățătura și fu numită moașă în tirgul Costești; și chiar în iarna anului aceluia veni la noi, la Varatic, ca să petreacă sărbătorile Crăciunului. Și parcă acum văd înaintea ochilor o icoană, așa de bine mi-aduc aminte de figura rumână, zîmbitoare, oarecum îngrijită, a mamei și de chipurile bătrinelor mele, privind-o cu luare-aminte. Tustrele stau pe pat aproape de sobă, în căldura odăii, cu capetele apropiate, și mama vorbește repede, repede, cu foc, cu glas în șoptă,—iar eu nu pot pricepe un singur cuvînt, Mă uitam cu ochii mari la aceia care zicecă era maica-mea și numai de uu lucru îmi părea bine, că

era foarte frumoasă, mi se părea că întrece chiar pe maica Olimpiă, care era călugărița cea mai frumoasă din mănăstirea noastră.

Și cum stăteau ele și vorbeau așa, cum mă uitam eu uimită, deodată se deschise ușa și intră un om uriaș, c'un buchet mare-mare în mână. O frică strașnică îmi cuprinsese inima: mă gindeam la toți preoții noștri pintecoși, cari slujeau la biserică, și străinul mi se părea mai mare, de două ori mai mare decît toți. Și era urit, cu mustăți dese și c'o blană mare care-i acoperea bărbia. Și florile pe care le ținea strîns în mână mi se păreau ceva absolut neînțeles. Flori în timpul ernii niciodată nu erau în grădinița noastră. Mama Eți îmi spusese că omătul adoarme florile în vremea ernii, le adoarme și le învălește pînă'n primăvară, ca să nu le fie frig. De unde avea dar străinul flori? Și cum mă uitam spăimîntată la așa namilă, deodată se pleacă, mă cuprinde, mă ridică pînă la obrazul lui roșcovan și mă sărută. Incepu a mă sbate și a țipa. El incepu a rîde, îmi puse o portocală în mână și-mi dădu drumul. Arunca portocala și în fundul odăii, în ungherul patului, grămădită cu spaimă, priveam pe ferestruică cu îndărătnicie la iarna de afară și din cînd în cînd întorceam ochii mari, sperioși spre străinul acela care intrase dintr'odată așa, turburînd liniștea chilioarei noastre. Îmi trăseseșem plapoma peste mine și pe furiș îmi făceam cruce. Așa mă învățaseră bătrînele mele să fac la primejdie. Cînd am văzut pe uriaș plecînd, parcă mi s'a luat o negură de pe suflet.

A-doua-zi mama mă luă în brațe, își aplecă asupra mea obrazu-i rumăn și incepu să-mi povestească despre o mulțime de lucruri minunate: despre o căruță mică, mititică, numai pentru mine, despre doi căiuți cari fug ca vîntul, despre niște păpuși mari, mari cît un om....

«Mergi la Costești, mămuță? Dacă mergi la Costești, ai să găsești acolo și păpușă, și căruță, și cai, și ai să te joci și ai să te primbli cît îi vrea....»

Eu mă uitam la bătrînele mele și cu ochii în lacrimi mă gindeam cît am să fiu de fericită cu păpușele, cu căruța și cu căișorii.

«Mergi cu mama? mergi?»

'— Merg....» am șoptit eu.

Dar pe drum, lingă mama, care privea tăcută înainte-i și nu rostea nici-un cuvînt, a început a-mi părea grozav de rău după căsuța noastră, după bunicuțe, după florile care dorm supt omăt ca să nu le fie frig. Îmi părea rău, mă simțeam amărită,

așa mititică cum eram, dar tăceam și așteptam întâmplările ce aveau să vie.

Ajunsa printre casele rare și joase ale Costeștilor, priveam cum trec pe lângă mine o mulțime de obrazuri necunoscute. Surugiul întoarse deodată caii și intrarăm într'o ogradă largă, în fundul căreia abia se înălța deasupra pământului o căsuță cu streășina drept deasupra ferestrelor, o căsuță care sămăna ca două picături de apă cu moara de la noi, de la mănăstire. Asemenea șandrama, care n'avea nici măcar cerdac, mi se păru tare urită; voiam să întreb pe mama dacă acolo șade ea, și nu-mi veneau cuvintele pe limbă, nu îndrăzneam să rostesc o vorbă.

Mama făcu un pas împingindu-mă înnaite-î, și mă trezii într'o odăiță întunecoasă, care mirosea a umezeală. Două si-pete, un dulap și o masă de lemn alb erau aruncate acolo, la întâmplare parcă. Și deacolo, din săliță, trei uși se deschideau în trei părți, în trei chilioare, care păreau mai mult niște dulapuri săpate în zid. Prin una din uși zării un preot cu părul și barba ca zăpada de albă: intrai repede, mă apropiai de el și-î sărutai mîna, cum știam că se cuvine. Dar el nu-mi răspunse c'o sărutare și c'o vorbă bună cum se făcea la noi la mînăstire, și eu rămăsei cu brațele alîrnate, uimită și tristă. Sosi și cucoana preuteasa, inchizind nșa cu grosimea ei. Două fetițe pe care le ținea de mînă se ascuseră după fusta ei, una într'o parte și una 'nalta; o servitoare bătrînă, din prag, se uita la mine cu gura căscată, peste umărul stăpîni-su. Dar cucoana preuteasa o simți, se întoarse iute și-î zvirlă mînioasă cîteva cuvinte:

«Ce stai aici, ha? N'ai treabă? Pleacă și-ți vezi de lucru!...»

Sluga eși mormăind și cei cari rămaseră se uitau la mine și nu-mi spuneau nici-un cuvînt, parcă erau muți. Un suspin mi se ridica încet în piept, eram gata să plîng, cînd intră repede și mama de-afară și toți rostiră într'un glas: «Bine-ai venit, bine-ai venit!»

Apucîndu-mă de mînă, mama mă împinse în cutia ei, în care, prin întunecimea care o umplea, putui să deosebesc o ladă, două scaune, un pat și o măsuță. Asta era toată averea odăii: o priveam gînditoare, pe cînd mama își potrivea repede părul și îmbrăcămintea la o oglîndioară. Nu-mi spuse nici-un cuvînt și porni grăbită la *afacerile* ei.

Voiam să plîng, să plîng tare, și-mi era frică de străinii cari mă înconjurau, cari m'ar fi auzit din celelalte odăi. Imi înnabușii oftările grele și-mi ștersei în grabă cele cîteva lacrimi mari care totuși răzbătura și-mi infierbîntară luminile ochilor.

Cucoana preuteasă băgă de seamă că eram mihnită și-mi aduse în grabă o bucată mare de pîine și cîteva nucî. Nu-mî spuse nici-o vorbă însă. Iar una din fetițe, Anicuța, care rămăsese în urma bătrinei, apropiindu-se de mine, îmi vorbi privind-mă drept în ochi: «Să fii cuminte, că altfel ese dracul din sobă și te mincă!...»

Așa de tare m'am înspăimîntat, încît nici n'am îndrăznit să mă clintesc de la locul meu. Singele îmi alerga repede prin vine și mă durea capul. În neclintirea mea dureroasă, mama Tica și mama Eți îmi stăteau înaintea, în mîntea-mî infierbîntată, mă priveau cu dragoste și cu lacrimi, își mișcau buzele, dar n'auzeam nici-un sunet, și pieptul mi se umfla iar de suspine amare.

Toată vremea cît am stat în căsuța aceia, eu și mama mîncam la preuteasa. În fiecare zi priveam stînjenită, numai cu coada ochiului, la masa aceia mare și pătată, care nu era acoperită cu nimic; la strachina largă pusă în mijloc, în care toată lumea vîra lingurile. Eu și mama mîncam în farfuriî deosebite, dar lîngă lingurile acelea care se amestecau și se loveau, fără să vreaî îmi aduceam amînte de mîncările bune și de plăcintele pe care mama Eți le făcea acolo, la noi, la mănăstire, de farfurioarele cu floricele și cu dungă roșie pe margine la care priveam totdeauna înaintea de a începe să mîmînc.

Mama sta puțin acasă, rămîneau mai mult singură, și ea își vedea de «afaceri». Stam singurică și mă năcăjeam cu buchile din abecedar; mă puneam cu tot dinadinsul să citesc gazeta care era întinsă pe masă în loc de pinză curată; pe urmă priveam, din cînd în cînd, pe fereastră, pînă ce vedeam barba albă și pletele albe ale lui Popa Gheorghe; număram găinile boghete care să învîrteaî prin zăpada ogrăzii, alegeam în gînd pe cele mai mîndre și le dădeam numele celor mai frumoase maici de la Varatic; obosită apoi de privit, rămîneau cu ochii în gol, în umbra odăii, mă simțeam părăsită, și o răceală ciudată mi se urca din pămînt prin picioare.

Intr'o seară, o mare mirare mă cuprinse, cînd văzuî intrînd în odăița noastră, pe neașteptate, pe uriașul necunoscut care mă infricoșase la mănăstire. Încărcat cu pachete pline de bunătați și c'o mulțime de jucării, mă privea zîmbînd și-mî făcea semn cu capul să mă apropiî de el. Răspîndi în juru-mî și pachetele de prăjituri și bomboane și jucăriile nenumerate,—iar eu stam uimită și nu știam ce să fac. Dar la glasul mamei, parcă mă deșteptaî, mă apropiai de om, și el mă luă în brațe și mă

sărută. Mișcată, mă retrăsei în colțul meu: decid venisem în căsuța aceia a popei, maică-mea niciodată nu-și apropiase buzele de obraji și de fruntea mea.

Mama, veselă, prinse a cînta din gitară. Imi adusei atunci deodată aminte că auzisem murmur de coarde și'n chilia bătrinelor mele, și gîndul ducîndu-mă îndărăt, înspre zile limpezi, o mare jale imi aduse lacrimi fierbinți în ochi. Acuma-mi părea rău că mă apropiasem de necunoscut și-i promisem sărutarea pe care obișnuia să mi-o dea mama Eți și mama Tîca.

Dar și mihnirea aceasta trecu și încet-încet început să mă obișnuiesc cu cuconu-Filipache. Se purta gingaș cu mine, mă mîngîia pe cap, totdeauna imi aducea cîteceva din tîrg. Mă simțeam pornită c'un început de dragoste spre el,—dar singurătatea și pustiuul chilioarei umede imi aduseră o boală lungă care nu se isprăvi decît la Varatic, în locurile acele unde vîntul avea mîngierii de mamă și aducea mirezime tămăduitoare

Așa, în 1880 ajunsesei la vîrsta de cinci ani, cu clasa întăia făcută. Și venită iar în Costești, ca să fac clasa a doua, în loc să intru iar în peștera veche care mă îmbolnăvisese, intrai într'o casă mare, frumoasă, unde mă simțeam tare bine, unde găsii pe străinul care obișnuia să-mi aducă jucării și pe mama care mă întîmpină cu puține vorbe:

«Vezi tu, Mariano? Să-î spuî *tată*. --ai înțeles?»

De înțeles înțelegeam, dar de obișnuit nu mă puteam cu nici-un preț obișnui să-î zic *tată*, cu toate că se purta blind și dragăstos cu mine. Lui îi ziceam simplu: cuconu Filipache;—iar mamei nu-î ziceam nici într'un fel: ei îi pindeam privirile și-î atrăgeam luarea aminte c'un gest. Ei nu-î puteam spune o vorbă moale, n'o puteam privi cu ochi umezi, pentru dînsa parcă nici nu eram pe lumea asta, și ca să n'c plictisesc acasă, mă trimetea la școală, ca să repet clasa întăia. Ce puteam face în plictiseala școlii? N'aveam nimic nou de aflat. Fugeam la prietenii de seama mea, mă veseleam și mă jucam, și cînd vedeam copiii eșind de la școală, mă întorceam frumușel și eu acasă, cu cîrticica subsuoară; pînă ce într'o zi, dînd mama peste mine, cum mă jucam de-a vizitele cu vecinul Costică, își puse mîinile în șolduri și-mi trase o batjocură strașnică. Am rămas îngrozită, și atunci am înțeles, cu mintea mea crudă, că niciodată n'o să pot desmierda pe femeia aceia care nu mă iubea, cu același nume gingaș cu care chemam odinioară pe bătrînele mele dragi.

Nu trecu mult și vînturii ghețoase începură să sufle.

Era pe vremea ernii, pe-aproape de sărbătorile Crăciunului. Cuconu Filipache în fiecare zi pleca la pădure, unde supraveghea tăierea lemnului—căci el ducea pe acea vreme toate treburile moșiei marelui boer Costescu—și seara, după ce venea acasă, după mîncarea bună, încălzit de cîteva pătorele de armaș, se punea să însemne socotelile într'o condică cu niște scoarțe care îmi păreau tare frumoase și pe care grozav ași fi vrut să le dobindesc pentru abecedarul meu.

Indrăznii să murmur lui cuconu Filipache, într'o seară, dorința mea, dar el era cufundat în socotelile lui și nici nu mă băgă în seamă. Și într'o zi, după multă dorință, după multă nehotărîre, pusei mîna pe condică, scosei c'un cuțit, frumos, scoarțele și mi le potrivii cum putui la cărticica mea. Incolo, foilor cu socoteli nu făcui nici o stricăciune: le lăsaî în colțul de masă, unde le găsiser. Eu nu socoteam să fi făcut o greșală, dar mamei nu i-am spus nimic, nu fiindcă mă temeam de bătae, ci pentrucă mă feream eu din obișnuință de dinsa. Șașa, a-doua-zi dimineata, de-abia se făcuse ziua și eșii din odaia în care dormeam tustrei, eu, mama și cuconu Filipache, eșii și intraî în bucătărie, după cum îmi poruncise de la început mama și după cum îmi era obiceiul acuma. Acolo dealtminteri petreceam eu destul de bine: pentru două-trei țigări date pe ascuns, Vasile, vizitiul, îmi spunea o poveste ori mă plimba cu sania prin ogradă înainte de plecarea boerului. Iar în ziua aceea, nu de multă vreme mă bucuram de sfaturile slugilor, cînd deodată mama năvăli pe ușă, roșie la față de minie, se năpusti asupra-mi, mă apucă de păr și începu să mă plesnească cu palma peste obraji. Așa, fără de nici o vorbă, mă împinse înainte-i din bucătărie în odaia noastră; acolo mă zvîrli în fața lui cuconu Filipache și răcni la mine aprig:

«Ce-ai făcut, ticăloasă ce ești, cu tartașii?»

Minciuni nu știam să spun. Scosei cărticica și le-o întinsei, tremurînd. Atunci palmele să deslănțuiră din nou, palmele și pumnii cari curgeau și băteau în mine fără milă. Și la urmă maică-mea, în fața lui cuconu Filipache care și întorsese capul, mă scuipă în obraz.

«Na! să te invetî minte, și să te mulțumestî că ai scapat așa de efin!...»

Mă desbrăcă apoi de strae și mă puse în genunchi afară, în omăt. Din frigul și din groaza aceea mă scoase cuconu Filipache. Și în casă, în pătîșorul meu, pînă într'un tirziu am plîns

cu sughițuri și am tremurat cu genunchii la gură. Adonă-zi o tasă repede mă apucă cu ferbințelii aprige care poate m'ar fi dus la mormint: mamei mele puțin îi păsa de mine; dar pe semne că așa îmi era dat să merg înainte, pînă la sfirșit. Am zăcut și-am plins pe perna mea multe zile nesfirșite, și nici vorbe blinde n'auzeam, nici tată și mamă n'aveam cui zice.

II.

Din întunerecul acelu depărtat trecut se înalță două umbre mîngietoare: moșu-meu Constantin, fratele mamei, și un prieten al lui.

Moșu-meu, de mic copil rămas în îngrijirea mamei, se zbatuse cu nevoile, lăsat în voia întîmplărilor, bătut și umilit de soră-sa mai mare ca de o străină. Bătrinele dela Varatic avură milă de el, cum au avut mai pe urmă și de mine, și după ce-l făcură să isprăvească școala primară, îl duseră la Iași ca să l dea la liceu. Acolo însă umblară mult și bine ca să găsească pe prea sfinția-sa mitropolitul Moldovei și al Sucevei: pentru niște biete călugărițe ca ele era greu de răzbătut așa de sas. Sprijinul nădăjduit nu veni deci și, destul de supărate, aduseră pe băiat înapoi la mănăstire, de unde, ce făcură ce dreseră, izbutiră să-l trimeată la Crăcăoani, tot în ținutul Neamțului, scriitorăș la primărie.

Acolo a stat moșu-meu Constantin pînă la vremea armatei. Cînd a fost să plece la București într'un regiment de linie, s'a oprit la noi, și atunci l-am văzut eu bine, atunci a putut să se lege icoana lui în mîntea mea c'o întîmplare. Băiatul nevoiaș cerea surori-sa cițiva bani, ca să aibă acolo în orașul acela mare, pentru greutățile începutului. Atunci am văzut iar pe mama cu părul vilvoiu și cu ochii mari în starea de minie grăzavă, în care o adusesem eu cu neertata greșală a scoarțelor condiceii. Striga, striga și dădea din mină, grămădind asupra bietului Constantin, care sta cu capul plecat deoparte, un potop de vorbe grele. Cuconu Filipache, liniștit o bucată de vreme, nu mai putu suferi; dădu un pumn grozav în birou, deschise un săltar, scoase un pachet mare de hirtii de bancă, zmulse una, și injurînd cu minie, cu obrazul stacojiu, o întinse lui moșu-meu.

Bietul orfan a plecat la București și în casă n'am mai auzit spunîndu-se despre el nici o vorbă: parcă murise. Tirziu, nu știu cît o fi trecut după această întîmplare, într'o seară viforoasă de iarnă, un soldat slab, nemîncat, galben ca ceara, bătu la ușa

noastră.—Mama începea să se minie, vorbea cu cuconu Filipache să-l dea pe poartă afară, ce caută așa, la ușile oamenilor, în puterea nopții? Dar soldatul aducea o scrisoare. Zicea că e de la unchiul Constantin, cu care era prieten bun, ca un frate. Cuconu Filipache citi scrisoarea, în care se spunea că străinul e băiat de familie bună, sărac și fără nimeni pe lume, în care noșul Constantin se ruga cu lacrimi și de soră-sa și de cumnatu-său să nu-l respingă, ci să-l găzduiască, că-î om bun și i-î drag ca un frate.

Mama nu zise nimic. Cuconu Filipache deschise ușa, pofti pe străin în casă cu o vorbă blindă, și porunci să se pregătească o odaie.

În scurtul răstimp cit a stat la noi m'am făcut bună prietenă cu domnul Georgescu. Că ora de familie bună, asta se cunoștea din chipul cum vorbea și cum se purta: asta chiar maică-mea o băgase de seamă. Fără părinți și fără rude, sărac, eșise bolnav din oaste, și găzduirea la noi era un popas din drumul care nici el nu știa unde-l va duce. Se purta blind cu mine, îmi spunea vorbe calde pe care multă vreme nu le auzisem, mă lua în brațe și deseori spunea că seamăn bine cu unchiul Constantin. Într'o săptămână devenisem favorita și protejata lui; mă suiam fără nici-o ceremonie în spatele lui, îl tutuiam și-l sărutam; iar el îmi închidea totdeauna obișnuitul drum spre bucătărie, întindea brațul și oprea deseori palma mamei îndreptată spre mine; la masă mă așeza lângă el și-mi scotea a doua oară totdeauna decite ori îi șopteam: Asta-mi place! Astea le făcea cu un zîmbet blajin de om care suferă, privea pe mama cu ochi rugători, încît nici ea nici cuconu-Filipache n'aveau ce zice și lăsaū lucrurile să meargă așa.

Veni însă ziua plecării. Ca de obicei, am alergat în odaia lui, cu brațele întinse, cum s'a zărit de ziuă. L-am găsit mihnit, plîngînd, cu fruntea răzimată 'n mina dreaptă, cu stînga lăsată în lungul scaunului pe care sta. L-am întrebat încet:

«Ce-i? te a batjocorit mama?...»

Orice durere, pe vremea aceia, nu putea să vie decît de la mama.

«Nu, drăguță, mama nu mi-a făcut nimic...»

Se uita dus înainte-î, apoi îmi puse o mină în creștetul capului și-mi zise cu glas mișcat:

«Tu... tu... dragă, n'ai să fii fericită... dar ai să trăiești...»

Eū mă uitam la el și nu înțelegeam:

«De ce plîngî?» Și-mî veniră și mie lacrimile și începui și eu a plînge.—Apoi, îndată după aceea, în odaia mamei, aflai pricina supărării prietenului meu. Pe vremea aceea însă n'o puteam înțelege lămurit.

«Am visat un vis grozav... am avut mare spaimă...» spune încet soldatul, și mama, în fundul divanului, cu cafeaua neagră lingă dînsa, îl asculta cu luare-aminte. Eu, lingă prieten, care sta pe un scaun lingă fereastră, așteptam cu sufletul plin de tremur.

Se făcea că era într'un amurg, povestea soldatul, și el era rătăcit în cîmpuri pustii, fără zăre, fără drum. Umbla rătăcit, căuta să-și îndrepte încotrova pașii și nu putea. Trudit se lăsă la pămînt, cu capu'n palme, cu coatele pe genunchi. Și deodată, cum sta așa, drept înaintea-i se crapă o prăpastie adîncă, plină de întunerec. Se scoală, vra să fugă și nu poate, un zgomot grozav pornește și parcă-l împinge o putere necunoscută înaintea. Face un pas și cade, înghițit de adînc...

Ascultam înfricoșată. Mina prietenului meu, pe care o țineam în palmele mele, era asudată, rece. Simțirile nelămurite de groază se amestecară apoi cu durerea despărțirii,—și am plîns mult, mult, cu durere adevărată și adîncă, cînd m'a sărutat și mi-a spus:

«Apoi eu mă duc... Mată să fii cuminte... auzi?...»

S'a dus,—și după o lună a venit veste că a murit. Așa s'a sfîrșit cea dintăi prietenie a mea, cea dintăi rază de soare care a pătruns în odăița-mi înghețată.

O vreme apoi am rămas singurică. Cit a trecut nu știu,—dar cu deosebită bucurie îmi aduc aminte de venirea unchiului Constantin.

Bunătatea *celuilalt* parcă trecuse la el. Am început să-l iubesc îndată și pentru această bunătate și pentru necazurile lui. Sărac, fără o camașă venise, și din slujba ce avea acolo în tirgușorul nostru nu putea alege decît puțin. Maică-mea îi făcea imputări și pentru hrana ce i-o da din belșugul nostru, îi făcea imputări grozave clipă cu clipă și căuta să-l rănească cu orice vorbă. Intr'un rînd fiindcă îndrăznise să spue că i-î soră mai mare, că ar trebui să se poarte altfel cu el, era să fie dat afară în brînci, pe scări.

Amîndoi necăjiți, ne înțelegeam bine în odăița noastră, lingă o căsnicie care, cu cit creșteam și înțelegeam, cu atît mai mult îmi dă fiori de groază și de zgust.

Cuconu Filipache avea obiceiul să joace în cărți și să bea

mult. Deseori venea tirziu, in puterea noptii, si din odăita, deşteptată într'o tresărire de spaimă, ascultam ţipetele ascuţite ale mamei, la care răspundeau mormăiri răguşite şi ameninţătoare.

De multe ori, după răcnete grozave, mama intra zbirlită, cu ochii bulbucaţi şi crunţi, cu faţa roşie, cu buzele inspumate, trântind uşa, care detuna de se zguduiau pereţii. Supt plapoma mea, îmi strîngeam pleoapele şi de-abia suflam.

«Hai, sculaţi!... poftiţi şi vedeţi cite îndur din pricina voastră!...»

Ne scula, c'o palmă pe mine, c'un ghiont pe moşu-meu, şi ne împingea în odăita lor strîmtă, în neorînduială, aşa de plină de fum de tutun că mă înăbuşeam şi-mi venea ameteală. Cuconu Filipache, fără surtuc şi fără jiletcă, sta nemişcat la marginea patului, cu ochii aţintiţi asupra cînil marî de vin, care trebuia să fie adusă plină în fie care seară şi pusă acolo pe masă.

Mama începea răcnetele, unchiul Constantin cerca o împăcare, lua partea *talăului*, pînă ce infuriat deodată, cuconu Filipache tresărea, ridica pumnii uriaşi şi începea să urle, cu ochii singeroşi :

«Am să vă dau afară, am să vă dau dracului, ori mă taiu c'un cuţit, ori mă spînzur,—ce vraţi voi cu mine, ha?»

Citeodată începea să se bată cu pumnii în piept şi peste cap,—altedată după ce bea cu disperare parcă vinul de pe masă, rămînea topit la marginea patului nu mai putea face nici o mişcare, nu mai putea rosti nici un cuvînt. Atunci mama cu ţipetele ei începea şi nu mai sfîrşea pînă 'ntr'un tirziu.

Ce se petrecea atunci în capul meu, în sufletul meu, nu ştiu. Dar groaza acelor nopti şi astăzi o simt şi icoanele acelea nici acuma nu mi s'au şters din minte. Iar azi ştiu că mama nu putea să facă altfel. Şi ştiu iar că nici cuconu-Filipache altfel nu putea să trăiască : ridicat cu greu de jos, acum vechilul unui mare boer, trăind din belşug şi plictisit în viaţa lui îngustă, fără dragoste de la cineva, fără să iubească el însuşi pe cineva,—ce putea face? Tovărăşia mamei nu era făcută să-l liniştească şi să-l pornească pe alte căi.

Sufeream şi aşteptam totdeauna cu bătăi de inimă seara ; şi cea mai mare fericire pentru mine, atunci, era cînd cuconu Filipache intra de vreme, îşi bea vinul obişnuit şi se culca. În odăita strîmptă stam de vorbă cu unchiul Constantin, răsfoiam volume groase pline de ilustraţii, făceam căsuţe cu cărţi de joc şi mă bucuram pe cît puteam de clipa de linişte pe care mi-o dăruise Dumnezeu.

Dar multă vreme n'a durat nici prietenia aceasta în casa părintească. Mama, într'o bună zi, după țipetele-î ascuțite, după injurăturile lui cuconu-Filipache, care, într'o clipă de furie grozavă sfărîmase ca'n multe alte dăți cu pumnii tot ce găsise în juru-î, dadu afară pe unchiul Constantin, și eû rămăseî iar singură și nenorocită.

La școală mă'nțilneam cu o fetiță, cu care trăiam bine, Ema Mavrichi, dar clipe de singurătate cu dinsa n'aveam. Irina, fata bucătăresei, căreia mă jeluia din cînd în cînd, nu mai era la noi, se dusesse și ea odată cu maică-sa. Nu mai aveam pe nimeni acasă: eșisem o clipă la soare și acuma intrasem iar în chilioara rece și tristă. Și mi se frîngea sufletul de jale cînd vedeam părinți ca-reși dîgosteau și-sî mîngîiau copiii. Mă gîndeam că eû niciodată n'o să am parte de mîngîierez mamei. Mătușa Adela, sora lui cuconu-Filipache, și bărbatu-său,—cu cari mama trăia foarte rău—îmi aduseră într'o zi de la iarmaroc de la Roman o păpușă mare, mi-o pusesă în brațe și mă mîngîiară pe frunte. Am intrat în odăița mea și am început să plîng cu lacrimi amare.

În clipele acelea am avut o așa de mare sfișiere de suflet și m'am simțit așa de părăsită ca'ntr'o pustie, încît nu mai putui să răbd. Mă dusei la mama și-i spusei încet, cu glas înăbușit:

«Vreaî să mă duc la Varatic și să staî acolo.....»

Și începuî să plîng. Infuriată, mama se repezi la mine. Voiam să fug, începuî să țip. M'a prins și m'a bătut așa de tare—încît de sfirșitul zilei aceleia nu-mi mai aduc aminte. M'am trezit singură, ca'ntr'o ghețarie, și nici nu mai puteam plînge. La școală, a-doua zi un vîrtej mă cuprinse, lumea începu să se învîrtă în juru-mi și căzuî jos fără simțire. M'au stropit cu apă, m'au trezit fetele și m'au adus acasă.

Mama era tot miniată și încrunțată, chiar cînd a venit doctorul Bernard, un neamț gros și foarte blind, și i-a spus dînd din cap: «Grav, foarte grav...»

«Ce ai mată, ce te doare? mă întrebă moale doctorul.

— Vreaî să mă duc la Varatic... șoptii așa ca să n'audă mama.

— A, da! a, da! zise doctorul dînd din cap și întorcîndu-se spre mama. Nostalgia... nostalgia... Trebuie mată s'o daci la Varatic... Acolo e liniște, aer, acolo se face bine...»

La Varatic două zile am trăit c'o frică mare: Mă temeam că nu cumva mama să se răgîndească și să mă ducă înapoi la.

Costești. Stam mai mult ascunsă, mă feream, să nu mă vadă. Și cînd văzui trăsura plecînd cu mama, și fără mine,—nu pot să spun ce bucurie mare, fierbinte îmi umplu toată ființa. Nu-mi venea să cred că toate amărăciunile au trecut, că de-acuma sînt liberă și fericită în sfîrșit, cu bătrînele mele.

Eram stăpîină pe vieată, într'o vară minunată, care desfășura frumuseți nouă ochilor mei fermecați; îmi venea să cînt, să îmbrățișez pe toată lumea. Multă vreme m'am uitat lung la mama Țica și la mama Eți, amîndouă albe cu obrazurile brăzdate, sămănînd așa de bine una cu alta, amîndouă cu niște priviri așa de blajine, apoi le-am luat de după cap, le-am sărutat de nenumărate ori și am început a plînge....

«Ce ai tu, fetiço, de ce plîngi?»

Eū nu le răspundeam nimic, mă uitam fericită la ele și-mi curgeau lacrimile șirag.

Și multe zile fericite am petrecut eū acolo în cerdacul larg, mîngîiată de vînturi calde, învăluită de căldura dragostei bătrînelor. Eram slabă și cu toate simțurile ațîțate. Ascultam înduioșată melodia adîncă a clopotelor, priveam munții bătrîni învăluiți în ceața depărtărilor, amurgurile cu o culoare așa de dulce viorie, și așteptam ca pe ceva sfînt, totdeauna nou, răsărirea celei dintăi stele în inserările limpezii.

Bătrînele mă duceau regulat la biserică; ascultam de la un capăt la altul sfînta slujbă, apoi, ingenunchiată la picioarele preotului și acoperită peste tot de patrafirul lui, ascultam o rugăciune neînțeleasă, mormăit prin barba deasă.

Dar cu toate rugăciunile și cu toată îngrijirea, aveam friguri aproape în fiecare zi, și bătrînele nu mai știaū ce să-mi facă. Toate leacurile pe care le aflaū în sfaturile cu alte maici, după ce eșeau din biserică, le întrebuițară, îmi învăliră pîntecele și'n foi de tutun, zădarnic. Au trebuit să înceteze și să mă lasă în seama Domnului.

Incetul cu incetul m'am făcut bine; dar toamna venea și maica-starița, într'o bună zi, avînd a face un drum la Iași, mă luă cu dînsa și mă lăsă acasă, la Costești. Cu capul plecat, cu inima îndoită, am intrat în casa mamei.

III.

Lucrurile au mers un timp binișor. Mama avea acuma o prîletenă, cucoana Aglaia Irimescu, femee bună c'o inimă duioasă, într'un trup subțirel, numai de-o palmă de nalt. Venea la noi în

fiecare după amiază, vorbea blînd și dădea rar din mîni, mă lua în brațe, mă dezmierda și-mi găsea o mulțime de calități, despre care fără încetare vorbea mamei. În răsîmpul cît a stat ea în Costești, mama părea mai blindă, își oprea mîniile și izbucnirile de cuvinte; iar eu, pe cît puteam, mă feream să fiu singură cu dînsa și mă păzeam cu de foc de greșalele copilăriei mele.

Venea acum în casă și unchiul Constantin, cearta veche era uitată. Aveam de multe ori bucurii mari, cînd mă aștepta la poarta școlii, mă lua de mîna și mă ducea în tîrg să-mi cumpere un caet ori un condei. Lîngă dînsul dădeam drumul vorbeii și-î povesteam o mulțime de întîmplări de-ale noastre, ale fetelor mari,—căci acum eram mîndră, eram domnișoară, eram în cel din urmă an.

Iar cu venirea primăverii, după plecarea cucoanei Aglaia, plătit destui de scump multe ceasuri de tihnă. O vreme frumoasă în sărbătorii de paști, în sărbătoarea naturii, în înflorirea grădinilor, scotea stoluri de fete pe ulițele tîrgușorului. Ași fi vrut și eu cu dragă inimă să mă duc la biserică, să-mi arăt rochița nouă, căci aveam rochiță nouă croită dintr'o fustă veche a mamei.—dar botinele nu-mi mai țineau în picioare de rupte ce erau și nu puteam face doi pași în ulița de rușine. În întristarea mea aveam și o tovarășă de suferință, pe bătrîna, mama lui cuconu-Filipache. Nici ea n'avea cu ce eși, nici ea nu se împărtășise c'un straiu în aceste sărbători în care lumea toată se înnoește, deși în casa noastră numai banii nu lipseau. Stăteam închise în casă amîndouă tovarășele de nenorocire și plîngeam;—și nimeni nu-și poate inchipui ce durere e aceasta, durerea hainelor și a încălțămîntei de paști, pentru un copil, și chiar pentru un bătrîn. Poate suferința aceasta ne-a făcut bune prietene, căci bine am trăit cu bătrîna pînă la sfîrșitul zilelor ei.

În anul acela, mai săltată și mai înțelegătoare în ale lumii, primeam mai adînc zguduirile. Vieța pe care o duceau părinții mei simțeam eu cum îmi rănește sufletul.

La întîiul Maiu mulți din tîrg, împreună cu cuconu-Filipache și cu mama, petrecură armîndenul în grădina schitulului de la Plopeni, între bătrîni arbori înfloriți, pe pajiște plină de buchete de toporăși. Multe fetițe de seama mea s'au dus cu părinții lor; eu stam acasă cu bătrîna. Pe deoparte eram mîhnită, pe de alta eram bucuroasă că am scăpat o zi de frica cu care umblam în sin neînterupt. Și mă mai bucuram că pot umbla prin toate odăile, prin toate colțurile, ca să pot să-mi vir

năsușorul pe unde nu era voe.—Ziua începută bine se sfârși rău. Mama intră gemind, cu un deget tăiat, cuconu-Filipache petrecu noaptea toată cu ai lui, și a doua-zi dimineata, cind intră ținându-se cu minile de pereți și cu capu'n piept, a fost o grozăvie de voiū spune-o și morților din morminte. Mama înjura, cuconu Filipache înjura; mama începu să țipe ca înjunghiată, cuconu Filipache începu a urla cu strășnicie și a-și repezi pumnii în toate părțile. Sticle, farfuri, pahare, scaune, cădeaū, se sfărmaū ca supt izbituri de ciocane. Și în iadul acela eū tremuram cu inima cit un purice, pînă ce mama puse mina pe ceva și începu să-și descarce asupra mea năduful, fiindcă lăsasem deschisă porțița grădinii.

Dar nu-mi erau sfârșite privelistile și încercările. Toate treceaū,—și alte petreceri grozave veneaū, cu chefuri nesfârșite în luncile Siretului pe malul apei, în deal la mănăstirea Plopeni, și chiar în pivnița noastră.

Eraū petreceri sălbatece. Toți oaspeții coboraū deodată chiuind treptele de stejar, și cum ajungeaū în fund, în întunec, deodată zeci de luminări în toate colțurile se aprindeaū și luminaū ca într'o biserică. Cite trei luminări de fiecare butoiū. După urale de bucurie, urma tăcerea și o binecuvintare rostită pe nas, cîntată prelung supt boltă:

Poloboace, poloboace,
Așează-te cu vrană 'ncoace
Să ne stringem vre-o cițiva
Pentru mintuirea ta,
Aleluia!

Eraū vinuri bătrîne, tari ca spiritul, vinuri din vile domnești de la Cotnari. Scump trebuia plătit orice pahar. Băutorul, pentru un pahărel, ingenunchia lîngă butoiū, își făcea cruce cu mare evlavie și săruta vrană. Pentru *armaș* băteaū cu toții cite zece mătăni, —și era o bucurie și era un chef! Și eū mă gindeam ce bine ar fi să aibă maică mea pentru mine atîta dragoste cită arăta în asemenea zile pentru un butoiū de vin ales. — Din gura pivniții, dindărătul porților, eū priveam și ascultam cu o bolnavă curiozitate cîntecele și vorbele destrăbălate de jos, și așteptam pînă ce cu toții urcaū scările spre lumina zilei, în patru labe.

În vacanța aceasta de la sfârșitul clasei a patra primare trebuia să se hotărască și soarta mea. Încotro eraū să mă îndrepte părinții mei? În unele clipe căutam să cuget, —dar mai

mult căutam să mă bucur de clipele de libertate pe care le aveau atunci mai ales, cînd supravegherea mamei era mai mică.

Cum puteam, cum mă strecuram la tovarășa de clasă cea mai dragă, la Ema Mavrichi, fata inginerului de la noi. Acolo mai găseam și pe cei trei frați ai ei, și, împreună cu Tasia, fata bucătăresei noastre, întindeam niște jocuri și niște clăci la straturile cu flori, să se ducă vestea.

Din acea vreme mi-a rămas o amintire neștearsă și o adîncă impresie. Mama prietenei mele era o femeie așa de frumoasă și așa de ciudată cum nu văzusem niciodată. Stăteam și o priveam multă vreme; cînd mă întreba îi răspundeam cu glas mișcat și sfios, aveam pentru dînsa o dragoste și o admirație nemărginită.

Era frumoasă ca un inger, cu trăsăturile fine și delicate, cu sprincenele arcate, și palidă, parcă n'avea nici o picătură de sînge în vine. Umbla ușor, parcă plutea, întindea spre lucrurile din juru-î o mîna cu degete subțiri și albe ca fildesul. Imbrăcată în alb, cu părul negru abanos pe jumătate despletit și revărsat pe spate, se culca în iarba mare a grădinei, cu ochii în albastru, dusă parcă spre lumii de visuri.

Toată casa era frumos mobilată și bine ținută, numai odaia ei era într'o neorînduială de speriat. Cărți erau răspîndite în toate părțile, caete de muzică pe sub paturi și pe sub scaune, haine aruncate, praf învăluit la cea mai ușoară adiere de vînt. La pianul totdeauna deschis, se așeza uneori și cînta același cîntec, lung, trist, — și așa de monoton dela o vreme, că părea lugubru. Și flori în juru-î, flori pretutîdeni. În mijlocul acestei nerînduiei, uneori sta ceasuri întregi, nemișcată, pe un scaun. În unele zile, cînd soseau îmbujorată, dornică de joc, Ema mă trăgea deoparte și-mi șoptea :

«Să mergem în fundul grădinii să ne jucăm. Mama vrea să fie *absolut* liniștită...»

Alte dăți o găseam lucrînd înfrigurată, și lucra pînă ce se istovea.—Și eu veneam, și, cînd puteam, stam s'o privesc; cînd puteam vorbi cu ea îi arătam toată dragostea; ea-mi zîmbea ca deșteptată din vis, și o simțeam că e foarte alînsă, foarte mișcată de vorbele mele, de privirile mele.

Cînd am auzit, într'o dimineață, că a fost izbită de nebunie, am crezut c'o să mă îmbolnăvesc de supărare. De-atunci pela tovarășii mei de joc nu m'am mai dus, pe Ema a dus-o tatăl său la Iași,—și eu foarte rar, numai din cînd în cînd mai

vedeam pe doamna Mavrichi. Doctorii spuneau că nebunia ei e fără leac. Acum sta ceasuri în fața icoanei Maicei-Domnului fără să spue o vorbă, fără să facă o mișcare. Alte dată, îmbrăcată în negru, cu copilul cel mai mic, un băiețel de trei ani, legat de mijlocul ei cu un lanț gros, umbla pe ulițele Costeștilor, încet, dreaptă, cu privirile arzătoare ațintite înaintea-și. Și acum era frumoasă de nespus și părea că e coborâtă de pe alte tărîmuri.

În vremea aceasta, cînd eram într'o ațîtare de nespus, într'o durere ciudată care și azi se deșteaptă cînd îmi aduc aminte de biata nebună, părinții începură să se certe pentru viitorul meu.

Mama nu era de loc ambițioasă :

«Eü, dragă, mă mulțumesc cu puțin... Să se ducă frumos la școala profesională și să învețe ce are de învățat... Și'ncolo, ce-a da Dumnezeuü... Atita i-l destul, pentru coia ce este...»

Cuconu-Filipache aici se arăta însă hotărît :

«Nu, să mă erți dumneata, cucoană Sofică... Eü vreau să fac din Mariana o domnișoară la modă,—ai înțeles? Așa am eu un gust, ce vrei? Las' să-mi fac și eü gustul...»

Mama nu se da bătută, discuții lungi începeau și se sfirșeau fără rezultat, pentru a începe dela capăt a doua zi. Dar cuconu-Filipache nu se da :

«Nu, infiez pe fată ș'o dau la școală înaltă,—scurt. Eü vreau, mă'nțelegi, să am fată care să cînte din pian mai bine decît Olga lui Vasilescu,—ce crede el? Eü vreau să am fată cu franțuzească: cînd mi-a veni scrisoare dela cuconașu' Mistocle Costescu să aibă cine mi-o citi, și cînd a fi treaba pe răspuns să aibă cine răspunde tot pe franțuzește. Și mai vreau să știe și nemțește: cînd vin Jidaniî aștia răpănoși pe aici ca să cumpere grîu și cînd își încep harhatul, să aibă cine-i înțelege, ca să nu mă vîndă, Iudele...»

Dela o vreme mama a tăcut, n'a mai avut ce zice, și cuconu Filipache a plecat la Iași ca să vadă ce zice și moșu Hasnaș în această *afacere*.

Ce-au făcut ei ce-au dres acolo, au hotărît să mă dea într'un pensionat francez, ca să am la început o educație mai îngrijită. Ș'așa, în toamna anului 1885, plecarăm la Iași. Acolo moșu-Hasnaș, un om bărbos cu ochii blinzi, mă primi cu dra. goste și cu vorbe bune, și dintr'odată mă simții pornită spre el cu toată inima. Acolo auzii pe o verișoară a mea, fata de suflet a moșului, cîntînd așa de frumos din piano, încît mi-au dat lacrimile. Mă gîndeam că e frumos lucru să cînti, că eü niciodată

n'o să ajung să cînt așa de frumos ! Verișoara Maria se apropie blîndă de mine, mă apucă de bărbie, îmi ridică capul spre ea :

«De ce ești copilă ? Las' că ai să înveți și tu ș'ai să cînti și tu ca mine, n'ai grijă...»

Unchiul Hasuaș dădea din cap zimbînd și-și trecea degetele prin barbă :

«Ce să-i faci ? are mare dragoste și mare simțire... Să vezi că are să învețe repede piano !...»

La pensionatul doamnei Parret intrarăm într'un salonaș umplut pe jumătate de un piano vechi. Priveam în juru-mi plină de simțiri nouă, îmi tresărea inima cînd prindeam cu coada ochiului o privire înduioșată dela cei din juru-mi, —și mi se părea că de-acuma s'a sfîrșit, de-acuma intru într'o lume nouă, încep altă viață și copilăria cu micile ei bucurii, cu durerile ei mari s'a sfîrșit!

(Va urma)

Mihail Sadoveanu.

Glumă

Aurii ca soarele
Vreau să-i fie ȳpletele,
Să-l iubească fetele.
Ochii lui, — aș vrea să fie
Cum îi bolta azurie ;
Gura lui — ca trandafirul,
Să te-alinte ca zefirul....

Fetele să le dea gata
Cum acuma face.... tata....

Iar de-i fata, — las'o bruna
Ca o noapte fără luna....
Ochi și reți și galeși fa-i,
Cum le place la flăcăi.
Gura?... cum'ei ști... Să iasă
Fata mea cea mai frumoasă, —

În băieți să deie iama,
S'o răzbune și pe... mama,!

Marea

Sus albastru, jos albastru
 Cit te uiți departe'n zare,
 Nesfîrșit, nemărginire,
 Numai cer și numai mare.

Și de n'ar vui pietrișul,
 Valul mării cînd îl bate,
 Ar fi liniștea sinistă
 Intr'ășa singurătate....

Cum stau eu, pe gînduri dusa
 Și mă uit în largul mării,
 Abia văd tremurul apei
 Și'n amurgul sur al sării,

Parcă eu mă simt pornita
 Și de valuri dusă 'n zare,
 În spre nesfîrșit, departe,
 Unde-i numai cer și mare.

Monte-Carlo, 1904

Cutremur

Cu-a ta inimă de lavă
 Și cu ochii tăi aprinși,
 Nu ești oare vr'o bucată
 Din vulcanii-acuma stînși?

Ca și dinșii, ochi-ți negri
 Arunc' flacări și scînteii,—
 Ca pămîntul mă cutremur
 Cînd aproape sînt de ei.

Paris, 1894

Cornelia din Moldova

Scrisori de Grigorie Alexandrescu

(Urmare)

București. 1843 Mai 24.

Foile din album, ce zici că mi le trimiți, nu le-am priimit și prin urmare nu pociu nici să riz nici să pling de articolul tău ¹⁾. Să vede că Alecsandri a uitat să le dea la poștie. Pricina de nu ți-am scris este că am lipsit citeva zile la țară, cu o soțietate plăcută care poți să ți-o inchipești și abia aseară am venit. Pe D. D. Rijnoveanu și Corradini ²⁾ nu i-am văzut încă.

Nu înțeleg de ce lucruri ți-a vorbit cucoana Anicuța și în ce pricini îmi cei deslușiri, dar și de aș înțelege, m'aș teme să nu să piarză scrisorile.

Astăzi am mâncat cu polcovnicul și i-am citit cele ce-mi scrii în pricina hotărării tale; părerea Dumnialui este că n'ar trebui să te grăbești a lăsa Moldova, căci nu vede deocamdată ce poziție mai bună poți găsi aici, care să n'o dobîndești mai lesne acolo. Eu sînt de aceeași idee, cu toate că dorința mea este cu totul din potrivă și că aș vrea or în ce loc să fim împreună.

Pernet a plecat în lipsa mea. Poate ai auzit istoria scrisorilor furate dela poștie. Dar, între noi vorbind, Pernet era cam nebună.

Am multă nerăbdare să aflu nebunia care ți-a intrat în cap și, dacă ai trebuință de mine, mă vei găsi gata, după cum sînt totdeauna cînd e vorba de nebunii.

Să vede că iar te-ai împrietenit cu Corradini, pentrucă pol-

---

1) *Albumul istoric și literar* pus mai tîrziu în vinzare de Th. Codrescu nu-i decit adaosul literar dela *Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845*. învălit într'o copertă nouă și fără călindar: Deci ar fi de crezut că *albumul* este egal cu *Almanah de învățatură și petrecere*? Dar după *Almanah* pe 1843, pag. 100 aceste două publicații nu sînt identice. În *Calendar-Almanah* chiar se anunță ca aflindu-se supt tipar, un *Album științific și literar în 8° mare*. (La Academie nu se află. Nu se găsește vr'un om bun să comunice pentru lămurirea chestiei cuprinsul analizat al acestei publicații, într'o notiță de revistă?)

2) M. A. Corradini scrisese *Chants du Danube* (Paris, 1841), despre care va vorbi și Alexandrescu.

conviecu mi a spus că i-a adus o scrisoare de la tine. Îmi pare rău că n'a venit și Mme Rijnoveanu, căci aș fi dorit să o văz.

Cu viitoarea expediție îți voi scri mai mult, iar acum adio, fiind că înă așteaptă D. Iacovencu. Al tău Gr. Al.

(1813) Le 2 Novembre.

XVII.

Le bonheur nous séduit, le malheur nous accable;
Mais nul ne peut percer la nuit de l'avenir,
Tel qui se plaint aux dieux de son sort déplorable,
Demain va les bénir.

Euripide.

C'est précisément mon histoire : je me plaignais aux dieux du sort déplorable de ma jolie baguette et aujourd'hui je leur rends grâce de l'avoir retrouvée. Quant à l'autre malheur, il est sur le point de finir.

Je ne croyais pas que le petit article du portrait pourrait te déplaire et je conçois encore moins comment il peut nuire à ta réputation d'homme d'esprit ou à tes autres qualités ; mais, puisque tu veux absolument passer pour un bon peintre, soit, je ne m'y oppose point.

Nous venons à peine d'arriver des vignes et je reçois presque en même temps les trois lettres : ainsi tu vois que ce n'est point toute de bonne volonté que je n'ai pas répondu et que je ne t'ai rien envoyé pour le journal.

Je vois avec regret que tu négliges ordinairement mes commissions ; tu ne me dis rien de mes poésies que je t'ai prié de m'envoyer au plus tôt possible.

Je t'envoie ci-jointe une lettre de Voinesco qui m'épargne la peine de te parler politique ; quant au firman, je te l'adresse en entier ¹⁾.

Donne-toi la peine de présenter mes respects à l'aimable Mme Ghica et dites lui que si elle est damnée dans l'autre monde, je lui demanderais la permission de lui tenir compagnie.

Je remercie beaucoup Mr. Alexandri pour le peu qu'il m'écrit dans ta lettre. Énonce lui que si à prochaine élection on m'élit pour prince (ce qui ne peut manquer d'arriver) je le récompenserai en lui donnant l'inspection de tous les monastères féminins des deux principautés. Adieu, cher ami ! Tâche de ne pas guérir de ta maladie, car il vaut mieux garder les vieilles connaissances que d'en faire des nouvelles ; et puis tu ne vaux rien quand tu es bien portant.

Ton ami

Gr. Alexandresco.

1) Firmanul retit la intronarea lui Bibescu.

XVIII.

București (1843) Noemvrie, 10.

Iubite lancule!

Scrisoarea ta mi-a pricinuit o adevărată mulțumire și îți cereu iertăciune că te-am bănuț de lenevire la împlinirea comisi-onanelor mele.

Eu adevărat am uitat să-ți vorbesc de efectul elocvenții mele asupra logofătului Grig(orie?). Dar acum te înștiințez că această elocvență n'a avut trebuință să se arate în toată întin-derea ei, căci bietul logofăt nici gindește la asemenea bagatele și m'a rugat să ți-o scriu. Dar vrea atunci să te întâlnească ca să vorbiți în pricina moșiii, pentru care C.c. Take se judecă cu episcopia. Așa fii în pace despre aceasta.

Socoteam că d. Cogălniceanul are și însuși puterea să-mi dea ezemplarele ce mi să cuvin. Dar de vreme ce este altfel, roagă-l cel puțin să-mi trimită bucată de poezie intitulată *Spovedania*, care nu s'a tipărit și după drept cuvint trebuie să mi-o întoarcă.

Imi scriseseși că cel dintăi No. al jurnalului nostru va eși la Noemvrie ¹⁾. Și acum văz alte comedii. Ai fost pricină de nu m'am grăbit a face nimic, căci vremea mi să părea trecută cind m'am întors dela vii. Așa, cu toată bunavoința, nu vă putuiți sluji deocamdată. Iți alătur în adevăr o mică bucată de poezie, dar socotesc că ați face mai bine să n'o tipăriți, căci mie nu-mi place de loc, sau de o veți și tipări-o, să adăogați că v'a venit în mâini din întâmplare, căci mai am și niște cuvinte pentru aceasta ²⁾. Cit pentru *versurile mășcilor*, nu să potrivesc nici de cum la un jurnal și fără note nu să pot învălege. Dar nădăjduesc se vă trimită curind ceva mai bun, fie și pentru al doilea No. V'aș fi dat vre-un articol din voiajul nostru, dar n'am avut vremea a prescri, căci abia ieri am primit scrisoarea ta și m'am grăbit să-ți răspunz.

Pe Poenaru nu l'am văzut, dar o să mă duc la dînsul și o să vă scriu ce mi-o zice. (Tăiat cu cerneala): Pe Carol XII mi să pare că îl am și eu și pot să-l trimită d-lui Cogălniceanu, dacă însă cere pe acela scris de Voltaire.

Aș vrea să mai scriu, dar s'a sfîrșit hîrtia.

Al tău prieten.

Gr. Alexandrescu.

1) A eșit la 9 Ianuarie 1844.

2) Bucata întâia apărută în *Propășirea* are titlul *In ceasuri de măn- nire* (la 16 Ianuarie) și după aceea *Propășirea* nu mai are versuri de Ale-xandrescu decit la 7 Mai.

XIX

București (1843) Noemvrie 16

...Știința de a ține minte zilele săptămîinii a fost totdeauna pentru mine, dacă nu cea mai grea, dar din cele mai grele.

Poate ai citit în Carcalechi că un nelegiuit Moldovean a venit să ne răpească floarea, zmintina demoazelilor ¹⁾. Vorba *qu'il n'a pas ce qu'il faut au chat* e cam de obște întinsă și pe aici. Așa aștept de la tine o descripție bironienă de efetul ce a făcut înfătoșarea miresii în soțietatea voastră și dacă ochii ei arăt dulcele leșin al plăcerilor mulțumite sau descurajarea nădejdlor înșălate. La aceasta mă interesez atît eu cit și multe dame.

Petreckerile noastre urmează după cum știi. La Voinescu se adună în toate Mercurile un fel de soțietate liberală ²⁾, unde autori lacomi de slavă priimesc aplauze și șuerături; eu pînă acum n'am fost temîndu-mă de cele de a doilea.

Trimite-mi, te rog, or cum vei ști *Spovedania* care îmi trebuiește și nu voiu să fie acolo. Înștiințează-mă asemenea și de albumu vostru cînd o să iasă....

XX

București, 1843 Novembre 23

Iubite Iancule!

Intimplarea voi astădată să fiu ecsact la făgăduiala de a-ți scri și cu această ecspediție, lucru ce ar fi putut prea bine să nu se întimple, dacă aș fi avut alt ceva să fac sau dacă vremea cea urită n'ar fi ertat să bat podurile după obicei.

Steriadis mi-a spus că te-ai jăluit de tăcerea mea. Așa mă socotesc dator a te despăgubi, de vreme ce bavardajul meu nu-ți este neplăcut.

Vei fi auzit poate că Prințul nostru a plecat la Craiova unde îl aștepta un bal strălucit al fratelui său ³⁾. Să zice că la Pepi și la Maria n'au mai rămas boneturi și că multe din damele oltene au dezgropat pentru această solenitate eroicile costumuri ce să purta în vremea lui Mircea.

Aș fi putut și eu să merg ca să văz bucuria femeilor și frica judecătorilor, dar știi că sint friguros și apoi aceasta ar fi făcut să mă crează oamenii în favor, cînte ce sint departe de a o avea și a o merita.

1). Marele postelnic Ioan Ghica se cununase cu Efrosina, fata marelui Ban George Filipescu, la 7 Nov. *Vestitorul* lui Carcalechi scrisese despre această nuntă în numărul de la 9 Nov. 1843.

2). Semnalată *Propășirei* încă din 11 Ianuarie 1844 (*Propășirea* p. 16), dar nu de Alexandrescu. Exista, după *Propășirea*, de la Octombrie 1843.

3). Plecase la 19 Noemvrie și a stat 20 de zile. (După *Curier*).

Nu uita că te-am rugat să-mi descrii efetul ce va fi făcut în soțietatea voastră prezantația Efrosinii Ghica cum și or ce alte amărunturi vei avea asupra aceștii interesante perechi. Scrisoarea ta să fie franțuzească și lungă, căci am făgăduit-o la frumuseți ce să interesez la numita persoană și aștept relația ta ca o sentență fără apelație.

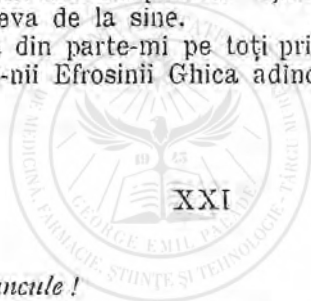
Aș vrea să știu de ce Albumul vostru nu să mai vede, de ce nu îmi trimiți versurile mele pentru care te-am rugat atât. De ce Doinele sau Doicile lui Alecsandri nu mai es la lumină și altele multe.

Sint cam supărat căci am auzit că nu-ți îngrijăști destul sănătatea și că nu urmezi nici de cum povăța înaltului egoism cu care la noi au înaintat ațiți învățați.

Teatru italian de aici să duce dracului. Directorul a dat mai deunăzi o jalbă cerind de la stăpînire un ajutor de cite # 200 pe lună sau să ia statu lojile de rindul 1-iu și lor să le dea # 500, dar nici una, nici alta n'au fost priimite, deocamdată statul avind alte cheltueli mai neapărate. Spun însă că Prințul are de gînd să le dea ceva de la sine.

Imbrățișază din parte-mi pe toți prietenii și infățișază D-nii Răjnovencii și D-nii Efrosinii Ghica adinci închinăciuni de la al tău prieten.

Gr. Alexandrescu

1844, Ghenarie 11

Iubite Iancule!

Nu știu care este pricina de nu poți nici o dată să îndeplinești făgăduelile ce faci. În zadar am așteptat Albumu care zici că mi l'ai trimis; în zadar aștept Propășirea, de care îmi vorbești ca de un lucru sigur; și ce este mai de mirat încă, nu-mi răspunzi nimic la cererea ce ți'am făcut într'atitea rînduri de a-mi trimite cu or ce preț versurile mele de la Cogălniceanu; știi că nici într'un chip nu voi să rămie acolo; silești-te dar, odată pentru totdeauna a mă îndatora cu trimiterea lor....

În scrisoarea ta citii citeva rînduri din partea D-lui Negruți, poate că nu le-ai băgat de seamă. De aceea ți le alătur aci, vezi-le. De ți să vor părea după cum mi-au părut mie (cu toate că ar putea cireva să le găsească un indoit înțeles), dă-i alăturatul răspuns din parte-mi pecetluindu-l întâi după orinduială.

În seara de sf. Ioan a fost bal mare la nobilul tău prieten Iancu Florescu, care prin tratamentele și înghețatele sale ș'a dobîndit o popularitate ce nu va lipsi a-l duce pînă la treptele tronului (în vreme de vacanție). La acest bal s'a întimplat un fel de dispută care a degenerat în ocări, între Blaramberg și bizdada Mitică din pricina unor ochi frumoși, cărora Blaramberg

s'a socotit dator a le lua apărarea. Mitiță a trimis un cartel, celălalt nu l-a primit și lucrurile s'au luat cursul lor cel obicinuit.

Aici să cercetează pricina Sîrbilor de la Brăila¹⁾. Prințul n'a urmat întru aceasta pildii despotice a fostului Domn și nu le-a hotărît de la sine pedeapsa, ci cu părerea sfatului extraordinar i-a dat în judecata divanurilor. Pină acum nu să știe ce s'o alege. Alte nuvele politice nu am.

A propos de politică. D. D. Marcovici și Eliad subț deosebite (Lipsește o vorbă), pun mînușitele pe cite 40000 lei pentru ostenele dumnealor în literatură. Norociți muritori care au darul a plăcea tuturor guvernurilor, în vreme ce noi, gonți subț cel trecut, suferiți de cel de acum, sîntem ca niște epuri fricoși (mă gîndesc la un epure ce este să-! mînc la prînz), care să lem de suflarea vîntului și de căderea frunzelor; or cum, eu unul, comparînd prezentul cu trecutul, nu am drept a mă plînge²⁾ și dacă nu mi s'a dat de sus talentul acela ce cîștigă favorul, dar cel puțin nu mai aștept vizita Chirculescului.

Am întilnit de citeva ori pe Dusoși i am cerut³⁾ portretu. Dar nu l are gata; mi-a făgăduit însă că il va isprăvi cit se va putea mai curînd. Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXII

(1844, la începutul anului)

Iubite Iancule!

....Din treizeci de eczemplare ale *Propășirei* ce zici că îmi trimiți, n'am primit de cit unul și acela cel șters de țensură.

Îți mulțumesc că n'ai dat lui Negri (sic)⁴⁾ scrisoarea mea...

Sfîrșesc cu o nuvelă foarte plăcută pentru amatori de literatură: Foiletonu lui Carcalechi să scrie de C. Boleac⁵⁾. Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXIII

București. 1844 Martie 8

Iubite Iancule!

D. Cogălniceanu mi-a trimis mai deunăzi după îndemnul

1). Era vorba de-o eterie greco-sirbo-bulgară, care voia să refacă eleria și răscoală de la 1821. Vezi *Domnia lui Bibescu* de Gheorghe Bibescu, I. 205, 213, 216-217.

2). Grigore Alexandrescu, „Dumnealui paracicul” era în acest timp șeful mesii a doua, a jebilor și registraturii, în secția I a secretariatului statului, șeful lui era ministrul Emanoil Balcanu. (*Almanahul statului pe 1844. p. 98*).

3). Doussault?

4). Negruzzi!

5). În 1843 *Vestitorul românesc* nu are foileton. Acesta începe cu anul 1844 și Boliac (iscăbind uneori C. B.) scrie foarte des.

tău 40 eczemplare din noul jurnal, însă numai No. 4 și 5. De acea nici am început a le împărți așteptînd numerile începătoare; afară de aceasta nu mi-a însemnat nici prețul abonației. Îndeamnă-l dar a să grăbi. Dar à propos de jurnal. Spune mi de ce Propășirea s-a oprit la cel dintăi pas?¹⁾.

Bălcescu peste cîteva zile vă trimite un lung articol. Voinescul asemenea mi-a făgăduit²⁾. Cit pentru mine nu voui lipsi a vă sluji cu cea ce-mi va fi prin putință.

Văru-to N. Crețulescu auz că pleacă la Paris pentru un an ca să se desăvîrșască în meșteșugul său și, ce e mai frumos, pleacă fără să-și piarză leafa.

Sint sigur că îți fi auzit pe acolo de desbaterile politice ale camerei noastre, cum și de închiderea ei³⁾. Aș fi curios să aflu cum vedeți voi aceste lucruri și cîi dați dreptate. Eu aș fi putut să-ți trimit atît ofsurile Domnului cît și răspunsurile Adunării, dar puțina siguranță a poștii m'a oprit.

Mi-ai făgăduit cuvîntul Cogălniceanului la deschiderea cursului de istorie, dar nu l'am văzut; mi-a spus însă Voinescu că l'a citit și că e prea frumos⁴⁾.

Spune-mi tu ce curs faci, ce post ocupezi? Afurisită să fie modestia, care te-a oprit de a-mi scrie că ocupezi un post mai însemnat. De și am aflat-o de la alți, dar tot nu-ți știu titlu și poate că aceasta e pricina de nu-ți vin scrisorile mele....

Fă închinăciunile mele prietenilor și sărută din parte-mi mîinele Doamnelor Efrosinii Ghica și Maria Rijnovanu.

Îți multumesc că mi ai întors acea nesocotită scrisoare pe care D. Negri (sic) nici într'un chip nu o merita. Al tău prieten

Gr. Alexandrescu

XXIV

(1843) Le 21.

Je me hâte de répondre à deux lettres sans date. Dans l'une tu me parles de mad. Ghyka, dans l'autre de l'Album et autres choses, que tu m'envoies, c'est-à dire que tu as l'intention de m'envoyer, car je ne les ai pas encore vues, et alors tu conçois que je n'ai pas grand'chose à te dire la dessus. Quant à M-me Ghyka tu fais très bien de m'en parler, car il y a beaucoup de personnes qui s'intéressent à elle; ainsi parle-moi sur son compte tant que tu voudras et profite de chaque occasion pour me rappeler à son souvenir.

1). Este vorba de titlul revistei, care nu răuși să fie *Propășirea*, ci numai *Foue științifică și literară*.

2). Articolul era *Puterea armată*, care incepu să apară la 21 Mai 1844.

1. Voinescu II n'a trimis nimic.

3). Închidere pricinuită la 4 Martie de conflictul cu Domnul, în chestia lui Trandafiloff, adică a minelor.

4). Voinescu îl va fi cetit în manuscris; în tipar apără abia la 24 Sept. și 1 Oct. în *Propășirea*.

Tu auras peut-être entendu parler du fameux bal à l'occasion duquel Mr. Grammont, premier aide de camp s'est distingué par l'originalité de ses invitations; mais ce que tu ne sais pas, c'est le départ pour Vienne de l'illustre Mr. Sfager¹⁾. l'ami intime le préféré des familles Philipesco et Iacovenco. Annonce cette triste nouvelle à M-me Ghyka avec tous les ménagements possibles, car l'amitié, surtout celle qu'il inspire, est une passion aussi terrible, aussi dévastatrice que la maladie que tu connais si bien et qu'on nomme l'amour²⁾.

Ton ami Gr. A.

XXV

(Stampila poștei e din 15 Martie 1844).

Iubite Iancule!

Tocmai îmbrăcam un frac negru-verde, cu nasturi de metal, ca să merg la so-a-re la D. Iacovencu, când intrară una după alta amîndouă scrisorile tale. Inchipuește-ți că am avut răbdarea să le port în buzunar nedespecatuite pînă m'am întors. Dar vream să le citesc în liniște, precum îmi place să sorb cu inceleul o ceașcă de cafea și să prelungesc mulțumirea de a conversa cu tine cit s'o putea mai mult.

De la cele dintâi rînduri înțelesei că n'ai primit încă scrisorile mele, căci altfel ai fi știut cel puțin unde șade D-la Pernet și dacă mi-a întors capu. Văz că numita îți insuflă un interes cam fierbinte. Dar sint silit să mărturisesc că îl meritează. Ce duh! Ce grație! Sosirea ei a făcut mare senzație. Toată lumea vorbește. Sint dame care au cuvintele lor să n'o găsească frumoasă, sint și altele care să arăt drepte. Duminică dă concert³⁾. *Tes (sic)* este amorezat foc și s'a propus să o ia de nevastă. Dar ea rîde. Eu merg destul dă des la Conduri⁴⁾ unde tragem țigări, bem ceai, vorbim de tine, rîdem de alții, dar nu fac curte. Crez că D-nei este cam nemulțămîtă, căci nu am galanteria să întinz mina să mă zgîrie; pretinde că tu o aveai această galanterie și că ghiarele demonului să văd încă pă pielea ta. Sa-ți fie de bine....

Cea ce mi scrii de proiectul otcîrmuirii de acolo mi-a făcut o plăcere deosebită⁵⁾. Aceasta de s'ar fi pus sau de s'a putea pune în lucrare, mi-ar fi de un mare folos aici. Sint aproape

1). De sigur Schwager.

2). Evident, ironie

3). Duminică era în 14 Martie. N'am găsit nimic nici despre concert, nici despre artista, care-l oprise puțin în loc pe Ghica.

4). Conduri era un hotelier, care avea și cofetarie.

5). Cum se pare, un proiect pentru ducerea la Moldova a lui Alexandrescu.

să te îndemn să împingi lucru, incredințindu-te că va fi numai o formalitate, de care nu voi abuza, și care o voi plăti cu o pompoasă odă la slava Moldovii.

Aseară am întâlnit pă Bălăcenică la Curte. El te iubeste mai mult de cind știe că te-ai făcut boer. Și m'a însărcinat să-ți scriu din parte-i nobile închinăciuni....

XXVI

București, 1844 Mai 16.

De o dată cu No. 16 al jurnalului am primit încă un pachet cu douăzeci eczemplare, de la No. 1 pînă la 15. Zece din ele le-a luat C. Bălcescu, iar zece să află încă la mine. Din acestea vre o tri-patru s'au ros pe drum, încît nu mai sint de dat. Pentru bani trebuie să mai aștepti, căci Poenaru nu să află aici.

Ar trebui să fiu canu supărat, căci după sosirea ta acolo cele dintii scrisori care ai scris au fost pentru alții, iar nu pentru mine. Eu sint jaluz în prieteșug ca și în amor și nu voi ca acest dintii sentiment să aibă soarta celui din urmă, adică să fie biruit de simțirea ce insuflă un nou object.

Te îndemn să citești în gazeta lui Carcalechi de la 13 Mai articolu D-lui Boleac asupra moșilor. Norocul trebuie să fie prea al dracului, dacă după acest articol și după cel pentru balu vornicului nu va zimbi cu dragoste d-lui autor ¹⁾.

M-me Caterina Iacovenco m'a însărcinat să-ți ceiu știință despre D na Efrosina Ghica, de la care de mult n'a primit scrisori. Grăbești-te dar a-mi spune ce știi, ba poți chiar a-i face cunoscută această îndatorire înfățișindu-i tot de odată adîncile mele închinăciuni și recomandîndu-mă la grațiosul Dumneaei suvenir. Dacă demoazelile Filipescu vor fi încă acolo, te supui și către DD-lor la aceiași îndatorire.

Imbrățișază din parte-mi pe Alecsandri și spune multe închinăciuni lui Donici care a fugit de aici hoțeste ²⁾. Al tău

Gr. A.

XXVII

București, (1841) Mai 12,

....C. Bălcescu trebuie să-ți fi scris sau să-ți scrie pricina întîzierii banilor. /șă eu nu am nimic să adaog.

1). Articolul despre Moși, care hotăra că serbarea „face einste d-lui Manu” se află la pagina 146.

2). Donici (*Fabule*, II, 1842, p. 55) face la „hărăzirea fabulii *Ritul și heleşteul*”,—dedicată lui Alecsandrescu—nota că „se afla la București în pricina de judecări”.

Din 20 eczemplare ce au venit pe adresa ta, zece le-a luat el și ini-a spus că le-a dat mai pe toate.

Cît pentru numerile de la Bălășescu, nu văz pînă acum nici o ispravă ¹⁾.

Îți alătur aci îrcă un articol din voiaj, care să-l dai lui Alexandri dinpreună cu scrisoarea cea către dînsul, îngrijind a-mîndoi de cele ce scriu în această pricină ²⁾. Iar dacă Alexandri nu se va fi afind acolo, te inputernicesc să deschizi scrisoarea și să urmezi cum vei socoti mai bine, aducindu-ți aminte de al tău prieten.

Gr. Alexandrescu.

P. S. Pe D. vi-contele De Gramont l-a trîntit grozav calu și i s'a cam zîmțit creerii, lucru ce nu era anevoie, căci bietul omul (*sic*) nu prea avea mulți. Nu spune aceasta ca de la mine ³⁾.

XXVIII.

(1814) Iunie 14.

.... Voiu numai să-ți răspunz la cele ce îmi scrii de Conradini: Crez că Dumnealui este încîntat de polcovnicu și de mine; de polcovnicu, pentru că are darul a plăcea la oricine îl cunoaște, iar de mine pentrucă am avut politeta să găsec de bune poeziile sale și să-l despăgubesc oarecum de amărăciunea ce mi-a spus că a cercat acolo din partea Moldovenilor (acestea păstrează-le pentru tine). Nu este însă mai puțin adevărat că ele nu au nici un merit transendent și îmi pare bine că tu le-ai judecat altfel, înproțiva părerii ce te-ă încredințat că am.

Îmi vorbiseși de o scrisoare a Cogălniceanului, pornită împreună cu albumul, dar n'am văzut-o; mulțumește-i din parte-mi pentru binele ce zice de mine în biografia lui Hrisoverghi ⁴⁾. Și spune-i că și de nu sînt așa după cum mă arăt publicului, dar că mă voi sili să mă fac vrednic de recomandajia Dumnealui.

Așadar, iubite Iancule, fără a te stînjeni de nici o considerație, de nici o îndoială pentru viitor ai hotărît să vii să trăim împreună? Voia la tine ca la moși-to banul Ghica, după cum zic Romîni. Pă mine mă cunoști și știi de îmi place să fi. cu tine.

Al tău

G1. A¹.

1) Nifon Bălășescu era profesor la seminar.

2) Era articolul cu titlu *Pasaj* etc. din *Propășirea* de la 18 Iunie.

3) Gramont era o rămășiță dela Kisseleff, căruia continua a-i da informații. Informațiile nu puteau fi favorabile tinerilor liberali, pe care Kisseleff îi numia curat „nebuni”, cînd erau mai îndrăzneți. De aceea nici Gr. Alexandrescu nu poate vorbi cruțător despre fostul aghiotant al lui Kisseleff și actualul aghiotant al Domnului.

4) Laudale lui Cogălniceanu se află în *Poesii a lui A. Hrisoverghi*, Iași, 1843, p. XXI.

XXIX.

(1844, între Aprilie și Iunie).

Nu știu, iubite Iancule, de ce în scrisoarea ta de ieri nu-mi vorbești nimic despre articolul ce v'am trimis sînt acum două săptămîni, împreună și cu un bilet către Alexandri. Dacă nu l-ai priimit, înștiințează-mă cit mai îngrabă, ca să cercetez la poștie de unde am luat adevărîntă.

Nu știu ce să-ți spui în pricina banilor. Poenaru lipsește cu catagrafia. Dar Pop mi-a făgăduit că va stăruî către profesori ca să scoată deroria ¹⁾. Cit pentru zece galbeni ce îmi scrii să dau lui Duso ²⁾, tu știi că depozitul banilor nu mai este la mine, ci la Bălcescu, care înparte foile și fără otorizația ta el nu poate să dea.

Îți scrisesem să zici ceva D-nei Efrosinii Ghica din partea prietenelor sale, dar nu știu ce ai făcut.

Dacă veți fi primit articolul meu, vezi să se tipărească întreg într'un singur No. și pe urmă trimite-mi originalul atît al acestui, cit și al aceluî dintăi ³⁾.

Joi am mîncat cu Rijnovanul la Vodă. Și am vorbit de tina, cu toate că știam că nu mai sînteți așa prieteni ca mai înainte. El n'a spus pricina cea adevărată care îl aducea aici, dar acum, slavă lui Dumnezeu, toată lumea o știe.

Noi aici petrecem după cum știi, cu deosebire că la Castrișoaea dă Vist ⁴⁾ concerturi în toate lunile și să adună mulțime de lume frumoasă. Să înțelege acea care a mai rămas în București.

Să zice că demoazela Zoe Filipescu este să se mărite cu un Moruz. Nu știu de este strălucitului prinț care zilele acestea a bătut podurile noastre și de care, între noi vorbind, nu am mare idee.

Madam Manu (Anicuța) m'î însărcinat să-ți scriu multe tandreți. Înărcinează-mă și tu să-i zic ceva din parte-ți și răspunde-mi mai curînd în pricina articolului.

Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXX.

(1844, înainte de 20 Iulie)

De trei ori Bravo, iubite prietene! Te fericesc și te înbrățîșez. Articolul tău este frumos scris și bine gîndit. Sînt mîndru de tine și de prieteșugul tău! ⁵⁾ Dar de ce nu m'ai lăsat în aceste

1) Ioan Pop, profesorul de stil romînesc.

2) Doussault.

3) În *Propășirea Alexandrescu* a publicat două „articole“, unul la 30 Aprilie (*Cozia*), al doilea la 18 Iunie (*Pasaj dintr'o relație de voiaj în țara romîneasă*).

4) Wiest.

5) Cred că este vorba de un articol din *Album*.

dispoziții? De ce scrisoarea ta cea din urmă a venit se întunece bucuria mea cu umbre posomorite? Tu ești bolnav: indoit bolnav! Cît pentru friguri, nădăjduesc că te vor părăsi curînd, dar boala morală, apatia și desgustul rece care ne stăpînesc cine le va tîmădui? Acolo nu ai cerc de activitate, nu ai nimic de făcut! Oare aici o să găsești mai mult? Activitatea ta o să aibă mai multe prilejuri a se eczersa?

De ți s'a făcut dor de acasă, la aceasta n'am nimic să-ți înprotivesc. Dar ia seama ca rătăcirea din urmă să nu fie mai rea decît cea dintîi, ia seama să nu te căești. Știi cît aș dori să fiu cu tine aici sau or unde. Dar binele și interesul tău îl prețuesc mai mult decît plăcerea mea. Polcovnicul socotește ca și mine, apoi rămîne să faci cum vei socoti mai bine. Ai încă vreme să te gîndești, căci eu sint de sistema bătrînului din Victor Hugo :

Sur une chose à faire, on dit son sentiment,
C'est d'abord mon système, mais quand la chose est faite,
J'ai pour système aussi de la trouver parfaite.

Care va să zică că, chiar spuindu-ți părerea, o să mă găsești umil cu tine la toate și totdeauna.

Cocoana Marița a plecat de mult. C(oconu) Take să află aici și are de gînd să meargă la Drăgaică la Buzău, unde nădăjdu-este că vei putea veni pentru două trei zile. De să va putea, îl voi însoți. Eu m'am ferit de a-i spune că ești bolnav.

De Pernet nu pot să-ți dau destulă știință, pentru că nu o văzusem multe zile, fiind dus la țară, după cum ți-am scris. Socotesc că a plecat minioasă pe mine.

Imi pare rău că n'ai oprit de a să tipări versurile mele în album; așa imi făgăduiseși.

Rijnovanu a plecat de mult. Conradini mi s'a părut bun băiat. Dar, după cum zici, avînd prea înaltă idee de meritul său. Adio! Iți voi mai scri. Al tău

Gr. Alexandrescu.

XXXI.

Scrisoare către M. Cogălniceanu ¹⁾

(Fără dată și completă. Dar s'a scris curînd după 6 Noemvrie 1844.)

„Dar Cogălniceanul ce mai face?“ întrebai mai dăunăzi pe unul din boerii moldoveni, care veniseră la Focșani pentru vestita întîlnire a Prinților ²⁾. — „Cogălniceanul? Se află la o mănăstire,

1) Trimisă prin V. Alexandri, la mînăstirea Rîșca.

2) Vestita întîlnire s'a întimplat la 2—4 Noemvrie 1844. G. Bibescu s'a întors în București la 5 Noemvrie. — (După *Curierul românesc*, p. 345 și *Vestitorul românesc*, p. 345—346).

unde să roagă pentru ertarea păcatelor". — „Ce fel! Nu cumva s'a călugărit?" — Nici de cum, dar l-au trimiseră acolo pentru că a scris niște cuvinte de prisos în favorul țaranilor" ¹⁾.

Imi aduc aminte de o scrisoare a lui Milon tribun roman, pe care *Ciceron*, cu toată elocvența sa, n'a putut să-l apere de eczil. Acela, mulțumind prietenului său pentru rîvna cu care l'a apărat, îi mulțumia asemenea căci nu l'a putut izbăvi, căci altfel, zicea el, nu aș fi mîncat așa bune lăptuci (sau altă buruiană) la ostrovul...

În adevăr, înțeleg foarte bine cum, mulțumit de cugetul său, incredințat că ș'a făcut datoria, poate un om să petreacă liniștit într'o mănăstire, chiar cînd ar fi lăcvită de călugărițe.

²⁾ Imi pică în mini numărul 41 al *Propășirei* ³⁾ și cu părere de rău văz că s'a priimit un articol care consfințează pedeapsa de moarte, măcar că s'a pus o notă ⁴⁾. — Cogălnicene, nu-mi scrii dacă ai primit 70 ₰ ce ți-am trimis. Mi s'a făgăduit de către mulți ca să mi să trimită și banii ceilalți. Vei ști că sînt și care au strîns după la trei sau patru abonați și-i țin pe seama D-lor.

Priimește prietenește noastre consolății, și ne scrie.

Gr. Alexandrescu și Ion Ghicu.

(Pe marginile paginei întăii): Poate să te pomenesti într'o zi că viu să-ți fac o vizită. De nu ar fi fost tatăl meu bolnav de moarte, aș fi făcut-o pînă acum.

Nu mi-ai răspuns la cite ți-am scris pentru o sucursală din tipografia ta. Am întreprins un jurnal politic ebdomadar. Abonamentu o să fie 5 stanțhi pe an. Caută să ne trimiți pledoaru tău, toată pricina ta, ca să iasă în No. 1, care e să iasă curînd ⁵⁾.

Și scrie. (Nota marginală este scrisă de Ghicu).

1) Cogălniceanu fusesse exilat la Rișca printr'o incheere din 22 Oct. În calitate de avocat al Botoșanilor, într'un proces cu mănăstirea închinată Popăuții vorbise contra Grecilor și străinilor. Consulul rus ar fi cerut exilarea și el fu exilat supt pretextul că ar fi vorbit de un atentat la viața Domnului...! *Gazeta*, 1844 p. 364.

În acelaș timp C. Negruzzi fusesse exilat la moșie, tot de sfatul administrativ cu actul de supt No. 2642 și de ministrul de interne, cu actul de supt No. 23477 Nov. 13. Pricina s'a zis că sînt niște numeri din *Propășirea* și anume N-rile 4, 10 și 12 (*Gazeta*, 1844, p. 402).

După cîteva luni Cogălniceanu și Negruzzi (și arhimandritul Meletie Istratii) s'au întors din „exil”, în Ianuarie. *Gazeta de Transilvania* din 22 Ianuarie 1845, p. 26.

Cum era să mai trăească *Propășirea*!

2) De aici înainte scrie Ghicu.

3) Numărul 41 are data 22 Oct.

4) Articolul *Despre legislația criminală*, la p. 326. Neiscălit.

5) Se plănua un organ care să înlocuească *Propășirea*. N'a apărut.

XXXII.

Scrisoare către Gazeta de Transilvania ¹.
(1845).

Domnule Redactor! In No. 2 al foaei Dumneavoastre, vorbind despre jurnalurile rominești, ziceți că *Propășirea* sau *Foaia științifică* din Moldova e primită și în țările austriacești ²). Un lucru ce nu se află în ființă, nu poate fi primit nicăiri, Domnul meu; dar să vede, că Dumneavoastră nu știți pă acolo nimic despre sarta acelei foi și prin urmare mă scotesc dator ca Român a vă espune pe scurt următoarea împrejurare.

Acea gazetă nu mai trăește! Acea gazetă și-a dat obștescul sfârșit încă din anul încetat. Schiepticii, cărora le place a găsi pricini la toate întâmplările omenești, pretind că foile publice cad din mai multe pricini: unile, căci nu au cititori și prin urmare abonați, care și aceasta vine sau din pricina redactorilor ce nu știu să scrie, sau din pricina publicului care nu e deprins cu citirea; și altele, căci redactorii scriu mai bine decit ar trebui, sau, ceea ce este tot una, căci pun lucruri ce nu sint slobode.

Cit pentru mine, supus credincios al Preainaltei Porți și fatalist cu deosebire, imi place a crede, că tot ce se întâmplă, atit staturilor cit și gazetelor, e hotărît in cartea veciei.

Cuvintele pe care im sprijin părerea le trag chiar din întâmplarea Foaei științifice. In țări unde scrierile trec prin țențură o gazetă nu se poate osindi pentru articole ce nu sint iertate și Foaia Moldovei s'a poprit tocmai pentru acest cuvint. Sint vre-o șapte luni de cind d. Negruzzi a publicat într'insa o veche novelă intitulată *Tudorică jucătorul de cărți*. In acea novelă, după cum poate știți, dracu juca o rolă secundară, ce se vede că nu i-au fost pe plac; dar ca un draca tăcut multă vreme, pină cind a găsit prilejul a-și răzbuna și minia lui, căzind atit asupra autorului cit și asupra redactorilor, a isbutit să le închiză jurnalul prin mina dulcilor jandarmi, care sint oamenii cei mai morali din lume.

Aceasta e, Domnule, pricina de nu să mai vede Foaea Moldovei. Dar un lucru poprit nu este totdeauna și mort și nădejdea ce însoțește totdeauna pe om ne face să credem că acel jurnal curind sau tirziu va începe iar cu o noă putere dobîndită de lunga-i odihnă.

(Va urma)

Gr. Alexandrescu.

G. Bogdan-Dulcă.

1) Anul 1845, No. din 22 Februarie.

2) *Gazetei* i se serio din Iași, cu data 16 Nov.: „De vreociteva săptămîni *Propășirea* începe a șchiopăta. Ar fi prea mare pagubă să o perdem așa de tîndră“. (Pag. 336). In 1845 *Gazeta* spera totuși că revista va continua.

În luptă

(Urmare)

III

Nu știa nimeni să-și tilcuească pentru ce s'au coborât măriile lor baronii dela Pesta, pe la mijlocul lui Septemvrie. Și peste vară rar-rar dacă veniau vr'odată. Și chiar atunci cât rămîneau? Ia până ce umblau odată prin păduri, să se laude c'au fost la vinat, apoi să se tolănească într'o poiană și să minince, dar mai ales să bee, Doamne, și să descarce puștile în aer. Apoi iar mergeau «sus» la Pesta, — cum ziceau ei.

Dar acum a trecut Septembrie, se strecură zilele neguroase, răci de Octombre, și ei tot nu se mai duc.

Vezi că mai venise cineva cu ei. Unu de tot umbla pe hotar așa 'ntr'o tundră albă, da subțire, încins pe la mijloc cu ață. Umbla de pe-un deal pe altul și tot împlînta ceva 'n pămînt, se pleca apoi, părea că se uita să vadă ceva.

Oamenii îl vedeau, dar nu se prea mirau de el. Au mai venit ei cu baronii alții și mai și, cari umblau pe dealuri și prindeau goange, ori adunau pietricele. Au mai văzut ei scriinți de aceia.

Dar popa, cînd l'a văzut mai întăi, a gîndit altceva. Se duse ață la primar. Primarul ca bita: «nu știu zo eu domnule părinte cine v'ă fi acele și ce caută».

— «Nu cumva e inginerul pentru comasare? Inainte cu patru ani mi-aduc aminte că se zvonea de comasare.»

Dar dacă nu știa omu, nu știa și pace! Ce să-i zică? Lui îi spune notarul ceva? Numa zice: fă asta, și el face.

Notarul de cerc era într'alt sat. Dar popa nu se gîndea acum la aceasta. El voea să afle ce caută inginerul acela, pe hotarul lor, — că de bună samă era inginer.

Notarul colo cu «kerem», cu «nem tudom», că nu știe, să-l întrebe ungurește.

— «Auzi, domnule notar, nu te mai face, că-mi vine să intru în bănueli cu d-ta. Cum să nu știi d-ta românește, doar eu te-am auzit vorbind? Dar d-ta știi bine că noi nu pricepem limba ungurească. N'o auzim numai când vin secui cu oale.»

Notarul o rupse cine-cinește pe înțeles, dar se făcea că nu știe nimic de omul cel de umblă pe dealuri.

— «D-le notar, dacă te-oi prinde în urmă cu minciuna cum ți-a cădea?»

— Eu nu zic că nu-i inginer, dar nu știu ce va căuta. Nu ne-a înștiințat nimeni.

— Bine! Nu v'a înștiințat nimeni? » zise preotul și se întoarse acasă.

Dar la șase zile se bătea doba prin sat că Măria Sa a cerut comasarea pământului, că-i aici inginerul, și că cine nu vrea comasarea să meargă la cancelarie.

Oamenii ce să știe ei face cu capul lor? Ia să se scarpine în el și să și-l clatine unul cătră altul.

— «Ce zici, cuscre?»

— Ce să zic? știu eu!»

Era însă cineva care știa ce să le spună tuturor.

Popa în biserică le-a tilcuit pe 'nțeles ce-i comasarea aceea, cum se face, ce roade poate să aducă. Satul era mare, numai cât pământul s'a împuținat mereu. Și cari aveau era departe, pe unde erau locurile celea grase. Vezi că le rămăsese dela strămoși mai harnici. Acum ei, cum erau departe, nu puteau să-și lucreze pământurile bine. În preajma satului îmboldia de toate părțile moșia baronului.— Pământul pe aci era mai slab. Dar dacă li s'ar da sătenilor aci, ar putea ei să-l facă roditor. Și ar căpăta și mai mult, și ar scăpa și de multele pedepse,—căci nu le-ar mai fi scăpat vituțele în pământ străin.

Popa le spuse lămurit: Să se invoiască toți la comasare dar să ceară pământul din clasa cea de pe urmă, aci în apropierea satului.

Oamenii se treziau par'că dintr'un somn adinc la povețele popii: cum ar putea ei să-și lucreze moșia mai bine dacă ar fi aproape de sat.

După ce-au eșit din biserică se adunară pilcuri-pilcuri și se mirau de cumințenia popii.

— «Măi, d-lui om odată, nu tufă ca noi!»

Și nu a mers nimeni la cancelarie să spună că nu se învoește cu comasarea.

Care însă a fost mirarea popii, cînd la două săptămîni comasarea era făcută gata! În două săptămîni,—și el știa bine că pentru așa ceva se cer cel puțin cite-va luni! A mers însă cu satul întreg la împărțirea pămîntului să vadă ce va mai fi și minunea aceasta.

De ce-a văzut și auzit Pirvu rămase ca trîsnit și oamenii se îngălbîniră ca pămîntul, cu ochii nemișcați. Dar numai pe-o clipă. În ziua următoare, Gheorghe sta înaintea domnilor mîndru, cu privirea încruntată.

—«Comasarea de aici e tîlhărie domnule inginer. D-ta însuși ești un tîlhar. N'avem lipsă să ne arăți mai departe și să ne dai în samă pămîntul. Vedem noi ce ai stat d-ta a face și știu și pentru ce ai făcut. Noi cerem comasare nouă.»

Și după preot, tot poporul, cu ochii plini de minie, porunci să se care de pe hotarul lor, căci altfel nu va fi bine de dînsul.

Nu i-a fost greu părintelui Pirvu să adune datele, ca să poată fi atacată comasarea. Știa din slugile boerești cît vin s'a băut acolo în casele bătrîne, și cîți bani a pierdut în cărți inginerul cît a stat aci pentru comasare. Era un prăpădit și jumătate inginerul acela. Dacă se 'mbăta, striga în gura mare că el cel ce dă avuție și sărăcie, că înaintea lui trebuie să se închine tot satul, până și baronul. Și acesta, cu toată fala lui, asculta cu mustățile imburzoiate de minie, asculta și nu zicea nimica. Dar după ce oamenii nu voră să iee în samă pămîntul împărțit nici cînd gendarmii veniră să li-l arate, părtea de părtea, ci țineau morțiș că lor altă comasare le trebuie, baronul nu mai putu suferi bețiile inginerului, și odată în puterea nopții îl prinse de piept și-l zvărli în uliță, în biciuirile unui vînt aspru de Octombrie.

Dela omul aruncat afară, în grabă știu satul cite mii i-a dat boerul, că să-i dea o tablă bună.

Era un neamț de vorbea rău de tot romînește. Dar tot putea să îndruga: «Dat el, dat de dat, da iar el dus. O ia, dus la cărți, tot, tot».

În curînd ieșiră la iveală 2—3 oameni mai gazde din sat, cari văzînd cum au fost înșelați,—au spus că ei pun jurămînt c'o mîna pe inimă și cu alta pe cruce, c'au dat bani, mulți bani și inginerului și baronului, numai să-i pîrtinească înaintea celor mai mari. Știi să capete coala într'o tablă tot, tot.

Pirvu în două săptămîni, ca pupăză pe colac, află, că inginerul acela e om fără calificăție, că a fost numai ajutător la alt inginer.

Încă înainte de Crăciun popa putu să spună în biserică oamenilor, că de-ocamdată vor rămîne pămînturile care cum au fost, comasarea făcută ca și cînd n'ar fi, iar pe toamnă se va tăia pămîntul din nou.

Oamenii se bucurau și nădăjduiau într'o împărțire mai bună pe anul viitor, se bucura și Pirvu din suflet, iar bătrînul Danciu cînd auzi și de isprava asta a ginerei-său îi scrisese numai atîta : «Nu pot veni la tine, că chiar acum îmi fac testamentul în care îți las tot, tot ce am, ție».

Popa însă în scurtă vreme nu mai era văzut cu ochi buni de cei mai mari.

Și mai întăi groful, cu ochii pieziși, cu mustățile țepoase, spuse o vorbă mare ca de jurămînt, pomenind de strămoșii săi, că-i va pune capul nemernicului ce-a cutezat să facă pîră, să adune datele păcătoase, și să sumuțe pe țărani turtiți la cap împotriva sa. Bătu din pîteni într'una din zile, se avîntă nebun în saua lăcie și ia drumul la notar, la pretore, la inspectorii de școi,—erau toți puși paznici într'acelaș oraș,—și feștește-l cum poți mă negru pe bietul părinte Pirvu. Putea el să le scrie tuturora două vorbe numai, și aceia ar fi înțeles tot și ar fi știut ce să faci. Dar îl ardea să le spună cu gura ce fiară primejdioasă e poza acela.

Popii nu-i zise nimic, dar jidanul era să fie scos din arenda pentru că i-a dat, fără știrea lui, 20 de jugăre de loc priotului.

Era pe la mijlocul lui Ianuar, și un puiu de ger ca acela, de să-ți inghețe răsufarea. Dar cînd e un foc bun în casă, și nevasta și copiii și-s sănătoși, rîzi de crivățul inghețat de afară, cîci gîndul și închipuirea ta e caldă.

Lui Pirvu însă nu-i prea venia să rîdă. Că lemne mai erau ele,—așa o jumătate de car, dar o copilă i se bolnăvi, și mergea tot în mai spre rău.

De cite ori a dat el sfat poporenilor să cheme pe doctor cînd au vr'un bolnav greu în casă, să nu-l lase să moară cu zile, că omul nu-i dobitoac.

Și acum copilă-sa se usca văzînd cu ochii, cu fața de ceară, cu fruntea albă. Și îl chinuia gîndul : Cît ar fi de bine să aduc pe doctorul !

Dar aștepta zi de zi ajutorul ce-l căpăta de la stat, câte-va zeci de zloți,—în tot anul până pe vremea aceasta l-a primit.

Și acum nu mai sosia. Aștepta de la o vreme poșta cum așteaptă creștinii ziua Paștilor.

Că de Crăciun și de anul nou abia se strinseră bani pentru trei părechi de papuci, două la copile și una femeii. El avea cizme. Sint și mai bune cizmele peste iarnă. Țin sănăta-tea'n oase la un om ce stă mult în frig. Și apoi el cit avea să se cufunde prin zăpadă dela o casă la alta.

Oamenii au dat cit au putut, da vezi că n'au avut de unde amaru lor să doe mai mult, că pentru ei să facă crețari era tot atit de greu, ca să faci ceva din nimica. Mălăiu a fost puțin, de s'ar ajunge până după Paști, dar încă să mai și vînză?

Ei trăiau așa liniștiți, prea liniștiți, mulțamiți cu ce aveau pe masă. Cui să-i fi trecut prin gînd că popa lor ar mai avea și alte lipse ori dorinți de cit ei? Și chiar dacă le-ar trece lor prin minte, putere-ar să-i ajute? N'ar putea.

Pot însă cei dela stăpinire, dar iată că trece clipă după clipă, ceas după ceas, zi după zi, și banii ce-i căpăta în tot anul, nu mai sosiau.

N'ai fi putut să bagi de seamă că Pirvu ar simți o durere, ori cit de mică. Ci vedeai numai că e tot mai mînios, că se gîndește tot mai tare, și că ochii lui fac judecata.

Cînd trecu întăia Făurar și tot nu mai sosia nimic, în ochii lui se văzu tot ce crede despre cei cari îi țin plata, pise zece ferdele de cucuruz în car și porni la oraș.

Sara venia cu doctorul în căruță, voios ca și cînd nu ar avea nici o durere în lumea asta. În loc să-i sosească plata lui căpătă în grabă o provocare, ca'n 30 de zile să solvească școala datoria ce o mai are. Vor mai fi fost vr'o cincizeci de zloți. Popă în celea 30 de zile bătu în cinci rînduri la ușile oamenilor, și tot adună cei cincizeci de zloți. Dar la două săptămîni căpătă dela inspectorul de școala admoniția a treia, ca sala de propus să fie înălțată cu jumata' de metru, altcum nu se va mai putea propune în ea. Asemenea să fie și recuisitele de lipsă.

Popa știa de unde vin toate acestea, știa și-i părea bine de vrednicia sa. Se'mpărția în patru și ce-și punea în gînd scotea la cale.

Dar prin Martie se trezi așa din bun senin, cu o piră mare, în care era în joc eclejia bisericeii. Eclejia aceasta a

fost la început de două jugăre de cositor și un jugăr arător. Înainte cu patru zeci de ani familia baronească de aci din sat, nu se știe din ce motive, i-a dăruit bisericii 20 jugăre de loc. Acum popa David de pe atunci nu s'a mai gândit să asigure pământul acesta pentru biserică. El era mulțămît că poate merge mai de multe ori la curte să zică «bogdea prostea» pentru darul făcut. Popa David, atîta că avea darul și știa face slujba, —dăr încofio era om de-aci din sat, un lungan de om, nesecat de zdroaba învățăturilor multe de azi.—Și baronița de pe atunci era o femeie flusturatecă de s'o dai dracului, și știa și romînește. Urmașul baroniții, baronul de acum, cerea înapoi cele 20 de jugăre, căci donațiunea mamei sale nu s'a însemnat nicăiri, nici pământul nu a trecut la biserică.

Popa știa bine de unde vine pîra aceasta, dar la 'nceput nu s'a temut de loc pînă nu s'a convins, că 'ntr'adevăr celea 20 jugăre nu erau întabulate pe biserică. Atunci simți așa un fior rece în spate, și porni ață acasă, fără să mai răspundă la binețele trecătorilor.

Celea 20 jugăre erau pierdute. Pentru anul acesta n'ar fi rău, dar dă primăvara și unde se va sămăna cucuruzul pentru anul viitor? Era nădejde încă deși mică, dar era, în arînda de la jidan. Dar aceea nu era de ajuns, locul acela, și mai ales nu în anul acesta!

De toamnă s'a hotărît să-și ducă băeatul la școală. Acolo trebuie bani, nu glumă. Ce ajută cîteva jugăre de loc? Dacă nu-l duce întirzie băetul, că și așa a rămas un an peste măsură. Băeatul e sănătos și voinic, și se va rușina mai tîrziu să umble într'o școală cu copii micuți.

Pîrvu se bătu mult cu gindurile pîn'a putut ajunge la cuvintele acestea: «Va fi ce va vrea Dumnezeu». Apoi fruntea i se întunecă, ochii i se 'ncruntară din nou ca de o minie mare.

Cînd, ajutat de slugă, puse la loc o proaptă la gard își zise în gînd, tare ca și cînd ar vorbi: «Tot nu mă 'ndoiaie el pe mine!».

Vînduse cinci miei—berbecuți—cu șasesprăzece de argint, și două glăgi de bere se cuvenia să bea și el. Mai ales că se 'ntîlni aci în oraș cu preoți cunoscuți.

S'ar fi scăpat el de toți, dar de popa Stan nu se putea. Era și om în vîrstă, de gîndea că nu-i gura a lui, așa torăia în toate părțile. Își făcea impresia că barba albă e pusă numai, că nu-i a lui, și că se ascunde aci un tînar vioiu-vioiu.

—«Pirvuțule, să nu vii tu la un păhar! Săăaracă lume, departe am ajuns cu popii cei noi! Zic că peste tot un popă să nu între'n crijmă. Zice c'ar porunci pravila! D'apoi cind am fost eu de m'am preuțit, în toată săptămîna mă prindeau la crijmă. Atunci de ce-a tăcut pravila, ha?»

Se apucă să documenteze grăbit, încurcîndu-se și mîncînd cuvintele. „Asta-i așa. Să vie sfintu Ilie să zică: «n'ai dreptate bade» și i-aș răspunde: ba am. Adecă noi să n'avem dreptul să ne petrecem odată în săptămîna? Ce zic în săptămîna, odată în lună, căci nu poate veni popa în toată săptămîna la oraș”. Și cum se uita cu ochii mici, ascunși sub sprincene, undeva la ceilalți preoți pe cari i-a strîns mai mult gura lui de cit greutatea pungii aci în crișma asta mai domnească, făcea un semn crișmarului să nu rămîie gură căscată.

Berea ca berea: spumă multă'n două păhare, ce-ți rămîne în musteață și barbă, ceva amărală se scurge pe git, și plătești cit capeți pentru patru sloboziri din casă. Asta nu-i băutură. Vinul săracu, că-l iei cu treizeci, cu douăzeci și opt chiar litrul, îl torni în păhăruțe mici, și te poți pune pe ușorul doi inși la un litru. Se invoiră în grabă să-și aducă aminte de Cana Galiei. Zădarnic se cătrănea popa Stan, ca să desfunde glăgile să puște ca la nuntă, ceilalți știau atîta: Popa Stan bea cit șapte dar de plătit plătesc tot nepoții, preoții mai tineri, și toți erau mai tineri ca el.

Cu țincănirea păhăruțelor se deșteptau amintirile, cu deșertarea lor se treziau durerile, și începeau poveștile despre ce are să sufere unul fiecare. Aveau să-și spună multe totdeauna, mai ales doi, cari au fost prieteni buni tot timpul cît au umblat la școli, iar acum au ajuns în două sate bătute de Dumnezeu, de le vine să-și smulgă bărbile de cite ori apucă cît de cît în cap.

Dar popa Stan e îngerul de împăcare pentru toți. «Ce să ne bocim mîi nepoților? Se bocesc femeile! Dar voi sunteți prea tineri încă. Nu v'a mușcat încă năcazul așa de tare, încît mai tirziu să nu vă mai doară nimic, ori ce-ar veni peste capul vostru chirotonisit. Dar sosește ea și vremea asta. Pentru unul fiecare trebuie să sosească. Atunci apoi nu vă mai doare capul de nimic, nu vă mai plîngeți de nimic, ci așteptați să treac'odată săptămîna ori două, să mai eșiți de-acolo unde v'ați înfundat, să mai scăpați de greutatea casii,—și așteptați să treacă odată viața!»

Cei mai mulți îi dau dreptate: popii Stan și închină cu el,

șincănind păhăruțele, numai cu Pîrvu n'o putea scoate la cale nici odată.

— „Vezi prea neagră lumea, părinte. Stane, nu stă bine să vorbești așa de viață, dumneata chiar, care ar trebui să ne dai povețe.“

Stan clipea repede diu ochi uitându-se la Pîrvu. „Sfaturi vouă nepoate, că voi așteți mai tineri știți cîte'n lună. De voi nu se mai prind sfaturile.—Dar ce să zici, ești tînăr încă, cel mai tînăr între noi, poți vorbi așa. Crezi că noi n'am avut odată idealuri, planuri mari? Ba am avut frate, ba am avut. Dar te ticăloșești măi, treizeci de ani într'un sat cumu-s și eu, de te faci par'că una cu pămîntul. Un gînd frumos, un gînd de muncă trece numai atunci cînd zece nevoi te trag într'altă parte. Iar la un popă la tot gîndul și hotărîrea bună stau în jur nouăzeci și nouă de nevoi.

— Nu gîndi, frate Pîrvule, nu crede nepoate dragă, că noi aștia ne prostim de flori de măr. Pe noi pe toți ne-a mușcat năcazul de care am zis mai înainte, pe tine se vede că nu te-a mușcat încă. — Dar ți se'ngreuiază în curînd familia, trebuie să le dai măi la copii o creștere, și nu vei putea, atunci să te vîd eu cum vei încărungi. Atunci te vei învăța și tu să stringi bine acolo de unde e să iasă ceva, să nu lași porumbul din mînă.“

Pîrvu știe unde vrea să bată popa Stan, și zimbește cu bunătate cătră el și ceilalți preoți:—„Bine părinte, păcatele lor, dar dacă n'au, cum să iai? Dacă n'au să-ți dee pentru un bottez de pildă mai mult de 20 creștari, ce să faci cu creștinul, să-l pui la afurisanie?“

— „Ba aceea n'o zic, deși nici asta n'ar strica cite-odată, că avem oameni mai împelițați ca dracu. Dar să-l stringi numai de cite-va ori cu ușa, să nu-i faci pînă nu-ți plătește și ai să vezi!“

„Dar spune-mi părințele, te ajuți d-ta atîta cu cei 20—30 bani? Plătește-se pentru asta să-i lași omului convingerea că pentru bani facem celea sfinte? Vezi eu nu cunosc nimic din banii aceea de-accea nici nu dau mult pe ei.“

Știau cu toții că nu-i rîvnitor la ban popa Pîrvu, și le venia cu ciudă că-i așa, dar cînd îi lua cu vorba și-i întreba care-i mai bună purtare: a lui ori a lor, ceilalți clătinau din cap, și se făceau că nu'l aud.

Așa era Pîrvu tot-deauna între ei.—Dar acum, în primăvara aceasta, cînd se întîlni cu popa Stan și ceilalți, după ce'și vindu miei, nu știau care să-l compătimizească mai tare.

— „Și zici că nu ți-au trimis plata nici până acuma?

— Nu mi-au trimis'o, și nici să nu mi-o mai trimită, că nu-mi mai trebuie.

— Hoho! stăi frate nu vorbi așa, că vorbești rău. Se vede cit de colo că ești năcăjit. Dar trece supărarea, și cînd vine banu il strîngi în pungă, de nu-l mai lași să vadă nici lumina soarelui“. Și popa Stan se apropie de el să-l îmbrace.

— «Las părinte Stane, n'am eu lipsă de nici o mîngiere, ce crezi, așa de slab sînt eu?

— «Ba eu nu zic că ești slab nepoate, numai să nu-ți faci inimă rea. Baronul ți-a făcut tot răul. Știm noi toată povestea cum i-ai stricat comasarea, cum te-ai certat cu arendașul, cum te-a pîrit străinul peste tot locul unde a putut să-ți tae creanga de sub picior.—Ai făcut rău că te-ai stricat cu el pentru niște bețivi leneși și ticăloși cum sînt și poporenii tăi. Lor nu crede că le-ai ajutat ceva, ei vor rămînea tot cum au fost. Dar tu ți-ai pierdut plata; mică nu-i vorbă, dar tot ceva, nu nimic,—ți-a luat 20 jugare din ecleejie, peste un an nu vei mai căpăta nici să ieși pe arîndă, atunci apoi ce vei face? Crezi tu că oamenii aceia pentru cari ți-ai pierdut tot, vor ști că-i datorința lor să-ți facă un fel de traiu? Îți dau un sfat: baronul a stricat tot, el poate să și direagă. Du-te pînă la el odată!»

Gheorghe Pirvu venise năcăjit de acasă. Abia ș'a căpătat un om să-i aducă mieii pînă în oraș. Sluga i se 'mbătase Duminică de nu s'a mai trezit două zile încheiate. Nu era mulțumit nici cu prețul meilor, mai ales cînd se gîndea la lipsele ce avea să le acopere cu banii aceștia. Și iată, popa Stan l'a făcut, ca'ntotdeauna, să intre și în crijmă să mai pună și aici crețari. Și nu-i destul atîta, ci să pune să-i amărăscă și mai mult viața.

O mînie dureroasă se grămădia tot mai mult în ochii lui negri și fruntea i se întuneca tot mai tare. Cînd începură și ceilalți să spună că bine vorbește părintele Stan, că omul de el trebuie să se îngrijească mai întăi, Pirvu nu mai putu să rabde.

— „Vă rog să tăceți fraților. Și d-ta părinte Stane, cit ești de bătrîn, să taci și d-ta. Ce v'ați apucat să mă dăscăliți pe mine? Eu am să trag răul dac'am făcut vr'un rău, dar dela d-voastră, care v'ați uitat ce sînteți nu primesc nici un sfat să fiți bătrîni cit veacul.“ Mânia începu să se deslege și Gheorghe nu se mai putea opri:

„Adecă ajungi între oameni întunecați și năcăjiți, și-i vezi

cum să chinue. Tu ești popă acolo și să-ți zici: las' să rămână proștii, las' se fie cum au fost, că alt ceva tot nu poți scoate din ei. Dar cercat-ați vr'odată? N'ați cercat, și nu vă trece prin minte, că ori voi ori alții dar trebuie să se facă odată începutul.

Vine o primejdie mare cum a fost la noi comasarea nedreaptă, oamenii rămân cu ochii holbați, cu gura căscată, că nu știu cum să înceapă la, nimic, și tu care pricepi să te pui deoparte, să te alipești de cei cari jefuesc, pe cei cari trebuie să-i aperi. Vezi, dragă doamne, ca să nu te strici cu ei, ca să nu-ți facă vr'un rău. Asta se chiamă la d-voastră a fi om, mai mult, se chiamă a fi conducător. E rău c'am ajuns pân' acolo!

—Nu te aprinde așa nepoate, nu te aprinde. Ești tânăr încă. Ai foc în tină. Nu te-a mușcat încă...

—Ce tot vorbești de mușcat părinte Stane? Nu știi d-ta că năcazurile numai pe oameni slabi îi îndoaie, pe cei buni îi oțăleşte tot mai tare? Peste mine n'a dat nimic pân' acum? Ba au dat destule, dar mie mi-a dat Dumnezeu gând bun de timpuriu, și am știut, că să porți o luptă ca a noastră e vitejie. Apoi ori învingi în lupta asta ori cazi, tot una e: ești un om vrednic. Știi d-ta cumu-i cînd se bat în bătae: cei viteji merg mereu înainte, și tot viteji rămân, ori că ajung pe zidurile dușmanilor, ori că vr'un glonț li se 'nfundă 'n piept cînd sint pe drum.

—Ești tânăr nepoate, doamne tânăr ești încă. Dar să știi că-mi plac vorbele tale. Așa un suflet treaz par'că dezghiață și pe cei adormiți. Numai știi tu nepoate că focul oricît ar fi de mare se stinge dacă nu mai pui pe el.—Și noi nu prea avem ce pune!

—Ba avem părinte Stane, ba avem. Doară noi preoții trebuie să fim mai aproape de altar. Nu știi d-ta ce dă altarul? Nu știi ce hrană dă, celui ce știe cere?

—Ei nepoate dragă, tu ai eșit par'că numai ieri din seminar.—Noi așți bătrîni nu mai prea știm lucrurile acestea.» Și popa Stan umplea pătărelele, dar nu mai cuteza să se uite la ceilalți, și nu mai avea nici așa voe de vorbit.

Gheorghe cînd îi văzu pe toți duși pe gînduri, cu capetele plecate, se înduioșe tare, îi trecu minia, și nu știu cum îi veni așa un simțimint că el trebuie să întărească pe oamenii aceștia, că el ar putea să-i facă mai curagioși în lupta vieții. I se părea că el e mai mult, și mai bătrîn ca toți.

—«Dragii mei voi nu știți, dar ținta noastră nu poate fi de

ocamdată alta, decît ca se apunem, să ne stingem. Dar să ne stingem după ce-am luminat cît de cit în viață, să ne stingem așa ca o stea, ca și după ce vom dispărea, să rămînă în urma noastră lumină. Și numai după ce vor veni multe stele de acestea să se stingă în satele noastre, se va împrăștia întunerecul mare ce apasă, se va schimba și traiul nostru. Pe noi, poate că nu ne știe nimeni cum se cade ce sintem, nu-și bate nimeni capul cu noi. Dar asta nu trebuie să ne descurajeze. Noi știm de altă răsplată, care nu-i dela oameni, și chiar și aceștia, cînd nu vom mai fi, își vor aduce cu drag aminte de niște luminițe, cari au tot rîrit din întunerecul din care până la ei n'a ajuns nimica. De credem că stingerea noastră e o nimicire, atunci nu mai plătim nimic, viața pentru noi nu mai poate avea nici un preț. Dragii mei, ceea ce ne poate ținea dezghețați e numai gîndul acela mare, că noi învingem chiar prin căderea noastră.»

Ceilalți cu capetele plecate pe masă ascultau moi, cu ochii neclintiți. Știau ei bine că Pirvu nu o duce mai bine decît ei, poate el are veniturile cele mai slabe. Își aduceau ca 'n vis aminte la cuvintele lui Gheorghe de gîndurile și planurile lor înainte cu cincisprăzece, douăzeci de ani. Li se păreau niște alcătuirii luminoase—luminoase, dar așa de ușoare de se tot confundau și iar se ridicau din întunerec. N'ar cuteza nici unul să-și mai lege viața de gînduri, de icoane așa de frumoase. Din toată frumuseța visată de ei au întilnit ceva în viață? Au venit griji multe cu pașii grei ca de urs, și acelea au rămas pentru totdeauna înghețate înaintea lor, ca niște fantome ce bagă groază în om. Cum se simțeau singuri la năcaz, fără ca un ochiu de veghe cel puțin să fie ațintit asupra lor, aruncați, cum spun mulți, după spatele lui Dumnezeu, vedeau că se tîmpesc și mai tare, se turtesc oarecum.—La cîți va ani știau aproape numai atîta : că vor trăi ei cumva de pe o zi pe alta. Și de multe ori cînd se 'ntilneau cu prietenii de școală, ce-s așezați în funcții pe la oraș, plecau în pămînt capul, ori se 'ntorceau într'altă parte ca să nu-i vadă. Li era greu, mai mult : un fel de rușine mestecată cu slăbiciune pe la incheeturi, simțiau în trup, și li se părea că-s nespuse de nefericiți.

Gheorghe Pirvu ajunsă însă la altă convingere decît dinșii. În anii cei dintâi i se părea și lui, că n'are nici un rost viața, așa cum o duce, că nu pentru o astfel de luptă s'a pregătit el atîta amar de vreme. A văzut că lupta pentru alții nu-i cu putință dacă traiul lui nu-i asigurat întăi. Și cînd au prins să se

ridice copiii, a simțit mai tare că-i o nebunie să se lupte pentru alții, iar ai săi să moară de foame.—Dar munca începută pentru sine cu atita curaj și putere, a băgat îndată de samă că-i spre folosul satului întreg. Și cînd a văzut că oamenii trag învățăături, că se îndeamnă la lucru, că își strîng rîndurile și încep să înțeleagă, el, care mai nainte nu știa cum să le ajute, a dat tot înainte, tot înainte. Ii părea bine că-și poate folosi sie-și și poate fi de folos altora, și altceva nu mai doria. Gîndurile, teoriile ce-l tulburau odată, dispăruseră.

Acum numai atita vedea limpede și hotărîl : în lupta aceasta, în care el a fost dus fără ca să fie pregătit anume pentru ea, dînsul va cădea în urmașurilor, se va mistui, și toată pregătirea din școli îi dă numai ajutorul acesta : să înțeleagă că el se stinge luminînd, că viața lui nu s'a istovit fără de folos în lume,—că altcum nici nu ar fi cu putință de-ocamdată o luptă.

Și convingerea aceasta lipsea din ceilalți soți de luptă și de suferință. Și din lipsa ei, dînșii nu puteau înțelege pe Gheorghe Pîrvu, și nu puteau să-și închipue altcum lupta vieții, decît așa, că-s niște oameni bătuți de soarte.

Cînd se despărțiră popa Stan era așa'n trei dungi, și zise strîngînd mîna lui Pîrvu : «Ești tînăr băete, tinerel nepoate, dar te mușcă și pe tine odată, ș'atunci...! Dar una să-ți spun ca de la un om mai bătrîn : îmi place tare de tine! Așa așa zice și eu : toți protopopii ca și popa Pîrvu să fie, și vlădicul ca toți protopopii aceștia la olaltă! Atunci am mai răsufli și noi cești de pe treapta cea din urmă și cea mai bătută de toate furtunile. Ne-ar face un rînd și cu eclejule și cu plata, de știi să fi tot cu ceaslovul în mînă.

—Nu crede părinte Stane, că noi sîntem cei mai bătuți de nevoi. Cel care suferă mai mult poate e chiar vlădicul. Nu știi d-ta că la noi la Romîni așa-i legea în țara asta : cu cît cineva e mai sus, mai deștept, mai puternic, cu atita să-l lovești mai tare tot la cap și la inimă, ca să nu mai cuteze nici să gîndească, nici să spună ce simte.—Las' părinte Stane, știi d-ta vorba ceea : tot măgarul știe povoara lui».

Trecuse primăvara tot învăluindu-și pe sus lumina și norii și vînturile, tot întinzindu-și covoarele verzi pe lunci și pe dealuri, împodobindu-le cu flori curate, pe cari le tot schimba peste noapte. Trecuse și vara cu căldurile ce umplu văzduhul

senin de unde albe de argint, cu vinele groase de ploi ce biciue ca o vijelie, cu răsufletul morale al nopților călduțe. Acum bat vînturi aspre ca și cînd ar avea în aripi așchii lungi de stejar. Verdele se întunecă tot mai tare, se trage poate sub coaje ori în inima arborilor și în rădăcinile firelor de iarbă, și rămîne arămiul ori încotro te uiți.

În lumina slabă a soarelui, numai fiarăle dela patru pluguri luminează, cînd le scot din pămîntul rănît, ca să tragă brazda într'altă parte.—De-o săptămînă se împarte pămîntul comasat a doua oară. Inginerul de-acum a lucrat așa după cum ș'au băgat sătenii jalba scrisă de Pîrvu: Oamenii au căpătat în trei table în preajma satului. Pămînt mai din clășile din urmă dar aproape de sat de-l vor putea lucra bine.—Curtea cea baronească a căpătat marginea, departe de sat, dar pămînt mult și bun.

Sătenii erau foarte veseli. Tot mereu, vedeai cum merge și unul și altul să-și vadă tabla, să și-o măsoare din ochi, pe unele locuri și din pași. Și-și făceau de-acuma planuri cum îl vor lucra pe anul viitor.

Numai cineva nu prea eșia să-și vadă tabla. Din eclejie a luat curtea prin judecată celea douăzeci de jugăre, așa că popa a rămas cu patru, după comasare. Era foarte îndestulit cum li s'a împărțit pămîntul oamenilor, și se bucura de bucuria lor. Se gîndia însă că el din patru jugăre cum va eși pe viitor? Îl neliniștea gîndul acesta. Dar era convins că oarecum tot va putea eși el la cale, va lua pe arîndă dela oameni, va face el cumva.—Din partea asta ar fi eșit el mai de multe ori la hotar să vadă ce părți au oamenii.

Dar altceva îl apăsa greu-greu, ca o piatră de moară. Nu s'a aflat un singur om care să-i fi mulțămît, cu o vorbă cel puțin, pentru binele ce le-a făcut, ori să spună pe față că iacă popa lor le-a dat sfaturi și i-a ajutat...

Erau buni bucuroși că au apucat la ceva, și-i puteai auzi cumu-și aruncă cite-odată vorbele tare: «Doar tot al nostru a fost pămîntul acesta odată. Dacă nu ni-l dau după dreptate, l'am fi luat cu puterea.»

Treceau pe lingă eclejia cea nouă de patru jugăre, și nu-i da nimănuî în gînd să stee cel puțin în loc să se uite la ea și să clatine odată neîndestulat din cap.

Gheorghe Pîrvu gîndia că oamenii aceștia nebăgînd în samă ecleja nu-l bagă în samă pe el, pe popa,—și numai odată s'a mai simțit așa de umilit ca acuma.

Înainte cu un an a fost la oraș cu copilă cea mai mare. A tras la un avocat cu care terminase gimnaziul. Era acolo o copilă de vr'o 13 ani, soră cu soția avocatului. Și în auzul tuturor, copila lui care era de 12, îi zise acesteia «Domnișoară». Atunci Pirvu s'a roșit dintr'una, apoi a pălit cumu-i moartea.

Așa o umilintă simțea și acum. I se părea că el e făcut să-și bată alții joc de dinsul.

Intr'o Sămbătă se isprăvise cu împărțitul, și Duminică în biserică popa le-a spus la oameni să mulțamească lui Dumnezeu că au scos la capăt bun de data asta împărțirea și să-l roage ca pe viitor să-i ajute într'o nouă muncă.

— „Să te auză Dumnezeu părinte“ răspunseră poporenii.

După biserică popa merse acasă, dar nu ajunsese bine, când se trezi cu curatorii bisericii și cu mai mulți poporenii. Îi poști în casă, să vadă ce năcazuri nouă au.

Oamenii își învăteau pălăriile în mină, și nu știau cum se înceapă. Un bătrîn cu fruntea brăzdată, unul dintre cei mai harnici oameni din sat, așa zise :

— «Părinte să nu vă fie cu supărare că venim așa de-ți umplem casa. Da am venit să-ți spunem ce ne-am hotărît să facem. Acum d-ta știi douăzeci de jugăre din ecleejie le-a luat baronul, zicea că-s a lui, și nici n'au fost puse după biserică. Dar dacă le-a luat i-or sta'n gît părinte, că cine mîncă dela biserică, își mîncă din fericirea lui pe lumea cealaltă. Da noi ne-am socotit așa : Patru jugăre e o nimica toată și iacă și d-tale ți-a dat Dumnezeu copiii și trebuie să-i crești. Cu acestea-nu-i puțință, dar dacă ar mai fi patruzeci pe de asupra tot ar fi ceva. Ș'a-poi colea patruzeci ne-am socotit noi mai mulți să le dăm dintr'al nostru la sfînta biserică să fie de ecleeje. De-aceea am venit mai mulți să facem scrisoare pentru asta, și să te rugăm pe d-ta să le pui după biserică, să fie pe vecii vecilor a ei.—Acum, să nu iei d-ta în nume de rău părinte, că noi de, ce pricepem, dar ne-am gîndit că așa tot n'ar fi rău. Atîta ne-ajută mîntea părinte să ierți d-ta».

Ochii lui Pirvu se luminau, fruntea i se însenina : oamenii aceștia au inimă și știu să prețuească.

Făcu contractul și-și puseră toți degetele pe crucea din naintea neamului.

I. Agirbiceanu.

Probleme literare

(Urmare).

Spuneam, în articolul trecut că, după problema creării operei de artă, ni se pune o alta, cu totul deosebită, și anume problema raportului dintre opera de artă și public.

Pentru a pricepe această, a doua, problemă, sint nevoit să rezumez încă odată—și nu e vina mea, sau poate e vina mea dacă n'am fost destul de clar în alte articole—cele spuse în privința creării operei de artă.

Producțiile spirituale omenesti se împart, cum se știe, în trei genuri mari: știința, arta și oratoria.

Sistemul științelor este sistemul diferitelor noastre *cunoștinți* asupra lumii. Știința ne *explică* lumea creată de Dumnezeu. Și fiindcă nu putem stăpîni, cu mintea, această lume, fără s'o reducem la noțiuni generale și serii de noțiuni, materialul cu care lucrează omul de știință sint aceste noțiuni, care sint niște extracte de imagini.

Dar iată altfel de oameni—artiștii—care nu mai *explică* lumea, ci se apucă să *creeze*, după modelul lumii lăsată de Dumnezeu, o altă lume,—care adaogă ceva, care prelungesc creațiunea. Pe lângă cei un miliard și jumătate de oameni în carne și oase, artistul mai crează alți oameni. Pe lângă comisarii înscriși în budget... și în actele stării civile, Caragiale a mai creat unul, pe Nae Ipingescu, despre care vorbim ca despre oricare altul, cu care comparăm pe alții, etc. Pe lângă peisajele lăstate de Dumnezeu, artistul crează altele. Pe lângă munții din geografie, Eminescu a creat pe cei din «Făt frumos din lacrimă». Iar uneori, cînd artistul redă o persoană reală—Napoleon în «Războiul și Pacea» de Tolstoi, de pildă—el tot crează, crează a doua oară, în al doilea exemplar, acea persoană, etc... Și fiindcă artistul crează *individualități*, el trebuie să utilizeze nu noțiuni care nu corespund la indivizi, ci imagini care, ele, în lumea psihică, tind să fie corespondentele individualităților din lumea reală.

Dacă scopul omului de știință este explicarea lumii, al artistului este crearea unei lumi alătura, dar conform, cu lumea reală.

Dar iată al treilea gen, cel oratoric, în care intră discursul propriu zis, ziaristica, pamfletul, etc. Aci e vorba de a *convinge* pe alții, de a face pe alții să creadă ceea ce credem și noi, de a-i face să lucreze așa cum dorim noi.

Dacă o operă științifică e *bună*, atunci cînd ea ne arată un raport nou, necunoscut, între lucruri; dacă o operă artistică e *bună* atunci cînd în ea e creată o bucată din viață, — un discurs e *bun*, atunci cînd a convins.

Oratorul combină ideii (din știință) și imagini (din artă) așa încît să convingă. Ideile și imaginile sînt un mijloc, în vederea unui scop, care nu e nici explicarea lumii, nici crearea unei lumi, ci *înduplecarea*. — Acest al treilea gen s'ar putea zice că e parazit, căci utilizează materialul celorlalte două.

Așadar, și omul de știință și artistul, sînt două ființe *soliloce*, care nu se adresează la public, care urmăresc, unul adevărul, celălalt creațiunea.

Dacă băgăm bine de seamă învinuirile ce ne aduc adversarii noștri, vedem că toate se reduc la aceea că noi am face confuziune între *artă* și *oratorie*, că am cere, adică, artei să convingă publicul la anumite idei ori doctrine. „A face din artă o propagatoare de morală,“ cum zic adversarii noștri, este a confunda arta cu oratoria.

Dar această confuziune n'am făcut-o nici odată, ba, lucru curios, de ea s'au făcut vinovați adversarii noștri, d. Densușianu vorbind, de pildă, despre Ibsen, d. Lovinescu vorbind de Demostene, Cicero, d. Delavrancea, ca de niște artiști.

Însă... aici e toată chestia... Însă noi susținem că artistul crează cu toată personalitatea lui, că lumea lui de imagini — atît la înmagazinarea ei, cit și la reproducerea ei în opera de artă — este condiționată de sentimentele și concepțiile sale asupra vieții, că ceea ce determină asociațiile sale de imagini sînt sentimentele și concepțiile, că un artist are preferinți, simpatii și antipatii, care se trădează în creațiunea sa. „Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut“, zice filozofia populară, și artiștii aleg din această lume, unii unele mostre, alții altele, — și unii își revarsă simpatia asupra cutării părți, alții asupra cutării părți din creațiunea lui Dumnezeu.

Este în tot ce spunem noi vre-o „cerere“ de „propagandă“? Concepem noi arta altfel decît ca o creațiune... pentru creațiune?

A venit, credem, vremea, ca să fim odată pricepuți. La teoria că artistul are numai imagini, răspundem cu teoria, elementară în psihologie, că artistul, nefînd un aparat fotografic și cinematografic, *răspunde* la imagini, că și la un artist imagina, element psihic intelectual, este însoțită, ca la orice om, de un element afectiv, apreciator: plăcere ori displăcere, simpatie ori antipatie, — și de o judecată asupra ei, adică de o clasificare a ei din punct de vedere al concepțiilor asupra lumii, concepții pe care nu este om să nu le aibă.

Dar dintre *imagini* pe de o parte și *concepții și sentimente* pe de alta, acestea din urmă sînt mai subiective, sînt partea mai adîncă și mai intimă a personalității noastre, sînt *expresia, ecoul adaptării noastre la împrejurări*. Constituind subiectivitatea noastră, ele prelucrează, topind și combinînd imaginile, așa dar acestea din urmă capătă, înțeles dela cele dintăiu, ele exprimă, traduc pe cele dintăiu. De aceea am spus altă dată că cea mai importantă întrebare pentru mine e; *ce are de spus artistul?*

Arta este expresia solilocă a sentimentelor și a concepțiilor prin imagini,—împrumutînd cu oarecare schimbări și generalizări, definiția lui John Stuart Mill.

Eminescu își arată sentimentele și concepția despre viață, întrupîndu-le în imagini ale vieții. El își arată admirația pentru trecut zugrăvind, în'tun chip aprobativ și entuziast și alegînd anumite aspecte, viața de pe vremea lui Mîrcea ori viața cavale-rească dela 1400; el își arată concepția despre viața modernă rominească zugrăvind, cu despreț ori dezgust și alegînd anumite aspecte (acele imagini care să exprime concepția sa), civilizația burgheză introdusă la noi ori dragostea de azi (Satirele III și IV); el își arată concepția pesimistă asupra vieții în *Împărat și Proletar* ori chiar și-o exprimă deadreptul (Ce face d. Rîmniceanu cu «realismul» «impersonal»? în *Glosa* sa.

Dar toate aceste stări sufletești le depune în opera sa, *pentru că le are*, pentru că organizarea nervoasă moștenită și influența împrejurărilor vieții i-au produs acele stări sufletești. El nu le depune *pentru că i le cere cineva, nici măcar pentru că și le impune el*, ci pentru că le are. El n'ar putea să 'creeze o altfel de operă de artă¹⁾.

Noi pretindem, și credem cu drept cuvînt, că numai această concepție a artei este destul de largă ca să ne explice toate condițiile ei. De aici și nedumerirea d-lui Rîmniceanu, căruia i se pare că „sar nemotivat“ dela „arta pentru artă“ la „tendenționism“ și „poporanism“.—Teoria „artei pentru artă“ explică greșit crearea operei de artă și nu admite ceea ce există: influența artei din punct de vedere moral; teoria *tezistă sau utilitară* a artei explică și ea greșit crearea operei de artă și concepe o influență *oratorică* a artei asupra publicului.—Numai teoria „tendenționistă“ a artei poate explica și crearea operei de artă ca un produs *deosebit* al spiritului omenesc și influența ei din punct de vedere moral, ca artă și nu ca oratorie.

Această „a treia“ teorie nu e o teorie de conciliare; ea nu stă mai aproape de fiecare din celelalte două decît cele două între ele. Cele două teorii, pe care le respingem, se'mpacă foarte bine, în ultimele lor concluzii cum, de mult, a observat

1) Și aceasta până la un punct: nu trebuie să se uite presiunea mediului asupra artistului, adaptarea lui, așa zice semi-voluntară, la gustul publicului. Mai pe larg vezi Taine asupra clasicilor din veacul al XVII în *Philosophie de l'Art*, o operă pe care se bazează d. Rîmniceanu.

d. Gherea foarte bine. După teziști, artistului i s'ar putea cere și impune să facă *cutare* operă de artă. Să cinte azi robia și mine să o înfiereze. Și aceasta s'ar putea și după concepția d-lui Rîmniceanu, după concepția «artei pentru artă», căci dacă poetul n'are nici un ideal, dacă e un receptacol de imagini, nimica nu-l împiedică să cinte azi imaginea unor robi chinuți și mine imaginea luptei pentru dezrobirea lor. Aceste două concepții stau în același raport ca și teoria morală a liberului arbitru și a fatalismului, ale cărora concluzii sînt neresponsabilitatea și, după cum teoria deterministă, ea, este negarea adevărată a celei fataliste, așa și concepția tendenționistă, ea este negarea adevărată a tezismului.

Cuvîntul „tendință”—am mai spus'o—care stirnește prea mult ideea de voință conștientă, anumită, de un plan urmărit, este scuza adversarilor noștri. Dar ar fi vremea să priceapă despre ce este vorba. Ca să-i ajutăm, am dat mai multe echivalente, mai ales cuvîntul: „atitudine”, în înțeles afectiv, adică atitudinea de plăcere ori displăcere față cu viața redată.

Să mai adaog încă odată că artistul trebuie să creadă cum crede el, din materialul pe care-l are, conform concepției asupra vieții pe care o are, fără să-și adapteze creațiunea la gustul publicului? Dar de cîte ori am spus'o!

Și d. Rîmniceanu nu lasă la o parte nici una din fișele, în care a scos fraze în contra *tezismului*: „Artistul nu face știință”, «nu propagă idei», «nu trebuie să-și subordoneze arta moralei»...

— Dar, de o mie de ori nu! Pentru Dumnezeu. ajunge!

Și mă gîndesc, și mă voiu ocupa de ea odată, la psihologia acestor domni. De ce nu înțeleg? Vă aduceți aminte de d. Lovinescu, care combătea pe Taine și pe Gherea, pe cum că „nu mediul formează talentul”... Auziți, să înveți pe Taine că nu mediul formează talentul, că omul se naște ori nu cu talent! Și s'o spui aceasta la noi, în urma luminoaselor articole ale d-lui Gherea? Curioasă stare sufletească!...

Să revenim. Dacă ași putea să-i cer artistului, cu nădejdea de a căpăta, un suflet mare, din care apoi să creeze o operă înaltă, ași face-o, ași cere; dar știu că ași cere în zădar, știu că chiar o *educație* îndelungată (nu *cerere* ori *sfat*) nu i-ar putea înălța sufletul, dacă ar fi lipsit de predispoziții în acest senz, pentru-că am o mediocră încredere în efectele exagerate ale educației, mai mediocră poate de cît „adversarii”. Atunci cum ași *cere*? E mai mai apaoape cum ași cere ghetari pe muntele Ceahlău.

Dar dacă pricep că artistul e un soliloc, că-și depune în opera de artă personalitatea sa, așa cum ea a reeșit din ereditate și împrejurări, apoi am dreptul, ca critic, de a judeca această personalitate, de a o analiza și de a mă lămuri în privința raporturilor ei cu publicul cetitor, dar aceasta este altă chestie, cu totul alta, este:

Raportul între opera de artă și societate. În loc de „societate”, să particularizăm, să zicem „cetitor”, gîndindu-ne în spe-

cial la literatură—pentru ușurința discuției și pentru a nu lărgi problema.

Dacă arta ar da „realitatea” cum este ea, cum va fi fiind ea, atunci raportul ar fi între realitate și cetitor. Artă ar fi prin definiție morală, nu pentru că „întregește” pe cetitor, ci pentru că «realitatea» conține în ea învățăminte, pentru că învățămintele morale cele mai adânci le scoatem din „realitate”, din experiența vieții. Corneille, teoretician al „artei pentru artă”, între alte căi permise artistului spre a moraliza, pune și aceasta: „zugrăvirea naivă a realității, așa ca să nu se confunde vițiul cu virtutea”. Dar cine redă «realitatea» cum este ea? *Nimene!* Scriitorul, cum am spus, alege elemente din realitate, face o selecție, transfigurând încă acele elemente. Și dacă un scriitor îmi dă vițiul ca virtute, ori ca un fapt divers fără semnificație, atunci mai poate fi vorba de morală izvorită din «zugrăvirea naivă a realității»? ¹⁾

Va să zică nu voi căuta raportul între «realitate» (pe care n'o gădesc) ci între *artist și cetitor* (ori «privitor», «ascultător», etc. etc).

Artă, selectând și transfigurând, e o «critică a vieții», ²⁾ cum s'a zis, și e de o importanță capitală *cine este acest critic, cum critică el viața, din ce punct de vedere o critică.*

Pricepe d. Rîmniceanu pentru ce n'a fost înțeleș Eminescu la început? Pentru ce, dacă e adevărat faptul, nu place lui Coșbuc?—Pentru că Eminescu privea viața dintr'un alt punct de vedere decît ceilalți: „Imaginile” lui Eminescu erau foarte expresive pentru starea sa sufletească, nu erau expresive pentru alor. Cînd stare sufletească, atît de bine zugrăvită de d. Gherea în „Artiștii proletari culți”, s'a generalizat, Eminescu a ajuns la modă și a făcut școală.

Dacă cineva are, potențial, capacitatea de a simți aceleași sentimente, de a vedea viața tot așa, atunci arta are o mare influență asupra acelu om și devine—și aceasta e o tautologie—o cauză eficientă în determinarea voinței lui.

Că arta poate produce sentimente în cetitor, o recunoaște—contrazicîndu-se cu «zugrăvirea impersonală a imaginilor»—și d. Rîmniceanu. Aceste „sentimente” sînt pentru d-sa un fel de umbră a lui Banco. Și se ferește grozav de ele, face ce poate să le îndepărteze. Și iață cum procedează: D-sa susține că sentimentele provocate în cetitor nu pot fi motive pentru voința lui, n'au adică influență morală, pentru că aceste sentimente „durează numai cît impresiunea estetică”. Ai lăsat cartea din mînă, s'au dus! Să zicem că e așa, deși—ce Dumnezeu! toți cetim—știm ca nu e așa, să zicem că e așa. Ce cîștigă d. Rîmniceanu? Dar un sentiment odată avut nu e, ca orice act psihic, o posibilitate mai mult de a-l avea din nou? Nu lasă o urmă, o predispoziție în suflet? Și atunci, repetîndu-se acelaș sentiment, nu se pre-

1). Vezi și Paul Stapfer: Questions Esthétiques et Religieuses.

2). Vezi și articolul din... „Lucafarul” despre Ibsen de d. Horia Petra-Petrescu, amintit într'o notă de mai înainte (în articolul precedent).

dispune sufletul la asemenea sentiment, nu se crează o serie de motive anumite pentru *acțiuni*?—Dar nu e cum spune d. Rîmniceanu, pentru că sentimentul e asociat cu imaginile și *până ce nu-mi dispar imaginile; până ce nu uit „cartea”, nu dispăre nici sentimentul*. Și, după ce am uitat „cartea”, atunci, cum spuneam mai sus, a dispărut și sentimentul, dar a lăsat o posibilitate mai mare pentru acel sentiment,—voința mea, în viitor, în determinarea ei, se va resimți de efectele acelei «cărți».

De aici nu urmează că o carte bună mă face bun și una rea reu. *Pe cit* educația are efect, și „cartea” e un mijloc educativ. Și, de sigur, dacă n'am predispoziție pentru anume sentimente, „cartea” nu-mi va produce nici un efect; dar dacă am predispoziție, «cartea» va fi o întărire a unei serii de motive determinate ale voinței mele.

Dar e, erțați-mi expresia, scandalos de banal să insiști asupra unor asemenea chestii. Trebuie să fie cineva un secretar al notițelor sale, pe care nu le poate pricepe și așeza la locul lor, pentru a nu înțelege asemenea lucruri.

Cum, Dickens nu mă face mai bun, *mai fericit*? Zola nu mă face mai mizantrop? Eminescu nu mă indeamnă (și cînd sint mai *obosit* îmi vine să-l ascult) să „stau departe”? Goga nu mă indeamnă să-mi pun mîntea și inima în slujba aceluia care «de mult așteaptă o dreaptă sărbătoare»? Goga nu-mi dă, uneori, același impuls ca un marș de Wagner ori Meyerbeer? Eminescu ca un marș de Chopin? Și cite exemple să mai dau? A-părătorii aceștia ai „artei pentru artă” te fac să fi mai banal decît te-a lăsat Dumnezeu tatăl!

Dar d. Rîmniceanu—acest om sever, de o severă știință—face o excepție pentru *poezia patriotică* (E făcut ca poezia aceasta «patriotică» să incurse pe criticii noștri: Sint «naționaliști» n'au ce face!).—*Aceasta*, zice d-sa, duce la acțiune! Pentru ce, domnule Rîmniceanu, numai aceasta? Dar cea «nepatriotică» nu duce la «inacțiune» patriotică, deci la o „acțiune” nepatriotică?

Și dacă opera de artă produce sentimente—care „durează” fie și cît o cetesti—apoi de ce d. Rîmniceanu se miră că *Yvette* e pentru mine „admirabilă”, dar îmi produce o «durere morală»? ¹⁾ E „admirabilă”, pentru că e scrisă cu talent, pentru că imaginile

1) Brunetiére, una din autoritățile d-lui Rîmniceanu, vorbește de Chénier ca de un mare poet, a cărui operă e o excitație la desfrînare... Eu însă n'asî cita pe Brunetiére (D. Rîmniceanu citează tot ce poate, fără nici o prudență), pentru că acesta merge prea departe—unde nu mergem noi—: *subordonează arta moralei*. Cere artistului să nu utilizeze greșit această *forță socială*, arta. De altmîntrelea Brunetiére—citat de d. Rîmniceanu în sprijinul său!!—crede că orice artă are în sine un germen de imoralitate, pentru că se adresează nu la simțuri, ci la plăcerea simțurilor.

Acest articol nu poate lua proporții prea considerabile, de aceea nu voi arăta cum d. Rîmniceanu nu și a înțeles autorii, pe care-i citează. De va trebui, o voi face. În general vorbind, autorii săi n'au chemare în chestia noastră. D-sa citează metafiziciani și esteliciani și—vezi mai departe despre ce este, despre ce trebuie să fie vorba în această discuție.

sint puternice, pentru că ceea ce a ales autorul e bine, puternic redat. Dar îmi produce o „durere morală“, pentru că autorul, Maupassant, n'a văzut, în împlinirea asta, decât satisfacerea instinctului unui «gomos» și nu catastrofa morală care, din elementele date, în parte, tot de el, rezultă pentru mine. Eu simt mila și dezgustul, dar Maupassant n'o simte, și de aici ciocnire între mine și autor. Și am spus (d. Rîmniceanu nu relevează), că impresia „estetică“ („estetica“ D-voastră) mi se știrbește, pentru că, pedeparte faptul îmi solicează mila, pe de alta autorul, prin atitudinea lui, îmi solicează bucuria—lucru pe care d. Lovinescu trebuia să-l răstoarne înainte de a scrie cu cugetul senin că: „Tendințele ne sînt inditerente sub raportul estetic“.—În *Les Pori*, un incest, d. Rîmniceanu zice (mă combate!) că mila e provocată de fapt, nu de autor! De sigur, domnule Rîmniceanu! Dar aci nu mai vin în contradicție cu autorul: și el e înspăimîntat de fapt. Și în *Yvette* mila îmi e produsă tot de fapt, dar autorul nu mai e cu mine! ¹⁾ În *Une partie de campagne*, unde cei doi tineri batjocuresc pe mamă și pe fiica logodită, alătura de tată soț și de logodnic, faptul îmi produce milă și dezgust, dar autorul, cum s'ar zice trivial, se hlizește și eu nu-l pot urma. Această atitudine a lui Maupassant e un stigmat de degenerare morală, e manifestarea unui om care nu merge în acelaș pas cu omenirea.

În *Fort comme la Mort*, admirabil scrisă, una din operele cele mai artistice, autorul relevează cu duioșie durerile unui om care nu poate să trăiască și cu fiica după ce a trăit cu mama ei; dar nu relevează, nu alege din multele elemente, și situația teribilă, nedreptatea care se face soțului, și opera este imorală. Toată grija lui Maupassant e pentru pictorul, care face adulter și care are tendinți spre incest (și care e așa de «nobil» și «superior»!) și nici o grijă pentru „antipaticul“ și «ridicolul» «cocu».—D. Lovinescu vrea să mă combată dîndu-mi ca exemplu pe acest erou din *Fort comme la Mort*, pe mama din *Pierre et Jean*, tot a lui Maupassant și pe *Ion Ursu* al lui Sadoveanu. D-sa zice că acești eroi sînt «imorali» dar „simpaticii“—D-sale. Mai întăiu, nu e vorba dacă-i sînt simpatici ori nu D-sale, ci autorului, creatorului lor. Și eu pretind că ei sînt simpatici autorilor lor.—Al doilea, d. Lovinescu face o mare confuziune: D-sa crede că

1) D. Rîmniceanu crede că pe mine m'ar fi satisfăcut „caința“ gomosului, ori faptul că acesta s'ar fi stăpînit și nu ar fi profitat de „surescitarea“ fetei!... D-sa n'are să înțeleagă niciodată—îndrăznesc să fac această profetie—că alta e subiectul și alta atitudinea față cu subiectul. Din această neînțelegere rezultă și faptul că d-sa crede că eu ași voi să surgunesc din literatură zogrăvirea asupritorilor țărănilor. Mai întăiu nu surgunesc nimic; apoi, aplaud la zogrăvirea acestor asupritori, dacă s redată ca „asupritori“, nu ca... biete victime (Vezi „Nița Mindrea“ de d. Sandu-Aldea). Ca romancierul și nuvelistul alege, o mărturisește și d. Rîmniceanu, căci d. Rîmniceanu e o colecție de contradicții! Ce alege, crede d. Rîmniceanu că nu e semnificativ? O „alegere“ se face dintr'un anumit punct de vedere,—ori d. Rîmniceanu crede în liberul-arbitru!..

în viață orice om imoral e antipatic, pe cînd în artă orice om, moral sau imoral, e simpatic. Și Iago e simpatic? Nu-i așa că nu? Atunci sînt imorali și în artă, care ne sînt antipatici, și dacă autorului i-s simpatici, urmează ciocnire între noi și autor! Acum să revenim la tipurile citate de d. Lovinescu: Bertin din *Fort comme la Mort* e imoral și e răspunzător al de imoralitatea sa; el n'are circumstanțe atenuante. El e un pervers, un egoist, care seduce pe femeea altuia fără nici o muștrare de conștiință. El se complăce în situația sa, și, cînd e nefericit, e nefericit că nu poate seduce și pe fîca amantei sale. De ar fi putut s'o seducă, o seducea cu bucurie. Că, la urma urmelor, toți sîntem jucăria soartei, e altă vorbă, dar acest lucru ar trebui atunci să scuzeze orice crimă; atunci nimene n'a fost, nu e și nu va fi vinovat de nimica.—Ion Ursu! E imoral, e bețiv, dar... el e o victimă a soartei, el e un bătut de Dumnezeu, împrejurările vieții în care e aruncat de mizerie îl duc la beție, la imoralitate, el are toate circumstanțele atenuante, explicatoare în senz de iertătoare. De Bertin ne e scîrbă, de Ion Ursu ne e milă. Bertin e un mare stricat, Ion Ursu e un mare nefericit.—Sonia, din *Crimă și Pedepsă*, e o prostituată. Se poate o mai mare, „imoralitate“? Dar cînd știm că ea s'a prostituat pentru a-și hrăni familia sa de mizerabili săraci și bolnavi, atunci, împreună cu Raskolnicoff (= Dostoewski), o numim și noi «sfîntă». Prostituata Sonia e un tip de femeie mai sfîntă decît toate «sfintele» lui Balzac. Ana Karenina își înșală bărbatul, dar fatalitatea care o mină la acest fapt, care îi va aduce atîta suferință ce se va încheia cu sinuciderea, ne-o face simpatice. Ea este una din victimele fatalităților sociale.—Prin urmare, și lucrul e banal, totul se reduce la gradul de responsabilitate a «imoralului».. Și, dacă este așa, simpatia, d-lui Lovinescu pentru Bertin nu e o simpatie sănătoasă, pe cînd simpatia sa pentru Ion Ursu e sănătoasă. Și simpatia lui Maupassant pentru Bertin (plus antipatia lui pentru bărbatul «cocu», care, prin definiție, e «ridicol») e nesănătoasă, iar simpatia lui Șadoveanu pentru Ion Ursu e sănătoasă, e morală. Antipatia pentru Ion Ursu ar fi fost imorală, ar fi fost o manifestare ridicolă și aspră de puritanism îngust, primejdios.

Simpatia autorului pentru un tip (cînd d-lui Lovinescu i se întîmplă s'o zărească), îi e indiferentă d-lui Lovinescu! Domnia sa declară că îi e indiferent dacă Aristofan face «crima» de a ponegri pe Socrate în „Nourii“—bucată, zice d. Lovinescu, care nu va fi contribuit puțin la condamnarea lui Socrate,—bucată, zice d. Lovinescu, «frumoasă, adevărată operă de artă» și «tendenționistă» (ceea ce în mîntea d-sale este egal cu tezistă). O bucată „tendenționistă“ și «adevărată operă de artă», îmi pare că e o contradicție pe terenul d-lui Lovinescu,—dar să lăsăm asta... Va să zică tendința „criminală“ a lui Aristofan îi e indiferentă d-lui Lovinescu, în aprecierea comediei lui Aristofan. Se poate! Dacă adulterul și tendința spre incest a lui Bertin i-s

indiferente, de ce nu i-ar fi și tendința „criminală” a lui Aristofan? Dar îl voiu întreba pe d. Lovinescu: *Dacă D-sa ar fi trăit în Atena pe vremea lui Socrat și i-ar fi fost scumpe ideile lui Socrat, i-ar fi fost indiferentă tendința din „Nourii”?* În aprecierea «Nourilor» nu ar fi jucat rol idealul său, opus idealului lui Aristofan? Și nu înțelege d. Lovinescu că ceea ce-l face acuma să-i fie „indiferentă” tendința «criminală» a lui Aristofan este lipsa noastră de interes pentru lupte petrecute acum 2000 de ani? Să-și inchipuiască d. Lovinescu că ar profesa acuma filozofia socratică, că ar lupta pentru acel ideal: i-ar fi indiferentă acea tendință „criminală”?—măcar că «Nourii» n’ar mai fi o primejdie acuma...

Dar deja simt că devin nepoliticos cu d. Rîmniceanu: l’am părăsit prea mult. Să ne întoarcem la D-sa.

Ca să vedeți cum d. Rîmniceanu nu înțelege lucrurile, voiu aminti că D-sa mă întreabă dacă, pe lângă altele, *La Maison Tellier* e condamnabilă din punct de vedere moral. Nu e condamnabilă! E una din operele cele mai morale, căci desprețul de oameni, tendința de a-i terfeli, aci *s’a aplicat asupra* unei categorii de oameni, asupra unor fapte, care *meritau* acest despreț și acea terfelire (Cu oarecare rezerve relative la citeva scene dela țară, cînd «pensionarele» sînt la fratele „patroanei”, — scene prea crude). *Aci*, s’a întimplat ca desfrînarea să fie neestetică, să aibă aerul grotesc, *de aceea* Maupassant e în tonul just. Maupassant ajunsese la aca stare psihică, așa de comună azi în lumea *obosiților rafinați*, cînd faptele nu mai au decît aspect și valoare estetică. Nu mai e moral și imoral, ci estetic și neestetic. (Nu e vorba de artă, ci de judecarea faptelor în domeniul vieții reale). Starea aceasta sufletească a redat-o admirabil Sienkiewicz în cuvintele prin care Petronius vestește pe Nerone că se sinucide: «E în viață ceva ce nu mai pot suferi. *O, rogu-te, nu crede că mă înspăimîntă că ți-ai omorît mama, soția, fratele, că ai dat foc Romei,.....* Dar încă ani întregi să-mi chinuesc urechile cu cîntecele tale; să văd *pîntecele tău domițian*, pe picioare *subțiri*, cum saltă în dans... ia-l ce întrece puterile mele“... Faptele imorale nu-i „întrec puterile”, ci «picioarele subțiri» și «pîntecele domițian»... Tot Sienkiewicz, în *Fără Dogmă*, zugrăvește starea aceasta sufletească, la un contemporan.

Această stare psihică a avut-o și *obositul* Maupassant—el care cerea, plictisit, să se schimbe decorul universului, el care rîdea de uriciunea și putoarea omenească!—și această stare se tot întărea la dînsul, până ce a ajuns la o complectă mizantropie, la considerarea vieții ca o luptă între bestii conduse numai de instinct, mai ales de cel sexual și de o frică, cea de moarte. Lipsa de idealism e fatal să ducă la concepția că viața nu *mai* are nimic bun decît plăcerea fizică și anume cea mai puternică, cea sexuală. Și cine pune tot prețul pe simțuri, se teme grozav de moarte. În unele nuvele îl îndurerează și imoralitatea, e drept,

nu numai neestetica. Acest mare scriitor a fost și un mare nefericit, o mare contradicție; în sufletul său s'a dat o mare luptă între considerarea lumii din punct de vedere moral și între părăsirea acestei considerații. Acel care a scris *Une vie* nu era acel care a scris *Une partie de campagne*. Și cine n'a simțit uneori oboseala vieții, starea acea cînd nu te mai impresionează rău răul, ci numai *grotescul*? Cînd nu mai ești sensibil durerii ci aspectului uricios și, dacă este, murdar al durerii?

Marele obosit Nietzsche a simțit acestea toate—și a creat un sistem filozofic.

Până aci am presupus un cetitor cu o morală rigidă, puternică; am admis că *Yvette* produce o durere morală și deci o știrbire a impresiei estetice.—Va să zică *Yvette* nu demoralizează pe cetitorul moral, ci îi dă o impresie estetică contradictorie. Dar ia să presupunem un cetitor ușuratic, adică un om dintre aceia, față cu care se poate pune fără multă discuție problema influențelor morale, căci pentru omul definitiv moral nu poate fi vorba de primejdia de a deveni imoral, nu numai prin artă, dar prin nici o altă influență: Orice atentat la moralitatea unui om format complet moralicește n'are nici un efect. Să presupunem așa dar unul din acei oameni, pe care mediul îi poate demoraliza. Atunci *Yvette*, ori *Une partie de campagne* nu-i va produce o impresie contradictorie, ci el va face haz, va triumfa împreună cu eroul și cu autorul, *se va demoraliza!*

— Va să zică cereți artistului să fie moral?

— Nu cerem, dar ne pare rău cînd nu e. Nu cerem Ceahlău-lui ghetari, dar ne pare rău că n'are!

Artă e un *produs* al activității sufletesti, un produs natural, în studiul căruia întrebuițăm metodele științelor naturale. Acest produs are un raport cu noi, ne produce anumite impresii; cum e produsul așa și impresia. Desfacem produsul în elementele sale, cînd îl studiem în sine. Cercetăm ce importanță au acele elemente în producerea impresiei noastre, cînd studiem acel produs față cu noi.

În această discuție am vorbit de «artă», parcă ar fi una singură, un *produs* de un singur fel. Dar nu e așa: E o mare deosebire, de pildă, între muzică și poezia lirică, pentru că în cea dintăiu, prin sunete, ni se dau sentimente, în cea de-adoua, prin imagini, ni se dau și sentimente și cauzele lor (aspectul naturii, Dumnezeu, farmecele iubitei, etc.). E deosebire apoi între poezia lirică sau subiectivă și cea obiectivă; în aceasta din urmă ni se dau mai mult, și mai cu samă, cauzele sentimentelor,—așa că un Flaubert își putea permite să declare, fără a stîrni risul, că el nu-și exprimă sentimentele și opinia sa asupra personajelor și întâmplărilor.—Va să zică, dacă am face un studiu complet, ar trebui să luăm, atît în analiza produsului, cît și în cercetarea raportului lui cu publicul, ar trebui să luăm artele pe rînd, iar

în literatură, genurile aparte, cel puțin genul subiectiv și cel obiectiv, deosebite.

Ar fi curios atunci de văzut cum se poate îndrăzni măcar a se aplica teoria «impersonalității» la poezia lirică. Ași voi s'o văd aplicată la *satiră*, la satirele lui Eminescu, de pildă. Să mi se dovedească «absența artistului ca judecător moral»! Ori acestea nu sînt «artă»? Și dacă în roman, de pildă, atitudinea artistului față cu faptele nu e așa de eclatantă, însămnă că nu e?

Ați văzut că d. Rîmniceanu confundă problema creației operei de artă cu cea a raportului între ea și public,—de aci sofismele, jonglerii și trecerile... *mele* «nemotivate».

D-sa mai face și alte confuziuni, dar mai ales una, care explică multe, majoritatea greșelilor sale: este confuziunea, pe de o parte a «criticii» cu «știința» și pe de altă parte a «criticii» cu «estetica».

Și acum trecem la această altă problemă:

Problema criticii operei de artă. «Critica e știință», zice d. Rîmniceanu. D-sa face confuzie între noțiunea «critică-știință» și noțiunea «critică științifică». E drept că orice critic din lume, Taine, Sainte-Beuve, etc., s'au folosit, în critica lor, de o mulțime de științe: estetica, psihologia, morala, istoria politică, socială, economică, literară, biologia etc. De aceea critica este «științifică».—altmintrelea ar fi o înșirare de impresii. D. Gherea, într'o conferență recentă, a arătat perfect cum socialismul, ca și medicina de pildă, nu sînt «științe» ci sînt «științifice», pentru că se bazează pe științe. Acelaș lucru și despre critică: Ea poate fi științifică, dar nu o știință. Ași dori să-mi arăte d. Rîmniceanu care este obiectul «științei»-critică și care este sistemul de cunoștinți al acestei științe. Ași mai dori să-mi fixeze locul, în orice clasificare a științelor vrea, a acestei «științe». Și aci, a doua confuziune: Pentru d-sa criticul se ocupă cu «frumosul», cu legile producerii frumosului, cu „structura impresiei estetice” etc. Luați pe orice critic, iarăși pe Taine sau Sainte-Beuve, și spuneți dacă *numai* cu aceasta s'au ocupat ei. Critica, cum o concepe d. Rîmniceanu, e „estetică”¹⁾. Dacă confundă pe criticul literar cu „esteticianul”, în adevăr, are dreptate să spună că nu e de competența criticului a vorbi de morala în artă și de a se pune din punct de vedere al unui ideal. De sigur, din punct de vedere estetic, nu poți vorbi de cît de frumos, de „formă”. Și, dacă critica este o noțiune identică cu estetica, atunci e firesc ca ea să fie o știință, sau, mai just, un început de știință. Dar dacă critica este o îndeletnicire care utilizează, combinîndu-le, rezultatele altor științi, fără a fi o «știință», atunci d. Rîmniceanu n'are dreptate.

1). D. Rîmniceanu face întăiu—pentru ce?—istoria esteticii. Apoi declară că această estetică este metafizică și îi preferă pe cea științifică, pe care o definește. După aceea spune că critica nu e estetică, dar acum, din nou, „estetică” pentru d-sa e cea metafizică; d-sa definește acum critica, cum definește mai înainte estetica științifică. Pentru a vă convinge, citiți paginile 221, 222 și 226 din *Luceafărul*.

Critica nu se ocupă numai cu „forma“ operei de artă, ea se ocupă și cu legătura între artist și rasa sa (o spune și d. Rîmniceanu) și naționalitatea sa (o spune și d. Rîmniceanu) și concepția epocii sale (o spune și d. Rîmniceanu), — și mediul natural, social, moral, etc. Apoi influența operei asupra societății, etc. etc. lucruri, toate, cu care nu se ocupă estetica și pentru care criticul trebuie să posedeze multe alte științe, morala, sociologia, etc., care nu pot fi aplicate fără un ideal, așa încît criticul nu poate «critica» fără un ideal asupra vieții, cum îi recomandă d. Rîmniceanu, confundîndu-l cu esteticianul (care, da, n'are nevoie de ideal asupra vieții, căci face știința naturală).

Va să zică critica nu-i știință, e «științifică» și încă ceva: criticul nu poate, n'are drept să nu aibă un ideal asupra vieții.

Dar chiar d. Rîmniceanu cere criticului să «vibreze» cu artistul, pentru a-l pricepe. Apoi dacă artistul, cum am dovedit, își pune idealurile în opera de artă, ce însemnă «a vibra» cu opera lui? Nu-i așa că însemnă a vibra cu *toată* opera lui, și cu idealurile din opera lui? Nu-i așa că se pune, pentru critic, și *problema idealului*? Și atunci cum să-și lase criticul la o parte idealurile sale, cum să nu judece criticul și din punct de vedere al idealului său?

Dacă opera de artă are o semnificație *morală și socială* și dacă *etica și sociologia*, în aplicațiile lor la viața omenească, nu pot fi concepute ca tratate ori studiate fără un ideal, atunci cum să nu-l aibă criticul?

Dacă d. Rîmniceanu n'ar fi confundat critica cu estetica, n'ar fi ajuns la asemenea curioase teorii. Dacă n'ar fi crezut-o o „știință“ iar n'ar fi ajuns la asemenea teorii. Cînd criticul se ocupă cu o anumită problemă, *forma* operei de artă, *talentul* artistului, face estetică, nu trebuie să amestece idealurile sale asupra vieții. În celelalte cercetări ale sale, criticul «face» și alte științe și trebuie să se pună din punct de vedere al unui ideal.

Și, dacă esteticianii au făcut «știința naturală», criticii, *toți*, s'au pus și din punct de vedere al idealului ¹⁾. Cum vei înțelege idealul lui Eminescu ori Goga, fără a te pune pe terenul idealului? Și dacă voiu pricepe idealul lui Eminescu și-l voiu găsi *condamnabil*, am să tac de dragul „artei pentru artă“? Ca *estetician* voiu „admira“ talentul (cum a făcut d. Gherea), ca *critic* voiu studia opera lui Eminescu și din alte puncte de vedere și voiu face rezerve în privința idealului (cum a făcut d. Gherea), apoi voiu cerceta cauzele idealului lui Eminescu, influența sa, etc. întrebări care nu-s de domeniul «esteticeii». Ba, mai mult, ca critic pot nici să nu studiez opera din punct de vedere estetic. Așa d. Șarcăleanu,

1). E plină de învălăminte aventura d-lui O. Densușianu, intransigentul partizan al „artei pentru artă“, înfîmplată cu ocazia lui Ibsen. În „Revista Revistelor“ din No. 5 al „V. R.“, am rezumat un articol al d-lui Densușianu despre Ibsen, în care se vorbea de ce *a vrut, ce a urmărit* Ibsen prin opera sa, — vorbind ca un pur *tezist*, concepînd pe Ibsen, în adevăr, ca pe un „propagandist de idei...“ Vezi, în privința asta, și Cronica Literară din No. 6 al „V. R.“.

în «Cintarea pătimirii noastre», a studiat pe Goga din punct de vedere al idealului mai cu samă. Dar, este o chestie: Cînd studiezi, cum a făcut d. Șarcăleanu, idealul unui scriitor, asta însemnează că *prealabil* ai admis valoarea *estetică* a operei; altmintrelea, despre o operă care *nu* e de artă, nu se poate discuta nimic: ea nu există! Cel mult poți vorbi de intențiile *omului*, dar nici odată de semnificația *operei*, pentru că «operă» nu există.

D. Rîmniceanu și-a întins fișele din tratele de estetică și în alte domenii: de aci confuziunile sale.

Dar d. Rîmniceanu va rămînea așa întotdeauna, pentrucă dacă ar admite că criticul trebuie să se pună din punctul de vedere al unui ideal, atunci, cum am mai spus, neîndrăznind să apere idealuri imorale sau, mai ales, reacționare, ar trebui să apere idealuri umanitare și în d-sa este o repugnanță înăscută și instinctivă împotriva acelor idealuri. În totdeauna reacționării au luptat împotriva «idealurilor» în artă, prin «idealuri» înțelegînd pe cele generoase. Cînd a apărut Shelley societatea fashionabilă engleză a strigat că se pervertește arta prin introducerea lucrurilor străine de ea! În contra lui Oscar Wilde, idealist al egoismului feroce și *deci* un apărător al «artei pentru artă», aceiași societate engleză n'a strigat, l'a socotit ca „rege al vieții” (King of life). Și un critic, care ar fi relevat idealurile egoiste și imorale ale lui Wilde ar fi fost taxat de atentator la «frumos», la „artă...” Criticii lui Shelley însă, acei care i-au condamnat tendințele, n'au fost taxați așa. Era în interesul fashionabilității, *atunci*, a se cerceta și condamna idealul artistului!..

Criticul, zice d. Rîmniceanu, n'are drept să nu-i placă o operă de artă, dacă e scrisă cu talent, n'are drept să caute în opera de artă altăceva de cît puterea talentului. „*Cetitorul*” însă, zice d-sa, *are acest drept*. E multă, multă confuziune a lucrurilor în această afirmare a d-lui Rîmniceanu. În concepția asta se vădesc toate greșelile d-sale de care am vorbit până acum.—Este o deosebire între cetitor și critic, dar e alta și din alte pricini. Un «cetitor», dacă nu se împacă, dacă mai ales îi repugnă tendința scriitorului, aruncă cartea, *nu-i place de loc*. Dar să luăm lucrurile sistematic. Un poet subiectiv, plin de *sentimentalitatea* lui, de *atitudinea* lui, e cel din urmă care să poată pricepe pe alt poet, cu altă sentimentalitate, cu altă atitudine. Aceasta au susținut-o la noi d-nii Maiorescu și Philippide. Un „cetitor” obișnuit, avînd o *personalitate* mai puțin definită, mai puțin tranșantă, e deja mai comprehensiv, se poate pune și în alte atitudini decît a sa, dar până la un punct. Un „cetitor” obișnuit, dacă e sănătos moralicește, nu se va mai putea pune în atitudinea lui Baudelaire: atunci îi va scăpa și *frumuseța*, *talentul* lui Baudelaire. Un critic însă este mai comprehensiv decît un cetitor: se poate *transpune* în orice atitudine și deci

poate pricepe *frumosul* isvorit din orice atitudine. Cel-mai mare critic, acela care a creat genul, Sainte-Beuve, a și definit mai bine decît oricine psihologia criticului, vorbind de Diderot: «El (Diderot) avea în cel-mai înalt grad acea facultate de *semi-metamorfoză*, care e îndeletnicirea și triumful criticii și care constă în a te pune în locul autorului, și din punctul de vedere al subiectului pe care-l examinezi, în a ceti orice scriere *conform cu spiritul care a dictat'o*. El excela a lua pentru cîtva timp și cu voe acest spirit al altuia, a se inspira de el și adesea mai bine decît acel altul, a se încălzi de acel spirit nu numai intelectualicește ci și sentimentalicește» (*Causeries du Lundi*, III, 301).—Iar Brandes, alt critic mare, caracterizînd, la rîndul său, pe Sainte-Beuve, pe care-l numește părintele criticii științifice moderne, zice: „Înșușirea particulară a spiritului său era posibilitatea lui de a pricepe și interpreta un extraordinar număr de alte spirite” (*Main Currents in XIX Century Literature*, V, 308).—Aceasta este *comprehensiunea* criticului. A scoate însă de aici că atitudinea aceea, în care mă transpun, nu o pot judeca din punct de vedere moral, este a nu pricepe lucrurile. Fiindcă a fost deja vorba de Baudelaire și de Sainte-Beuve, voiu aminti părerea acestui critic asupra poetului «diabolic» (în „scrisoarea” tipărită în *Fleurs du Mal*): Sainte-Beuve îi recunoaște *talentul*, dar face multe rezerve asupra *alitudinii* lui Baudelaire.—Dacă priu *comprehensiune* mă pot pune în simțirea ce o are un criminal cînd ucide din pasiune, urmează că o am și eu? Urmează că o aprob? Înțeleg ce s'a petrecut în el, pot trăi, în imaginație, sentimentul lui, dar îl dezaprob.—Aceasta este deosebirea, cantitativă, nu calitativă, între cetitor și critic. Dela poetul subiectiv până la criticul cel mai *comprehensiv*, delu *incomprehensiune* până la marele grad de *comprehensiune* este o varietate infinită de nuanțe și atita tot.

«Criticul să-și lase la o parte idealurile!» Inchipuește-ți, domnule Rimniceanu, că ai fi critic, inchipuește-ți că ai fi fost critic în Rusia, cînd se agita problema desrobirii țărănilor. Inchipuește-ți, fă această sfortare extraordinară, că ai fi fost unul dintre partizanii desrobirii și că ai fi avut să critici doi scriitori: pe Turgheneff, care *idealiza* (transfigurînd) pe țărani și pe un Maupassant rus, care *ridiculiza* (transfigurînd) pe țărani. După ce ai fi constatat marele talent al amîndurora, puternicul «realism» al amîndurora, după ce ai fi spus că Rusia trebuie să se mîndrească cu asemenea artiști, nu ai fi vorbit de chipul antagonic, în care acei doi scriitori *privesc* țărănimea rusă? Ai fi tăcut asupra acestui arhi-important caracter al operei lor literare? Și, dacă n'ai fi tăcut—că n'o puteai face—și ai fi relevat *atitudinea* lor, D-ta, apărător al desrobirii, n'ai fi relevat atitudinea nedreaptă, egoistă, anti-socială, *primejdioasă* (căci paserile de noapte ar fi utilizat'o) a Maupassant-ului rus? Și ai fi încetat să fi «critic»?—Dacă judecai numai *puterea* de expresie, «arta», «fru-

mosul», «imaginile», făcea *estetică*, estetică aplicată la literatură, nu *critică literară*.

Auzi, Tuegheneff a avut o așa de mare influență asupra spiritului public în chestia dezrobirii țăranilor, încît universitatea din Oxford a putut să-i dea titlul de doctor în drept onorific, pentru *partea ce a luat la dezrobirea țăranilor* și criticul să ignoreze, această influență, să nu vorbească de ea, să-și ascundă această problemă literară: influența scriitorului asupra publicului! Să nu aprecieze criticul atitudinea morală a autorului, cu toate că ea *există*; să nu vorbească criticul de influența operei de artă asupra sentimentelor publicului, cu toate că influența asta *există*¹⁾.

Să considere criticul pe artist ca un aparat de plăci fotografice ori cinematografice; pe cetitor ca un alt aparat care fotografiază ori cinematografiază la rindul său fotografiile ori cinematografiile scoase de artist!

Nu e sentiment în opera de artă, nu e concepție, nu e ideal, nu vorbește un om întreg, un suflet complex și complicat, - vorbește un colector de imagini, o ființă trunchiată, o ființă cu o psihologie curioasă, la care imaginea n'are reacție, n'are *răspunsul întregii individualități*!...

Și, în privința criticii, criticul nu e un om complect, un om care cunoaște viața întreagă, cu toate înțelesurile ei, cu toată *filozofia* ei, pe care s'o caute în opera de artă; e un estropiat, un amator de decalcomanii, un imbecil care compară culori, volume și linii și care dincolo de acestea nu mai vede nimic!

Criticului, îi cere d. Rîmniceanu să judece pe artist numai din punct de vedere al «organului *perceptiv*». Care critic a judecat așa? D. Rîmniceanu nu are chemarea să dea o nouă îndrumare criticii. Că are aerul s'o îndrumeze pe alte căi, ar dovedi și faptul că d-sa dezaprobă pe criticii care scriu «inspirat», căci

1). În pledoaria sa în favoarea d-lui Sandu-Aldea, d. Rîmniceanu cita ca bucată de „rtă pentru artă” scrierile lui Gorki.—Dar iată ce spune Gorki, într'o bucată din a sa „În închisoare”: „Zugrăvind aceste mizerii, aceste agonii, nu mă gîndesc de cit să stîrnesc în alții sentimente de milă omenești, mă încerc să înduiosiez inimii adesea, vai, seci și închise...” Și cînd autorul însuș e conștient de valoarea moralizatoare a operei sale, eu, de frica d-lui Rîmniceanu & Co., am să tac asupra acestui lucru?!

Vorbînd de Cehof, pe care l'a cunoscut de aproape, Gorki, după ce relevază *marea obiectivitate* („realismul impersonal“!...) a marelui scriitor rus, unul dintre cei mai obiectivi, Maupassant al Rusiei cum a fost numit cu drept cuvînt, - îl caracterizează, *din punct de vedere al tendințelor*, astfel (regret că nu pot cita decît fragmentar): „În fiecare din paginile lui Cehof, aud suspinul adînc al unei inimi în adevăr omenești, suspinul des-nădăjduit al mîlei pentru ființele care, în loc să fie conștiente de demnitatea lor personală, sînt prada forței grosolane și trăesc ca niște pești...” „Banalitatea, iată care a fost dușmana sa. Toată viața a luptat împotriva ei: el a ridiculizat-o cu pana sa mușcătoare și *imposibilă*“ (d-le Rîmniceanu !...) „El a examinat pe sărmanii săi compatrioți și, cu un zîmbet intrînat, cu un ton de reproș delicat dar adînc, cu o des-nădejde nesfîrșită pe față și în inimă, el le-a spus în frumoase cuvînte și fără fățarnicie:

— Traiți foarte urît, domnilor! E rușinos a trăi astfel...”

Acesta este *înțelesul* operei unui scriitor decît care n'a fost altul mai „realist” și mai „impersonal”.

«critica ar fi parazitată prin imitare». Dar atunci *toți* criticii sînt condamnați.—D-sa aici iar e victima confuziei între critică, știință și estetică. D-sa nu știe că critica este și o *artă*, în acel sens că ea *reconstituie personalitatea artistului*, fapt recunoscut și exprimat de Sainte-Beuve,—vezi citația de mai sus din acest scriitor: «a te inspira de spiritul artistului, a te încălzi de el» este... «critica parazitată prin imitație» a d-lui Rîmniceanu. —Această parte *artistică* a criticii, critica-artă, deși științifică, n'o poate pricepe d. Rîmniceanu, care crede în o critică-«știință». Dacă ar fi «știință», desigur n'ar putea fi și artă. Că critica este și o artă, a spus-o demult Sainte-Beuve. Și însuși el, în a sa *Histoire du Port-Royal*, evocă personajele ca un adevărat romancier.—Și gîndească-se oricine la Taine, la chipul lui de a scrie, de a evoca viața, ca un adevărat artist, prin acel stil plin de imagini, care ar face forța și onoarea oricărui scriitor de romane ori nuvele.

Așa dar, critica, rămînînd științifică, are dreptul și datoria mai înainte a judeca din punctul de vedere al unui anumit ideal, și al doilea de a fi și a rămînea o artă.

D. Rîmniceanu n'are dreptul de a da o nouă îndrumare criticii, D-sa trebuie să se mărginească a constata ce este critica și aceasta o poate face studiînd pe critici. Încă odată, care critic a judecat operele artiștilor numai din punct de vedere al „organului perceptiv”? Cel mai obiectiv critic, acela care a voit să facă din critică un studiu de științe naturale, Taine, așa a judecat *pictura*? (Pictura, nu mai vorbesc de literatură!) A. studiat pictura numai din punct de vedere al „organului perceptiv”? Dar nu e Taine acela care a declarat că înălțimea, *valoarea* operei de artă atîrnă de «gradul de binefacere al caracterului»? «Toate celelalte fiind egale, opera care exprimă un caracter bine-făcător e superioară aceleia care exprimă un caracter rău-făcător.» zice el, și continuă arătînd că din două opere de *același talent de execuțiune*, aceea care va zugrăvi un erou e superioară celei care va zugrăvi un ticălos. (*Philosophie de l'Art*, II, 335).

Iată că criticul cel mai «științific», cel mai obiectiv nu judecă *numai* din punct de vedere al organului perceptiv. Judecă și «în afară» de acest organ, judecă, cum ar zice d. Rîmniceanu, „nedrept”.—Trebuie să judeci «nedrept» pentruca să declari pe Michel Angelo superior cutărui zugrăvitor *perfect* de struguri și portocale, ori cutărui cioplitor *perfect* de monumente funebre! Dacă judeci numai din punct de vedere al „organului perceptiv”, de ce acesta din urmă n'ar fi cit, ori mai mare decît Miche Angelo? ¹⁾.

1). Există cineva care a spus despre Michel Angelo, *artistul*, că avea „sufletul unui pasnic, unui meditativ, unui răzbuțător, un suflet furios și generos, rălăcit într'o lume moleșită și coruptă... incapabil de a se încovoia și supune, refugiat cu totul în arta sa, prin care, în tăcerea scliviei, marea-i inimă și desnădejdea sa vorbeau încă... Iată sentimentul care i-a revelat asemenea forme; pentru a-l exprima, a schimbat el proporțiile or-

Dar parcă d. Rîmniceanu nu judecă „nedrept“? Parcă e consequent în fișele sale? Vorbind de Rubens, îl apără că n'a fost pornograf ci... a fost altă ceva: a avut o mare și nobilă filozofie asupra vieții!—De unde știi d-ta aceasta? De ce o spui? Nu vezi că judeci «nedrept», «în afară» de faimosul «organ perceptiv»?

Pentru cine nu judecă decît din punct de vedere al aceluia organ, nu poate fi artă «pornografică». Un act de perversitate sexuală, din acele de care vorbește Leo Taxil ori Kraft Ebing, dacă e zugrăvit perfect, dacă e văzut și redat perfect, nu poate fi, după concepția „organului perceptiv“, decît o mare operă, și de loc o operă «pornografică»! „Pornografia“ e o noțiune care implică o judecată «nedreaptă», „în afară“ de «organul perceptiv»!...

D. Rîmniceanu spune că „pornografia“ e o imoralitate *voită* (ca și arta decadentă: D-sa scapă foarte comod din incurcături!) —Dar de unde o știi? Dacă-ți mulțumește «organul perceptiv», de unde o știi? Pentru ce îți pui întrebarea „nedreaptă“ despre ce „a voit“ pictorul?

Și, curios, *nici un* pictor pornograf nu e imoral, ei vreau să fie imorali! Nu-și exprimă personalitatea lor, ci se pun *anume să dovedească* că au o personalitate imorală!...

Dacă Maupassant *zugrăvea* (în loc să scrie) *Une partie de campagne*, d. Rîmniceanu l'ar fi tratat, *atunci*, de imoral, de pornograf, de om care vrea anume imoralitatea! Dacă a scris (în loc să zugrăvească) e „impersonal“, e „realist“, e «artă pentru artă»!

Dacă d. Rîmniceanu ar fi consequent în fișele sale, ar trebui să declare că nu există artă „pornografică“, că a vorbi de pornografie e a judeca „în afară de marginile artei“. Catulle Mendès și Armand Silvestre au nuvele scrise cu mai mult talent decît d. Sandu Aldea, clientul d-lui Rîmniceanu. Pentru ce nuvelele acestuia din urmă sînt «artă» și ale celor dintăiu nu s «artă»? Știți pentru ce? Pentru că d. Rîmniceanu subordonează *arta moralei*!! Pentru că nu vede talentul lui Armand Silvestre *din cauza* atitudinii morale a lui Armand Silvestre! Pentru că d. Rîmniceanu e un «cetitor», nu critic, care, după cum am spus, aruncă cartea, nu-i vede talentul, dacă nu se împacă cu *tendințele* scriitorului!

Să nu creadă însă cetitorul că apăr pornografia. O apăr,

---

dinare, etc. etc.“. Nu-i așa că e o judecată „nedreaptă“, „în afară de organul perceptiv“? Acelaș critic „nedrept“ face o altă nedreptate: Vorbind de Rubens, arată cum a schimbat proporțiile, a disproporționat, pentru a-și exprima un sentiment, un sentiment comun cu contemporanii săi, izvorit din evoluție istorică... Iar vorbind de Rembrandt, criticul „nedrept“ (fără cultură adică,—știți, „om cult“ e o noțiune identică cu și numai cu d. Rîmniceanu) zice: „El a simțit *mîla* etc...“ Toate aceste atitudini morale, toate aceste aprecieri „în afară de organul perceptiv“, toate aceste „nedreptăți“ de om incult le face—Taine, în *Philosophie de l'Art*, criticul cel mai obiectiv, cel mai științific, cel mai „naturalist“, pe care-l citează și... d. Rîmniceanu în sprijinul său!...

punindu-mă pe terenul d-lui Rimniceanu, căci pe acest teren nu poate fi artă «pornografică»...

Că pornografia și arta sînt două noțiuni contradictorii, da, dar n'o poți susține de cît pe terenul tendenționist. Artă cu cît este mai puțin *sociabilă*, cu cît adică plăcerea ei poate fi gustată de mai puțini împreună, cu atîta este mai puțin artă. Plăcerea estetică crește cu cît este împărțită de mai mulți:

Lorsque je vois le beau, je voudrais être deux,

a zis Guyau.

Și «arta» pornografică nu poate fi gustată de cît în secret. Nu se poate concepe o navelă pornografică a la Armand Silvestre cedită într'un salon de oameni de treabă. Această *nesociabilitate* a ei, o face să nu fie „artă”... Dela arta cea mai sociabilă până la pornografia sînt nuanțe infinite; cu cît o bucată e mai înspre polul nesociabilității, cu atîta e mai puțin «artă»...

Cînd oamenii ar fi *foți* cu gustul estetic dezvoltat, cea mai înaltă și subtilă operă de artă ar solicita admirația unanimității. *Niciodată* însă pornografia nu o va putea obține, afară de cît dacă s'ar schimba concepțiile morale ale omenirii în privința lucrurilor sexuale, afară decît dacă libidinozitatea și imaginația obscenă ar ajunge starea sufletească normală a omenirii...

Și acești domni, acești «esteticieni» cu citații, pe care nu le înțeleg, cum nu înțeleg nici viața, cred, în sinceritatea lor angelică, că *ei* apără prestigiul artiștilor, că *ei* apără prestigiul criticilor!

Ei nu bagă de samă că înjosesc, mutilează, reduc la jumătăți, la sferturi, la optimi de oameni pe cei mai întregi dintre noi, organisme cele înai cu rezonanță dintre noi, pe aceia care, ei, clocotesc de patimi, ei visează lumi mai mari ori mai bune pe acest pămînt trecător, ei sînt făuritori de idealuri,—pe aceia în care se concentrează ura și iubirea noastră, avînturile noastre, tendințele noastre spre alte orizonturi!...

Și acum, începeți din nou lecția învățată cu atîta trudă:

„Arta se vrea pe sine”; «arta se recere pe sine»; «arta vrea imagini»; «imaginile vreau artă»; Hegel; Wundt; Groos; Burckhardt; ... Baedeker... etc.

G. Ibrăileanu

Teoria electronică a materiei

Descoperirea substanțelor radioactive și studiul proprietăților lor au condus la concluzii atât de neașteptate, încît se părea că tot edificiul științific se prăbușește; teoria atomică, termodinamica, erau așa de amenințate în temeliiile lor, încît vestitul matematic francez *H. Poincaré* exclamă: «în mijlocul atîtor ruine ce mai rămîne în picioare!» Emoțiunii generale îi urmă o perioadă de reculegere, în care toate concluziile fură supuse la noi probe, căutîndu-se cu îngrijire ca să se schimbe cît mai puțin din concepțiile vechi; e adevărat că probleme importante își așteaptă încă rezolvarea, dar sînt semne neîndoiase că o teorie întregă a eșit la lumină, că unele din credințele fundamentale mai vechi sînt pe punctul de a dispărea și idei nouă le iau locul. Ne propunem în articolul de față să arătăm concluziile sigure, la cari a ajuns știința în cea ce privește constituția materiei.

Ca tot-deauna campionii noilor idei au avut predecesori și tocmai acum își găsesc explicarea lor o sumă de fapte, cari, observate înainte de descoperirea substanțelor radioactive, rămăseră izolate, fără legătură cu ideile dominante pe atunci și considerate ca simple curiozități științifice. În expunerea, care urmează, ne vom ocupa în primul loc cu descoperirile făcute înainte de acea a Radiului, căutînd să vedem la ce concluzii conduc ele în ceea ce privește problema constituției materiei; vom cerceta apoi rolul jucat de descoperirile substanțelor radioactive, cari, cum vom vedea, au avut o influență hotărîtoare asupra mersului științei în ultimul timp.

I.

În jumătatea a doua a veacului al 19-lea fizica se găsește sub înfrîurirea operei puternice a lui *Maxwell*, care, studiînd ideile lui *Faraday*, le întregi, schimbînd cu desăvîrșire modul de interpretare, de pînă atunci, la o sumă de fenomene fizice. Toate cățile elementare spun, că corpurile încărcate cu electricitate se atrag ori se resping, după felul electricităților, cu cari se găsesc încărcate. În prima jumătate a secolului al 19-lea se avea în ve-

dere numai acțiunea corpurilor electrisate și se credea că *mediul* care desparte aceste corpuri nu joacă nici un rol în aceste atracții sau respingeri electrice. În știință se cunosc aceste idei sub numele de *legea acțiunii la distanță*.

Faraday cel d'ntâi arată că acest mediu are o influență hotărîtoare în fenomenele electrice; modul cum a dezvoltat el aceste credințe este și astăzi admis în știință. Aprofundînd opera lui Faraday, Maxwell a dezvoltat-o și a rezolvit în mod genial unele probleme fizice. Am putea resuma în chipul următor activitatea lui Maxwell:

a) A definit rolul izolatorilor și a prevăzut *undele electrice*, pe cari le-a realizat 20 de ani mai târziu Hertz; aceste unde sînt astăzi aplicate în telegrafia fără sîrmă. Cu această ocazie a făcut un pas mai departe: a explicat toate fenomenele optice, admițînd că mișcările eterului din undele luminoase sînt datorite unor forțe electrice și a pus astfel bazele *teoriei electromagnetice a luminii*.

b) Studiul fizicii i-a arătat că pe vremea lui toate fenomenele fizice se explicau pe *baze mecanice*; la baza tuturor erau noțiunile *forței, mișcării, repagiunii* etc. Maxwell cel d'ntâi a pus problema explicării și a fenomenelor electrice prin *considerații mecanice*. Admițînd existența unor anumite corpusoare, cari prin mișcarea lor constituie electricitatea, el a căutat să arăte în ce mod pot fi interpretate toate fenomenele electrice; imaginînd sisteme complicate a arătat cum mișcarea dela o particulă electrică poate fi transmisă la alta; ca un detaliu care își are importanța lui, țîn să adaug că în cărțile englezești, pentru a arăta modul acesta de transmisiune a mișcării dela un corpuscul la altul, se reprezintă corpusculii prin *roți dințate*, dinții de la o roată angrenînd cu cei dela alta; cînd una se mișcă, pune pe cealaltă în mișcare. Aceste roți dințate reprezintă corpusculele cu proprietățile lor.

H. Poincaré a făcut o analiză completă a operei lui Maxwell întregînd în parte teoriile lui. Iată cum se exprimă el despre opera lui Maxwell: în ceea ce privește explicarea mecanică a fenomenelor electrice „toate soluțiile ce se pot propune au într'însele ceva artificial, de care se ferește rațiunea. Unul din cele mai complete fusese dezvoltat de Maxwell la o epocă, în care ideile sale nu luaseră forma lor definitivă. Structura complicată ce o atribuea el eterului, făcea sistemul său ciudat; ai fi crezut că cetești descrierea unei usine cu angrenaje, cu biele cari transmit mișcarea și se îndoaie sub sfortărea regulatorilor cu forță centrifugă și a curelelor de transmisiune. Ori-cît ar avea englezii gust pentru acest felin de concepțiuni, a căror aparență concretă ei o iubesc, Maxwell fu cel d'ntâi, care a părăsit această teorie, așa că ea nu figurează în operele sale complete”¹.

1) H. Poincaré, La théorie de Maxwell et les oscillations Hertzien-nes, Biblioteca Scientia.

După cum vedem, *Maxwell* însuși a renunțat la încercarea lui de a explica în mod mecanic fenomenele electrice.

Ceia ce va face numele lui nemuritor, este partea, care se referă la undele electrice și identificarea undelor luminoase, cu cele electrice. Partea aceasta a operii lui *Maxwell* este cu totul matematică; el a stabilit ecuațiile, la cari se supun fenomenele magnetice și electrice; putem aminti mai departe că în mecanică avem pentru cazul corpurilor în mișcare, ecuațiile lui *Lagrange*. *Poincaré* scoate în relief însemnătatea operii lui *Maxwell*, care a arătat că-i posibil să trecem ușor dela ecuațiile relative la electricitate și magnetism, la acelea ale lui *Lagrange*, cu alte cuvinte, atit fenomenele electrice cit și cele mecanice se supun la aceleași ecuații. De aici *Poincaré* trage două concluzii de cea mai mare însemnătate: pe de o parte *e posibil să avem o explicare mecanică a fenomenelor electrice*, iar pe de altă parte, *e posibil să avem o explicare electrică a fenomenelor mecanice*. Am văzut că *Maxwell* a încercat explicarea mecanică a fenomenelor electrice și a părăsit-o. Ce însemnă *explicarea electrică a fenomenelor mecanice*? Intr'un limbaj mai puțin științific, însemnă să *explicăm fenomenele cunoscute nouă cu ajutorul electricității și repetăm constatarea lui Poincaré: această explicare e posibilă*.

Tot *Maxwell* a făcut cea d'intăi încercare de a da o interpretare electrică unor fenomene fizice, cind a arătat că undele luminoase sint unde electrice și a stabilit astfelu explicarea luminei prin electricitate. Constatarea ce am făcut mai sus, ne îndeamnă să preluăm mai mult decit atita, să căutăm adică să explicăm *toate* fenomenele fizice cu ajutorul electricității. Aceasta ar constitui atunci *teoria electrică a materiei*.

Vom căuta să dăm acum cîteva detalii, relativ la modul cum se aplică teoria electrică la unele fenomene fizice. Pentru aceasta e de nevoie ca să reamintim unele din faptele învățate în cursul elementar și să le întregim prin expunerea altor cestiuni. Așa, de exemplu, ni amintim că dacă apropiem un curent electric de magnet, magnetul este pus în mișcare, și deviat din poziția lui; invers, apropiind de o sîrmă prin care trece un curent un magnet, în cas cind sîrma se poate pune în mișcare, ea se va mișca sub acțiunea magnetului, cu alte cuvinte, un curent electric poate devia un magnet din poziția lui de echilibru și poate fi deviat de un magnet. Să reamintim mai departe unele fapte relative la fenomenele de inducție. Să ne închipuim doi conductori așezați la o oarecare depărtare unul de altul; să lăsăm să treacă prin unul din aceștia un curent de o *intensitate* determinată; dacă la un moment dat facem să crească această intensitate, se comunică dela conductor mediului înconjurător energie, care lovind conductorul al doilea, îl încarcă cu electricitate; prin urmare mediul înconjurător poate primi energie dela un conductor, cind intensitatea curentului din acest conductor crește; la creșterea curentului se înmagazinează deci în mediul înconjurător energie, întocmai cum înmagazinăm energie într'o peatră pe care o ridicăm dela pămînt în sus; această energie e *potențială*

și ea va putea fi utilizată în anumite momente; un asemenea moment e acela când intensitatea curentului de pe conductor descrește: energia mediului înconjurător trece în acest caz pe conductor.

Dacă intensitatea unui curent ce trece printr'un conductor nu variază, nici mediul înconjurător nu primește energie de la conductorul încărcat; acest mediu a suferit unele schimbări în momentul stabilirii curentului în conductor; din cauza acestor schimbări un magnet, apropiat de curent, este deviat din poziția lui, dar nimic mai mult; ca să fie schimb de energie între un conductor electricizat și mediul înconjurător, se cere neapărat, ca intensitatea curentului, ce trece prin conductor să varieze; în aceste variații, uneori se comunică mediului energie, alte ori i se ea. Schimbul acesta se face cu cea mai mare ușurință; diferite experiențe dovedesc aceasta. Nu toți sînt de acord, cînd e vorba de forma sub care se găsește energia în mediul înconjurător; *Maxwell* admite că ea este sub formă de *mişcare*: corpul care se mișcă este eterul. Dar dacă în privința felului, cum se prezintă această energie, nu știm multe, un lucru e în afară de îndoială: ușurința cu care ea se comunică conductorilor ori părăsește pe acești din urmă.

Să ne închipuim acumă că pe un conductor, se găsesc *curenți alternativi*; intensitatea curentului este, în acest caz neconținut variabilă; ea crește pînă la un maximum și apoi descrește; trecînd prin valoarea zero își schimbă direcția, ajunge crescînd pînă la un maximum și aceste variații se repetă neconținut; uneori ele se fac de un număr mare de ori pe secundă, avem atunci curenții de *înaltă frecvență*; în aceste condiții, schimbul între conductor și mediul înconjurător este foarte viu; meritul cel mare al lui *Maxwell* este de a fi arătat, că în aceste condiții se produc în mediul înconjurător unde *electromagnetice*, cari se propagă prin eter; mai departe *Maxwell* și urmașii lui arată că *lumina, căldura, undele electrice* etc... sînt toate unde electromagnetice; în tocmă după cum avem mai multe feluri de unde luminoase, cărora le corespund colori deosebite, roș, albastru violet etc. tot așa avem mai multe feluri de unde electromagnetice: unde electrice de diferite feluri, unde calorifice de diferite feluri, unde luminoase de diferite feluri; propagarea acestora se face prin mișcări vibratoare în eter; undele electromagnetice, caracterizate prin un număr anumit de vibrații pe secundă, se numesc *raze* sau *radiații*; în lumina care ni vine de la soare, avem deja mai multe feluri de *radiații*, pe cari le putem afla, cînd trecem această lumină printr'o prizmă; e cunoscută experiența clasică a lui *Newton* și modul cum se produce spectrul solar; radiațiile pot fi vizibile ori invisibile, în spectrul solar avem numai o parte vizibilă și în această parte avem mai multe feluri de *radiații* ori *raze*, roșii, galbene etc. Se vede că toate radiațiile ce le trimete un corp, își au originea în curenți electrice, a căror intensitate variază; fiind că putem varia intensitatea acestora într'un număr infinit de moduri, ni va rezulta un număr infinit de *radiații*. Cînd

un corp trimete numai un felu de raze, putem admite că în acel corp există curenți, a căror intensitate variază într'un anumit felu, și ea se face într'un mod regulat. Cum vedem, nu-i nici o greutate să explicăm trimeterea unui singur felu de raze de către un corp. În natură lucrurile nu sînt însă așa de simple; trecînd razele, cari ni vin dela diferitele corpuri, prin prizme, le disfacem una de alta și deci cu ajutorul prizmei facem *analiza* razelor trimise de un corp. Se știe ce perfecție a atins acest mod de a analiza razele cu ajutorul spectroscopului.

Spectroscopul arată că unele corpuri încălzite trimet un număr mic de raze; așa flacăra în care punem sare de bucătărie, trimete o culoare galbănă, pe care la spectroscop o putem disface în două; alte corpuri trimet mai multe raze; sînt unele corpuri cari trimet sute de raze. În acest caz, trebuie să admitem că modul cum variază intensitatea curenților este el însuși foarte complicat. Ni mărginim numai la acest mod de denumire, care nu precizază nimic, fiind-că asupra acestui punct vom reveni.

Cu aceste constatări am ajuns la un punct culminant; am văzut că e posibilă o explicare electrică a fenomenelor fizice și am arătat cum putem explica radiațiile corpurilor, adică lumina, căldura ce-o trimet ele, plus o sumă de alte radiații.

Cum ni-am putea închipui materia păstrînd concepția veche a *atomului* indivisibil?

Teoria atomică nu numai că admite atomul *indivisibil*, dar din modul ei de aplicare, se mai vede că în interiorul unui asemenea atom energia e nulă. Singura energie pe care o poate poseda un atom, e aceea ce o capătă de la agenții exteriori și ea se manifestă sub forma de *forță vie*, atunci cînd atomul se mișcă. Unui atom, care nu se află în mișcare, teoria atomică îi atribuie energia zero, cu toate că nu e spus acest lucru nicăiri în mod hotărît. Ca să explicăm manifestările materiei cu ajutorul electricității în teoria atomică, ar trebui să admitem că toate radiațiile cari vin de la corpuri—adică toată manifestarea corpurilor—se datoresc unor curenți electrici, de intensitate variabilă cari s'ar găsi în corpurile materiale. Dar chimia modernă ni spune că și *atomii* radiază, ba chiar atribuie *atomilor* invariabili radiațiile constante, caracteristice corpurilor. Ar trebui deci să admitem că curenții electrici pot circula în interiorul *atomului*, ipotesă care nu se împacă cu admisiunea că în interiorul atomului energia ar fi zero; mai departe n'am putea să explicăm cauza acestor curenți variabili, la unii variația fiind chiar foarte complicată. Cu toate că în acest mod, explicarea electrică a proprietăților atomului este imposibilă, putem totuși căuta această explicare în alt mod. Din diferite experiențe se știe că atomii pot fi încărcăți cu electricitate. Să ne închipuim că un asemenea atom electrisat vibrează: atunci se mișcă, odată cu dînsul și masa electrică cu care el este încărcat; *să admitem* mai departe că o asemenea masă electrică în mișcare poate fi asemănată cu un curent electric; cînd atribuim atomului asemenea mișcări, ajungem

repede la concluzia că regegiunile mișcărilor sunt variate, din cauza forțelor cari lucrează asupra atomului din cauza ciocnirii cu alți atomi. *Masa electrică cu regegiunea variabilă ar putea fi comparată cu un curent de intensitate variabilă și ni-ar explica toate radiațiile trimise.* Pentru cazul cel mai simplu cînd un atom trimete numai un felu de raze, ar trebui să atribuim atomului o mișcare iarăși simplă; pentru cazul mai multor raze trimise de atom, ar trebui să atribuim acestuia mișcări mai complicate. Ni-am lovi aici de o greutate: pentru atomii, cari trimet sute de radiații, ar trebui să admitem mișcări, de a căror complicație nici nu ne putem face o idee. Această dificultate poate să fie chiar de neînălțurat; ea este de o cam dată de importanță secundară, față de chestiunea posibilității explicării manifestărilor materiei prin electricitate. A-ceastă posibilitate o avem, cu condiție ca să putem asămăna cu un curent electric o masă electrică în mișcare. Acuma se vede importanța lucrărilor lui Rowland relativ la acțiunea ce o exorcitează un corp electrisat în mișcare, asupra unui magnet. Dacă în adevăr corpul electrisat în mișcare produce acelaș efect ca un curent, va trebui ca un ac magnetic pus în apropierea lui să fie deviat. Rowland a arătat că în adevăr lucrurile așa se potrec și *legen lui Rowland* era admisă de toți fisicianii. O sumă de alte fapte o confirmau. Se știe de exemplu că într'o sare sau un acid ori bază în soluție, molecula e disfăcută în mai multe părți electrisate numite *ioni*; acești *ioni* conduc curentul și s'a constatat că ei în mișcare deviază acul magnetic. Mai departe, scintea electrică are influență asupra acului; dar descarcarea se face în acest caz cu ajutorul unor particule luate de la un pol și duse la alt pol; aceste particule electrisate, în mișcare, influențează deci acul magnetic.

O sumă de alte fapte confirmau această idee, ba *Lorentz* emisese teoria lui după care un curent electric ar fi format din particule *electrisate*, numite *electroni*, cari se mișcă prin conductor și desfăcuse deci curentul electric în un mare număr de mase electrice în mișcare. Chestiunea părea definitiv tranșată. Se poate inchipui emoțiunea generală, cînd francezul *Crémieu* anunță că experiențele lui aparent ireproșabile ca execuție contrazic ideile admise și că în realitate o masă electrică, care se mișcă, nu produce aceleași efecte ca un curent. *Pender*, un elev a lui Rowland execută și el o sumă de experiențe, cari confirmau rezultatele profesorului să. Trebuea să se hotărăscă între aceste două rezultate contradictorii, căci dacă rămineau bune rezultatele lui *Crémieu* „ar fi fost ceva de schimbat la teoria modernă a electricității“¹⁾

Pender și *Crémieu* întreprinseră atunci în comun în laboratorul lui *Bouty* de la Paris, o serie de experiențe relativ la această chestiune în prezența lui *H. Poincaré*, *Lord Kelvin* etc.; aceste

1) *H. A. Lorentz*, *Ergebnisse und Probleme der Elektronentheorie* (1906).

experiențe confirmară rezultatele lui *Rowland*. Alți experimen-tatori ca *Eichenwald* în Moscova, *Karpen* în Paris și *Adams* în Cambridge ajunseră la acelaș rezultat. O explicație electrică a materiei se poate deci da, cu condiție ca să atribuim atomului încărcat electric mișcări uneori foarte complicate. O confirmare mai mult a acestei teorii o găsim în experiența următoare, cu-noscută sub numele de fenomenul lui *Zeeman*. Dacă într'o lu-minare, care trimete lumină, avem particule electrice, a căror mișcare produc lumina, ar trebui ca un magnet să poată influența felul luminei trimese, căci el poate modifica direcția cu-renților electrice și deci a particulei electrice. *Zeeman* și alți ex-perimentatori au găsit că în adevăr cu ajutorul magneților, pu-tem modifica natura luminei trimise

Cam aceasta ar fi explicația electrică a manifestărilor ma-teriei, admitând materia formată din atomi indivisibili și încăr-cați cu electricitate. Greutatea cea mare s'ar întilni, cind am căuta să traducem această concepție în formule matematice; ar trebui să atribuim atomului electricizat, în adevăr, mișcări ex-trem de complicate, pentru ca el să trimeată citeva sute de raze, vizibile la spectroscop; dar ceia ce ni va face să modifi-căm această concepție e imposibilitatea de a explica cu aju-torul ei fenomenele, cari se constată cind se fac descărcări elec-trice în tuburi cu aer rarificat; tot așa fenomenele de radioac-tivitate nu pot fi puse în armonie cu această teorie, așa cum am expus-o.

Descărcări electrice în tuburi Crookes. Cind fa-cem să treacă descărcările electrice prin tuburi, în cari am făcut vidul așa de bine, încit presiunea gazului din interior este de citeva milionimi dintr'o atmosferă (tuburi *Crookes*), se observă o sumă de fenomene și iau naștere trei feluri de raze: unele raze pleacă de la catodă și lovesc pârții opuși ai tubului; aceste raze se numesc *raze catodice*; *Goldstein* a isbutit să arăte, că există în tuburile *Crookes* o sumă de raze cari au direcție con-trară celor d'intăi; dacă bortelim placa care constituie polul ne-gativ ori *catoda*, *Goldstein* a constatat că prin canalele catodei trec raze, pe cari le-a numit *raze-canal* (*Canal strahlen*); pâr-tele sticlei de cari se lovesc razele catodice, devino luminos; de la dînsul pleacă razele invizibile descoperite de *Roentgen* și cu-noscute sub numele de *raze X* sau *raze Roentgen*. Nu voiu da detalii practice, în privința modului cum se produc aceste raze. Imi inchipui că toate acestea se cunosc din cursul elementar. Voiu trece din această cauză foarte pe scurt în revistă cele trei feluri de raze produse în tuburile *Crookes*, amintindu-le numai proprietățile lor mai importante.

Razele catodice. Sînt formate din particule negative, cari părăsesc *catoda*, asvirlite de dînsa cu regegiune foarte mare. Fie-care particulă în mișcarea, sa fiind asămănată cu un curent, razele catodice sînt deviate de *magneți*. *Crookes* a imaginat o sumă de experiențe, pentru a dovedi proprietățile lor; bombar-

darea datorită acestor raze poate pune în mișcare sisteme deosebite construite în interiorul tubului *Crookes*: tot cu ajutorul razelor acestora, putem încălzi diferite corpuri puse în interiorul tubului; căldura e datorită loviturilor particulelor cari constituiesc razele catodice.

Razele catodice străbat unele foi metalice puse în calea lor și pot încălca negativ (*Perrin*) unele din corpurile, pe cari le lovesc. Lovind păretele opus catodei, îl încălzesc; acest părete devine luminos, luminând cu o culoare *verzie*, pe cînd de la dinsul pleacă în acelaș timp raze *X*. Faptul că particulele razelor catodice străbat foile metalice, ne indică pe de o parte că ele trebuie să se miște cu o repeediune enormă, iar pe de alta că fiecare particulă este formată din părți mai mici decît moleculele gazurilor, căci moleculele nu pot străbate acești păreți. Una din proprietățile cele mai caracteristice acestor raze e constatarea, că ele iau naștere, cu aceleași proprietăți *oricare ar fi gazul închis în tub*. Aceasta dovedește că particulele ce le compun nu pot fi *atomii* gazurilor, căci, atomii fiind deosebiți de la un corp la altul, ar comunica și razelor catodice proprietăți deosebite după gazul închis. Această împrejurare a silit pe *Crookes* să admită că în tuburile sale materia se găsește într'o stare deosebită, pe care el a numit-o *materie radiantă*.

În această materie radiantă se transformă toate gazurile închise în tub; avem în fața noastră primul caz, cînd s'a putut face transformarea unei substanțe simple în alta; această constatare lovește în vechea concepție atomică, după care atomul este fix; transformarea gazurilor în tubul *Crookes* se face deci prin *schimbarea atomului*. Ce felu e această schimbare, vom vedea mai tirziu; nu mulțămim pentru moment să constatăm numai existența ei.

Razele Goldstein s'a dovedit că sint formate din particulele *positive* și diferă de la un gaz la altul.

Razele X sint atît de bine cunoscute, încît numai în treacăt amintim proprietățile lor. Ele impresionează plăcile fotografice și fac luminoase unele substanțe ca *cianura dublă de Platină și Bariu*; în fine ele străbat unele corpuri opace, pe cînd pe altele nu; străbat de exemplu carnea, dar nu pot străbate oasele. Se cunosc numeroasele aplicații, la cari ele au dat naștere.

Să revenim la razele catodice.

Fiecare particulă, care formează razele catodice, e compusă din *materie* și *electricitate*, ambele în anumite cantități. Diferite experiențe au permis să se afle raportul între cantitatea de electricitate (masa electrică) și masa materială. / semenea particule se întîlnesc și în alte împrejurări: așa, cînd disolvăm o substanță în apă, de exemplu un acid, soluția conduce curentul electric și încă de la 1887 *Arrhenius* a arătat că în acest caz trebuie să admitem că *atomul* e încărcat cu electricitate; conducerea curentului se face de cătră acești atomi electricizați, cunoscūți în știință sub numele de *ioni*.

Diferite experiențe au arătat că electricitate se găsește într'un *ion* și prin urmare s'a putut face și aici raportul între masa *electrică* și cea *materială*. Determinarea raportului acestuia la *ionii*, cari constituiesc razele catodice, a fost hotărâtoare pentru introducerea noțiunii de *atom complex*. Asemenea determinări au fost executate întâi de *Kaufmann* în 1897—1898, apoi de *S. Simon* în 1899 și de *Scitz* în 1902; ei au operat cu razele catodice. S'a găsit că fiecare ion din aceste raze duce tot atita electricitate, cât atomul de Hidrogen din soluțiile conducătoare de curent; s'a găsit mai departe, că particula materială a unui *ion* din razele catodice e. aproximativ de 2000 de ori mai mică decât a atomului de Hidrogen. Pînă la aceste descoperiri se credea că atomul de Hidrogen ar fi cea mai mică particulă materială; se vede că în tubul *Crookes* reușim să producem particule materiale mult mai mici decât atomul de Hidrogen; atomii pot fi deci *disfăcuți, tăceți în părți mai mici*. Aceasta era primă lovitură care se dădea concepției *vechi* a atomului, așa cum îl înțeleg chimiștii; atomul nu mai este *nesecabil*.

Examinarea substanțelor radioactive. După ce soții *Curie* au descoperit Radium, s'au executat asupra razelor emise de acest corp o sumă de măsuri cari aveau de scop să le determine mai de aproape natura. *Rutherford* a găsit că *radiul* emite trei feluri de raze: unele α sint constituite din particule electrisate pozitiv; altele β sint identice cu razele catodice; altele γ sint identice cu razele X. Pe cind în tuburile *Crookes* este nevoie de cheltuială de energie electrică ca să producem cele trei feluri de raze, (raze X, raze catodice și raze *Goldstein* identice cu razele α ale radiului) radiul și substanțele radioactive emit aceste raze în mod spontan. Cele mai bine studiate din acestea sint razele β ori catodice; particulele ce le constituiesc sint încărcate negativ, și se mișcă cu o regegiune uimitoare, 280,000 km. pe secundă.

Din cauză că sint mici și au o asemenea regegiune enormă, ele pot străbate corpurile cu multă ușurință.

Studiind razele β ale Radiului, *Kaufmann* a găsit pentru particulele acestor raze regegiuni cari variază între 236.000 pînă la 283,000 km. pe secundă, pe cind regegiunea luminci e de 300,000 km. pe secundă; cantitatea de materie cuprinsă într'o particulă e 1000—1500 ori mai mică decât atomul de Hidrogen.

Din toate acestea rezultă că Radiul și substanțele radioactive emit în mod spontan particule mult mai mici decât atomul; *Rutherford* și *Soddy* au numit această emisiune de particule electrisate *disociare corpusculară*; *Thomson*, *Lenard*, *Wehnelt*, *Gustave Le Bon* și alții au arătat că toate corpurile puse în condiții determinate emit particule electrisate și anume *alpha felii* de particule. Particulelor acestora li se dă uneori numele de ioni alături de *electroni*; o particulă formată din materie electrisată se numește *ion*; dacă dezbrăcăm *ionul* de partea sa materială și considerăm numai masa electrică, el devine *electron*. Fenome-

nele radioactivității și a descărcărilor în tuburi *Crookes* dovedesc, că putem împărți atomul mai departe; *atomul e deci un complex.*

Să vedem ce lumină aruncă această constatare asupra problemei puse, *explicarea electrică a materiei.* Noțiunea atomului complex ridică și ultima dificultate ce am semnalat-o, cînd am arătat în ce mod putem să explicăm manifestările materiei; am arătat atunci, că pentru a explica spectrele așa de complicate ale unor metale, trebuia se admitem că atomul electricizat ar avea mișcări foarte complicate; admițînd atomul complex, dispăre și această ultimă dificultate; să considerăm de o cam dată atomul format din *ioni*; fiecare *ion* poate da naștere la cite o radiație, așa încît înlocuim mișcarea complicată a unui singur atom cu mai multe mișcări simple ale ionilor. Un progres enorm se realizează în acest fel. El n'ar putea fi mai bine comparat, decît cu progresul ce s'a realizat în Astronomie, cînd sistemul geocentric al lui *Ptolemeu* a fost înlocuit cu acel heliocentric al lui *Copernic.* Să considerăm numai mișcarea diurnă în cele două sisteme: în cazul sistemului geocentric, trebuie să admitem că stelele, ori cît de depărtate ar fi ele, se învîrtesc în jurul pămîntului în 24 de ore și doar la unele „calea e atît de lungă, că mii de ani i-a trebuit luminei să ajungă” dela stea la noi. Cit de naturală, este din contra, explicarea mișcării diurne, admițînd că pămîntul se învîrtește în jurul său în 24 de ore. Dispar așa reperiunile enorme, de neînchipuit chiar, ce trebuia să le atribuim stelelor în sistemul lui *Ptolemeu*, în tocmai după cum cade complexitatea neînchipuit de enormă a mișcării atomului cînd îl înlocuim cu un complex de ioni, atribuind fiecărui *ion* mișcări simple.

Din cele ce preced, se vede că putem vorbi acum de o interpretare electrică a materiei. Admițînd atomul compus din *ioni* și atribuind fiecărui *ion* o mișcare potrivită, vom putea explica toate radiațiile, cari pleacă dela un atom; rolul principal îl joacă masa electrică care se mișcă; masa materială a ionului nu intervine cu nimic în explicarea acestor fenomene; de aceea s'a și propus să se neglijeze cu desăvîrșire această masă materială și să reducem *ionul* numai la masa sa electrică, cu alte cuvinte să înlocuim ionul prin *electron.* În acest caz atomul apare format din *electroni*, iar teoria electrică a materiei devine *teoria electronică a ei.*

Rămîne să examinăm concluziile, la cari ne duce teoria electronică a materiei și să răspundem la unele întrebări, cari se pun cu necesitate, sîrvînd să-i probeze temeinicia. Cum teoria se găsește încă la începutul ei, multe probleme, cari se pun, nu se găsesc încă rezolvite. Sînt însă indicații, cari arată că noua teorie poate explica toate proprietățile materiei; așa se pare că ea poate să ni spună de ce complexe de *electroni* îmbracă aparența materiei, ea explică adică masa materială; *Lorentz* arată că s'ar putea explica încă *atracția universală.* Mai departe sînt toți de acord în privința *electronilor* cari formează atomii;

cei mai mulți înclină spre ipoteza atomilor formați numai din *electroni* negativi. Există electroni pozitivi și care e rolul lor? o întrebare la care nu s'a dat încă răspuns satisfăcător. Lista chestiunilor neresolvate e prea lungă pentru a mai insista asupra ei.

Fiind-că electronii cari compun atomii sînt de acelaș felu : se vede că la baza atomilor avem o concepție unitară; atomii diferă între dînșii numai prin numărul electronilor, prin reperiunea lor și prin modul cum sînt aranjați în complex. Teoretic e posibil să luăm cîtiva electroni dintr'un atom și să-i incorporăm la altul: avem atunci puțința de a transforma atomii, unii în alții, adică elementele unele în altele; conclusia teoriei electronice e credința în *transmutarea elementelor*. Vom avea imediat ocasiunea să vedem intrucit stă în puterea noastră să facem această transmutare.

O nouă chestiune se pune, bazată pe materialul adunat de cîteva secole de experiențe: numai în timpul din urmă s'a putut realiza transmutarea substanțelor; casurile sînt foarte rari; complexe de atomi sînt foarte stabile, de aceea s'a crezut atîta timp transmutarea imposibilă; chiar disocierea corpusculară se face cu greutate enormă, cu atît mai greu are loc transformarea unui element în altul. Se impune deci să vedem de ce complexe de atomi sînt așa de stabile. Se admite că electronii efectueșc în interiorul atomului mișcări de rotație, cu reperiuni considerabile. Experiența arată că ori de cîte ori corpurile se găsesc în mișcări repezi de rotație, acțiunea forțelor externe e redusă, așa încît cînd reperiunea mișcării de rotație e foarte mare, corpurile acestea sînt sustrate acțiunii forțelor externe; exemplul clasic e *tîrîzeșul*, care cît se învîrtește, nu cade, și de îndată ce reperiunea de rotație a căzut sub o anumită limită, corpul cade. Tot așa cît timp *bicicleta* se află în mișcare, ea nu cade, dar de îndată ce nu se mai mișcă, cade la pămînt. Sistemele de electroni, cari se învîrtesc în jurul unor axe cu reperiuni aproape de acea a luminei trebuie să fie cu siguranță sustrate acțiunii forțelor externe și de aceea sînt stabile, adică atomii sînt invariabili. Cu toate acestea se pot imagina sisteme de electroni, cari să nu fie stabile; în acest cas electronii s'ar disface pe rînd din sistem, iar corpurile acestea ar suferi o disociere corpusculară spontană. Cari sisteme de electroni ar fi mai aproape de acele nestabile? E natural că sistemele complicate, formate din un mare număr de electroni sînt mai nestabile decît acelea formate din un număr mic de electroni; cu alte cuvinte teoria prevede, că atomii de *pond* înalt trebuie să fie mai puțin stabili, să se disocieze mai ușor. De fapt substanțele radioactive fac toate parte dintre corpurile cu pond atomic mare și anume sînt radioactive Uraniumul, Thoriumul, Radiul, Bismutul, Plumbul radioactiv.

Disocierea materiei, fiind o chestiune de atît de mare în-sămînatate, merită să ne oprim mai mult asupra ei. Să considerăm această disociere din punctul de vedere al energiei pusă în joc,

Cu toate că electronii din atomi constituie sisteme care să reziste forțelor exterioare, se poate prevedea că acestea, cind sint destul de mari, ar putea schimba pe unii electroni din drumul lor; ei pot sări atunci din atom, păstrîndu-și repegiunea lor din sistem. In general ori de cite ori un electron părăsește atomul fie silit ori nu, ca in cazul disocierii spontanee el își păstrează repegiunea sa enormă aproape egală cu cea a luminei. Se știe că energia unui corp in mișcare se măsoară prin productul jumătății masei sale cu patrutul repegiunei. Dacă am admite că la un moment dat 1 gr. de materie s'ar disocia im-prăștiindu-se cu repegiunea numai de 100000000 m. pe secundă, energia acestui gram de materie ar fi de $\frac{0.901}{9.81} \times \frac{1}{2} \times 100.000.000^2$ ceea ce fac 510 miliarde de kilogramometri; cu o asemenea energie s'ar putea mișca un tren de mară, mergînd 36 km. pe ceas, așa ca să înconjoare pămîntul de patru ori. Ca să facă această cursă, arzînd însă cărbuni, ar trebui să se ardă 2.830.000 kgr. de cărbune ceea ce revine la 68000 fr. admițînd 24 fr. tona de cărbune.

Un gram de materie disociață reprezintă deci o valoare comercială de 68000 de franci. Noroc că se disociază cantități foarte mici de substanță. Să ne închipuim că un gram de substanță s'ar desface de-odată în electronii din care e compus; s'ar produce o explozie enormă. Stabilitatea atomilor pune o stavilă disociației corpusculare; ea se face breptat și in cantități foarte mici, așa că numai in cazuri foarte rari pondul substanțelor s'a aflat micșorat din cauza disociației. Dacă disocierea atomilor se face cu dezvoltare de energie, adăugirea de *electroni* la atomi cere consumarea unei cantități colosale de energie; această energie ar servi să dea electronilor enorma repegiune ce o au in atomi.

In momentul încheșării sistemelor de electroni in nebuloasa primitivă, s'au produs de sigur tot felul de sisteme; acele stabile au putut să se păstreze pînă azi; cele mai puțin stabile s'au distrus neconținut, această împrejurare explică raritatea substanțelor radioactive, căci ele sufăr distrugere. Să ni închipuim că, un chimist de astăzi ar fi trăit pe vremea cînd sistemele de electroni sufereau disocieri puternice, acel om ar fi avut sub ochii lui exemple zilnice de transformări de atomi și probabil, că el n'ar fi formulat legea nedestructibilității atomilor. *Bragg* și *Rutherford* au arătat că și metalele comune sufăr asemenea dezagregare; ea este însă așa de slabă, încit nu poate fi pusă in evidență cu mijloacele ce le avem noi de obicei la dispoziție.

Am dezvoltat pînă acum o sumă de concluzii teoretice cu privire la proprietățile atomilor; am pus in special in evidență putința transformării unui corp simplu in altul. E timpul să vedem ce s'a realizat in mod practic in această chestiune. Vom expune această parte după *Soddy*, care a ținut o conferință la «Roentgen—Society» și in care s'a ocupat pe larg cu rezultatele obținute in ceia ce privește transmutarea substanțelor.

Soddy arată că o asemenea transformare e cu putință practic numai într'o direcție: sisteme complexe de electroni perd în urma disocierii pe unii dintre dinșii și dau naștere la sisteme mai simple, adică s'a reușit pînă acum să se transforme elemente cu pond atomic mare, în altele cu pond atomic mic. Studiul acestor transformări a fost urmărit de *Rutherford*. Atomul de Radium, perzind un electron sub formă de rază α se transformă în *emanație*; această din urmă prin disociare corpusculară se transformă succesiv în *Radium A*, care e solid, apoi în *Radium B*, și *Radium C*; *Rutherford* a urmărit transformările acestea pînă la *Radium F*, care este identic cu *Polonium*. Aceste noi elemente își găsesc deja locul în clasificția lui *Mendeleef*. Partea care se desface din aceste transformări e Helium, corp a cărui prezență între produsele de disociare a fost dovedită întâi de *Ramsay* și *Soddy* și confirmată mai tîrziu de *Dewar* și *Curie*.

Mărirea pondului atomic al corpurilor obținute nu-i bine cunoscută; *Soddy* admite că pondul atomic al unui element diferă de a precedentului de 4 unități; pierderea aceasta reprezintă Helium (pond atomic 4); radiul are pondul atomic 225, emanația 221; poloniul ar avea atunci pondul atomic 205. Dacă s'ar prepara *Radium G*, acesta ar putea fi *Plumb* sau *Bismut* (207). Transformările acestea au fost urmărite cantitativ; timpul întrebuințat ca să se transforme substanța pe jumătate se numește *durata mijlocie a vieții atomului*. Pentru *Toriu* această durată e de 2.000.000.000 ani; pentru Radium 1885 ani, pentru emanație 5,7 secunde.

Transformările amintite arată că eforturile alchimistilor (e a fabrica aur din celelalte metale erau pe deplin justificate; numai cit ei au procedat greșit; ar fi trebuit să caute să prepare aurul din metale cu pond atomic mai mare. *Soddy* face relativ la această chestiune următoarele observații: ca alchimistii să fabrice aur din metale cu pond atomic mic, ar fi trebuit să adauge atomilor acestor elemente electroni; această adăugire ar fi fost însoțită de o consumare atît de mare de energie, s'ar fi consumat cu această preparare atîta cărbune, încît folosul obținut ar fi fost iluzoriu. Dacă am căuta să fabricăm aur din elemente cu pond atomic mai mare decît al aurului, am ajunge să facem acest lucru, disociind o parte a atomilor acelor elemente; disocierea aceasta ar pune în libertate atîta energie, încît ea ar constitui folosul principal al fabricoii, pe lîngă care, valoarea aurului obținut ar fi fără însemnătate.

Electroni legați, electroni liberi. În afară de electronii pe cari i-am admis *asociați* pentru a forma atomii—pe acești electroni îi putem numi *legați*, căci se găsesc în complex—avem nevoie să admitem și existența unor electroni cari pot circula printre atomi ori molecule și pe cari *Lorentz* îi numește *liberi*. Rolul acestora în producerea fenomenelor calorifice, luminoase, electrice etc. este enorm. În *vid* nu se găsesc electroni li-

beri.—Pentru a ni face o idee de cit folos e noua concepție a electronilor vom aminti cîteva din fenomenele fizice, la cari ea se aplică. *Drude* a putut stabili o teorie, în care el explică propagarea căldurei prin conductibilitate, ca fiind datorită *electronilor*. Curenții electrici constau după *Lorentz* din electroni, cari se mișcă prin corpul bun conducător. Aceste teorii își au deja succesul lor asigurat, prin faptul că au putut explica unele relații, al căror întăles nu'l putuse descoperi încă fizica neelectronică. *Riecke* și *Drude* au aplicat mai departe această teorie la explicarea fenomenelor așa de bine cunoscute în electricitate sub numele de *Termoelectricitate*, efecte *Peltier* și *Thomson*, fenomenele electrice ce apar la contactul a două metale etc.

Să considerăm doi conductori, cari au la suprafața lor cîte o pătură de electroni. După numărul electronilor, după modul de aranjare etc. se poate întimpla ca alta să fie starea electrică pe un conductor decît pe celălalt; această diferență a stărei electrice o putem constata în mod practic în chipul următor: legăm cei doi conductori prin un fir metalic subțire; dacă starea electrică e aceeași pe amîndoi conductori, ei vor trimete pe fir electroni în acelaș număr, cu aceeași reperiune și în direcții opuse; cîți electroni vor isbui să treacă de pe un corp pe celalt, toți atîția vor trece dela al doilea pe întăiul; starea lor electrică nu se va schimba. Să considerăm însă cazul, cînd unul poate trimete mai mulți electroni decît celalt: un curent electric va merge prin fir dela cel d'întăi corp la al doilea. Ca un curent electric să iee deci naștere, este nevoe ca electronii să fie așa aranjați pe un conductor, încît acesta să poată trimete cătră al doilea mai mulți electroni; este nevoe, cu alte cuvinte, ca între conductori să fie o *diferență* a stărei electronilor; această diferență este de demulg cunoscută sub numele de *diferență de potențial*. Atit chestiunea aceasta cît și altele—o parte deja amintite—ar merita o mai de aproape considerare căci ele își găsesc soluțiile mulțămitoare numai în teoria electronilor. Ar fi să trecem însă peste scopul ce ne-am propus, cînd am hotărît să scriem această revistă. Gîndul nostru fundamental era să arătăm rezultatele positive, la cari s'a ajuns pină acuma și să punem dinaintea cetitorului întregul edificiu de fapte, cari au silit pe învățați, ca să modifice vechea concepție *atomistică*, de care e legată știința omenirii de mai bine de două mii de ani.

Dr. P. Bogdan.

Viața Românească în Bucovina

— Părți din istoria Românilor bucovineni. —

Încă, ca elev seminarial, mergînd pe străzile Cernăuțului și văzînd inscripțiile de pe la instituțiile de creștere publică, „*gewerbeschule*“ (școala de meserii), „*Landwirtschaftliche Lehranstalt*“ (școala agronomică) etc..., ah! doriam atât de mult să știu, ce folos ni aduc acelea institute nouă Românilor, cîți copii de ai noștri le cerceiează etc... Și nimic nu citiam mai cu dor decît fragmentele istorice despre tristul nostru trecut, ca bunăoară prelegerea publică despre fondul religiosar bucovinean de unchiul Samuil (Silvestru) Morariu, publicată în călîndarul din 1874, citeva date statistice și istorice din Bucovina de T. V. Stefanelli publicate în călîndarul bucovinean din 1876 și în convorbiri literare din 1881, ceva despre inersul și dezvoltarea culturii teologice și clericale în Bucovina de răp. profesor universitar Isidor cavalier de Onciul în *Candela* din 1883. Și începînd de la 1886 amar îmi singera inima de bocetele „*Revistei politice*“, ori bunăoară de o epistolă din 1888 a distinsului nostru scriitor și colaborator al „*Revistei*“ T. V. Stefanelli, care mă conjura pe toți zeii să fac ce-oi știe, numai să capete dela konzistoriu istoricul școlii reale din Cernăuți, căci avocatul Dr. Rott propusese în o sedință a consiliului comunal din capitala țării să se prefacă școala reală *gr. or.* în școală reală *de stat*, și d. Stefanelli nu știa de de loc, cum să apere în „*Revista*“ interesele noastre față cu propunerea numîului avocat.

Iată cauzele care ni'au făcut să scriu în deja citata corespondență din „*Revista*“... No. 6 ex. 1889: „*Din Carpați pîn' la Ural are să meargă slava rus-ă!*“ Cu această strofă ultimă înșește un oare-care Isidor Pasiceński o poezie publicată în No. 1 al gazetei rutene „*Ruska Pravda*“ pe anul 1889, gazetă menită pentru țărani ruteni din Bucovina. Și „*cum au fost odată Rutenii din Bucovina*“ ni spune articolul „*Norodul rusăsc*“ din același No. de gazetă, unde se zice că țara aceasta a fost zmută dela Galiția în 1340 și în 1352—după zicala populară „unde-i hoit, acolo se adună și corbi!“—au intrat în Bucovina și Volohii sau Rumunii din Maramureș în frunte cu Voievodul lor slav

Bogdan Dragoș, așezindu-se în satul bucovinean *Volouși*. Aice Dragoș și-a făcut curți și biserică și a început a domni nu numai asupra Voloușilor săi, ci și asupra poporului rusăsc din Bucovina. Mai târziu a luat el sub stăpînirea sa și învecinata țară a Moldovei, înființînd astfel primul Voivodat *bucovinean-moldovan*. Domnitorii și boerii voloși au introdus apoi multe datini, cari li-au stricat Rutenilor bucovineni foarte mult și de cari nu se pot cotorosi nici astăzi”.

„Vedeți, d-lor istorici romîni din Bucovina, cum scriu istoricii ruteni istoria patriei lor dezlipite de Galiția pentru moșcii ruteni? Vă place? Da moșcii romîni, ce istorie a Bucovinei cunosc ei?..... Unde-i frumoasa „*Steluța*” a părintelui Cobilianschi? Rămîne poporul nostru numai cu cărțile „*Societății literare*” și cu ale teologilor din Cernăuți? Numai de atîta hrană sufletească credem că e vrednică mama care nouă fruntașilor ni-a dat viață?”.

Ocazia, care m'a împins să scriu și ceva istorie romînă bucovineană, este următoarea :

În anul 1887 comanda militară din Cernăuți îmi ceruse decretul de capelan campestru în scopul dîmiterii mele dela gloate (Landsturm) și pe la finea aceluiași an vine în locuința mea un ostaș, aducîndu-mi un plic închis. Credeam sigur că e certificatul de dimisiune din armată. Am rupt deci plicul și l'am aruncat în focul din sobă, dar—spre mirarea mea—in loc de certificat, văd vr'o 12 coale cu felurite întrebări însoțite de o hîrtie adresată la mine și semnată de un căpitan (Hauptmann) Heinrich Himmel. Hîrtia vorbea tot de „Societatea d-v.” (Ihr Verein), fără să înțeleg ce fel de societate, fiind eu membru la mai multe societăți din Cernăuți. Neînțelegînd, ce vrea căpitanul acela, i-am reîntors toate hîrțile cu lămurirea necesară. Dară scurt timp după aceea capăt dela conzistorul arhiepiscopesc aceleași hîrtii cu provocarea să lucru la *chestionarul* căpitanului numit în interesul prestigiului clerului bucovinean. Adecă ce era? Iată ce: La dorința societății antropologice din Viena căpitanul Heinrich Himmel anume fu permutat la Cernăuți, ca să culegă date antropologice și etnografice relativ la locuitorii Bucovinei, și el se adresase cu exemplare ale chestionarului său și conzistorului, rugîndu-l să le împartă între preoții arhiediecezei. Fiind, eu obosit de traducerea Omiliilor s. Ioan Hrisostom la epistolele ap. Paul către Tit și Filomon, ce chiar atunci le finisam, și avînd a purta și toată sarcina păstoriei sufletești, am mers la capul bisericei, unchiul Silvestru, scuzîndu-mă că nu pot lucra la chestionarul amîntit. Unchiul mi-a răspuns cam așa: Apoi tu nu-i lucra, al doilea nu, al treilea nu, deci cine să ne descrie pe noi în opul pentru care se culeg datele ce le cere Himmel, poate străinii cari se vor îndesa și aice, cum aud că se îndesă în numele nostru și la opul „Oesterreichische Monarchie in Wort und Bild“?. De aceea eu te sfătuesc” să lucrezi.

Vorbele acestea fiind poruncă, se înțelege că am trebuit să cuget serios la problema dată. Sosind deci acasă, m'am pus de am citit chestio-

narul cu toată atenția. În decursul citirii mi-am adus aminte că despre cutari întrebări am citit deslușiri în cutari opuri, deci m'am dus să le împrumut dela societatea pentru cultură și literatură. Însă bibliotecarul, răp. Nicolai Ieremievici-Dubău, mi-a spus să aștept pînă a doua zi, de oare ce și societatea a primit chestionarul, și relativ la el comitetul avea să fie a doua zi ședință, prin ummare îmi era posibil, cum îmi spunea Dubău, să mă conformez cu concludul luat. A doua zi am auzit că comitetul societății a respins colaborarea la chestionar pe motivul, că termenul pentru darea răspunsurilor e prea scurt (pare-mi-se 1 Mart sau April 1888). Atunci din nou m'am dus la unchiul și i-am spus că ce mai pot face eu singur, dacă societatea întregă, care are atîția membri, ar fi putut da fiecărui membru cîte puține întrebări și ea toluși n'a făcut aceasta? Unchiul, zîmbind și negreșit numai ca să mă încurajeze, mi-a răspuns cam așa: Știm noi din ce fel de membri e compusă societatea și ca să nu-și piardă nimbul, a trebuit să afle un motiv de respingere. Tu însă lucrează, cit poți. Nu trebuie să răspunzi numai decit la fiecare întrebare. Unde-i vede că nu poți răspunde, lasă și treci mai departe!

Cam tot pe atunci Himmel mi-a scris o epistolă, în care regretă foarte că i-am reînturnat chestionarul ce mi'l adresase ca prim secretarului societății arheologice romine, dela care el aștepta rezultatele cele mai frumoase. Știind acuma de ce era vorba în prima lui scrisoare, m'am scuzat prin un răspuns și l'am rugat să trimită chestionarul președintelui societății arheologice romine, amicului meu Dionisie Olinschi-Olinescul, promișînd întru una că voi colabora și eu la acel exemplar, după cît îmi va fi cît puțin. De ocamdată însă m'am apucat de lucrat la exemplarul trimis inie de conzistoriu. După ce am finit și predat lucrarea aceasta la termenul fixat, Himmel mi-a adresat scrisoarea aceasta:

Prea onorate și stimate d-le! Am fost foarte plăcut surprins, cînd am aflat lucrarea d-v. între memoarele trimise mie de Presfințitul Arhiepiscop. Nu e lipsă de laudele mele pentru a caracteriza marele preț al acestei lucrări escelente, dară pot spuue că zeloasa d-v. bunătate m'a mișcat foarte, fiind-că știu, cît sînteți de ocupat. Lucrarea d-v. mi-a fost așa de plăcută și de aceea, fiind-că am auzit că silințele mele patriotice-științifice, cu toată recomandarea lor prin Preasfințitul Arhiepiscop, prin Excelența Sa prezidentul țării și prin dl. colonel Seracin, întîmpină special în cercurile rominești o primire nefavorabilă, ale cărei cauze nu le pot înțelege de fel. Și eu eram deja îngrijat că această jînută respingătoare se va lăși și asupra cercurilor științifice ale Romînilor, de oare-ce societatea arheologică romină a ignorat total scrisorile mele într'un mod cu totul neîndătinat în corespondența cu societăți științifice, și nu mi-a reîntors pînă acuma nici măcar chestionarul împrumutat în scopul prelu-crării. Societatea poate fi împedicată prin felurite cauze de a lua parte la răspunsurile chestionarului, dar în corespondența cu societăți științifice nu există de sigur nici un fel de cauze, care ar pute împedica comunicarea

cu politefă a unui astfel de refuz. Eu mă pot provoca la împrejurarea că în comunicația mea de zeci de ani cu societăți și persoane de știință din patru părți ale lumii încă nici odată n'am întâmpinat o astfel de ignorare a formelor de comunicație. Bucuros ași presupune că poate o scrisoare de felul acesta s'a perdut, și eu contez acuma că d-v., ca secretar al societății arheologice, cu bunătaea deja dovedită bucuros îmi veți da o lămurire. Aceasta o pot spera cu atita mai mult, cu cât din lucrarea d-v. atât de frumoasă, cu bucurie văd că nu există cauze principale contra participării la culegerea datelor etnografice. Ori și cum sînt dator a vă mulțumi mult, și a da expresie acestei mulțumite în modul cel mai cordial și mai sincer e scopul acestor șire, ce le încheie al d-v. cu toată stîma și supunerea H. Himmel, Cernăuț 27 | 5 1888.

La scrisoarea aceasta i-am răspuns lui Himmel că-mi voi da toată silința să capete o lucrare și din partea societății arheologice, ca al cărei secretar mă oblig să-i dau un elaborat special cu atita mai mult, cu cât el prelungise termenul scurt de mai nainte pînă la 31 Iulii. Totodată l'am rugat să-mi reîntoarcă prima lucrare în scopul decopierii, căci eram ferm decis să public în limba germană un opus cultural-istoric și etnografic despre Românii din Bucovina.

Răspunsul lui Himmel e următorul :

S-voastră! Implinindu-vă dorința și trimițindu-vă imediat manuscriptul, îmi exprim marea bucurie că S.-v. v'ați decis a eda un op etnografic. Un scop principal al chestionarului, ce l'am pus în circulare, este a face să apară astfel de lucrări mai mari sau mai mici.

Acuma ași avea numai să mai rog, ca să binevoiiți a-mi trimite contribuiriile promise pînă la finea lui Iulie.—Se'nțelege de sine că S.-voastră aveți deplinul drept al publicării acestor contribuiri, căci repet încă odată că elaboratele trimise mie nu le prelucru singur, ci ca material prețios etnografic le înaintez societății antropologice. Eu voi indica, cel mult, vrednicia de încredere a unei lucrări sau a alteia, fiind-că se înîmplă că spusele singuraticilor se contrazic, sau fapte arătate de alții se neagă.—Așa s'a înîmplat că un domn susține, cumcă nu sînt nici un fel de moravuri, datini, credințe, superstiții, opinii, tradiții, legende etc.; cari n'ar fi întemeiate în religia ortodoxă etc. O afirmare de felul acesta e cu bună samă numai ecoul acelora îngrijiri ce unii le aveau la început, crezînd că admiterea oarecărei datine străvechi, a unei superstiții etc. ar pute fi folosită pentru a suspiciona ortodoxia bucovinenilor. O astfel de neîncredere aparține boalelor de copii, pe cari studiile etnografice trebuie să le sufere într'o țară pînă acuma puțin exploatată. Semnează etc. Cernăuț 17/7 1888.

M'am sfătuit apoi cu amicul d. Olinescul să salvăm onoarea angajată a societății arheologice și poate și a neamului românesc din Bucovina, spunîndu-i că eu conchid din epistolele adresate mie de Himmel, că în opul ce'l va eda societatea antropologică, noi Românii vom rămîne

de rușine față cu conlocuitorii noștri străini. Am mai dat la timp lui Himmel contribuiri promise, și în fine m'am apucat de lucrat din răspuneri *schifele culturale în limba germană*, cu scop bine calculat în această limbă, căci știam hotărât că încă mult element românesc dela noi așteaptă trezirea la viață națională, și astfel nu poate fi trezit decit prin scrieri germane. Planul meu era să traduc în nemțește tot ce pînă atunci se scrisese ca istorie romină bucovineană (totul acela erau numai fragmentele istorice amintite mai nainte), apoi să dau istoricul tuturor școalelor, al societăților și literaturii romine din Bucovina, în fine, ca al doilea tom al schițelor, să urmeze etnografia, după cum o lucrasem pentru Himmel. Schițele germane aveam de gînd să le prelucrez în limbă cu totul vulgară pentru popor, să mai dau poporului în aceeași limbă istoria lumii tălmăcită de mine după dr. Th. B. Welter pîna la Traian și înfirșit istoria Romînilor.

Relativ la școale, unchiul Silvestru mi-a pus la dispoziție toate actele din arhiva konzistoriului, și mi-am adunat programele anuale ale diferitelor școale și tot felul de știri private, și am adresat mulțime de epistole prin țară, și cînd credeam că mi-am strîns tot materialul necesar pentru cutare scop, scrutam teancurile de acte cu toată minuțiozitatea și nu odată transcriam manuscrisul deja pregătit pentru tipar, a doua și chiar a treia oară din cauză că dam de izvoare nouă relativ la cutare obiect.

Astfel mi-am publicat schițele în „Romänische Revue“ a d-lui dr. Cornel Diaconovich, și de acolo separat în 300 exemplare pe spesele celui mai distins amic ce l'am avut în viața de pînă acuma, a răposatului publicist din Gherla *Nicolae Fekete-Negrușiu*.

În decursul lucrării schițelor, am primit dela căpitanul în serviciu activ și actualul major pensionat, dl. Temistocle cavalier de Grecu, epistola următoare :

Mult stimat d-le ! Alăturtez carta amicului meu Himmel și ne-am simțit mult fericiți, dacă ați binevoi să primiți elaborarea opului. Cu toată stima etc....

Vorbele *elaborarea opului* își au explicarea în *carta amicului* precum urmează :

Societatea antropologică trebuie să trimită în zilele proxime materialul cules despre Romîni d-lui Constantin Morariu sau d-lui Olinschi-Olinescu și să-i roage pe acești domni de a primi prelucrarea materialului împreună cu alți învățați ai Romînilor din țară. Lucrările ambilor domni au plăcut foarte în Viena și au produs viața dorință, ca să apară un op valoros, în care să fie descriși Romîni din Bucovina. Ar fi foarte important ca opul să apară în limba germană, pentru a înlesni cunoștința Bucovinei în cercuri largi etc. Budapesta 10/5 1889.

În 28 Mai 1889 am și primit dela societatea antropologică scrisoarea aceasta :

Sfinția-Voastră ! La ordinul comitetului societății antropologice din

Viena am oncare a vă comunica, că numitul comitet a decis a vă invita la prelucrarea datelor culesse de dl. major Heinrich Himmel despre populațiunea romină din Bucovina împreună cu dl. Olinschi-Olinescul. Imi permiit așadară rugarea să binevoiiți a-mi comunica, ori de sînteiți aplecat a întreprinde prelucrarea științifică a acestui material în decursul proximilor doi ani. În cursul făgăduinței S-v. amicale colecția respectivă de date vi s'a trimite imediat. Ea însă rămîne proprietatea societății antropologice din Viena, și după folosire binevoiiți a i-o reîntoarce etc. Heger, secretar.

Eu în nici un caz nu mai puteam primi și sarcina aceasta. Am scris deci societății antropologice să trimită materialul amicului meu Olinescul, căruia i-am promis solemn că-i voi sta în ajutor pînă la finea prelucrării. El s'a și învoit, dară valurile sorții l'au împins să treacă cu totul la Romînia și pe mine m'au apăsât scurt timp după aceea așa, încît de fel n'am mai putut cugeta să public și partea a doua (etnografică) a schițelor.

Oferind un exemplar de schițe unchiului meu mitropolitul, el mi-a zis cam așa: Da, măi, da! Toate ale noastre mi se par ca un zid părăsît, de pe care pică tencuiala, pietrele etc... și nime nu gîndește să mai repare ceva. Am citit cu interes schițele tale în „Romänische Revue” și trebue să-ți spun că n'ai făcut un lucru de azi pe mine, ci un lucru care va rămîne vecinic.

Secretarul dela consulatuț rusăse din Cernăuț, dl. Dimitrovici, mi-a spus ceva mai pe urmă că a citit în o foaie din Londra o notiță foarte măgulitoare la adresa schițelor. Se știe că dl. Dr. Cornel Diaconovich își trimetea revista gratuit pela toate forurile cu influență politică normativă din Europa, și așa de sigur vor fi ajuns și schițele mele la Londra.

Dînd cite un exemplar de schițe futuror deputațiilor noștri din camera țării, deputatul dl. baron Eudoxiu de Hurmuzachi a venit într'o zi în locuința mea și mi-a zis: Anume am venit să-ți mulțămesc pentru schițele nemțești, căci am citit în ele lucruri, de cari nici ideie nu aveam!

Cu alte multe publicațiuni ale mele au fost menite și schițele să se vîndă în folosul fondului creat de mine împreună cu amicul din Gherla pentru înființarea unei școale romîne de fetițe la noi, care fond era administrat de societatea „Școala romină” din Suceavă. E însă foarte semnificativ că, după cit bine îmi aduc amînte, abia vr'o zece exemplare mi s'au cumpărat cu prețul fixat de 1 fl. 50 cr., și fostul meu profesor dela gimnaziul din Suceavă, veteranul în pensie din ziua de azi dl. Ieronim Muntean mi-a trimis pentru un exemplar 5 fl. Toate celelalte exemplare le-am dat gratuit cui mi le-a cerut.

În 1903 am început a publica schițele germane, completate cu unele date nouă, în limbă de tot vulgară, în foaia populară „Deșteptarea” subț titlul „Ceva din istoria Romînilor bucovineni” și de acolo în două broșuri separate subț titlul „Părți din istoria Romînilor bucovi-

neni". Nu mi-am realizat însă planul întreg dela început, ci am publicat pentru popor încă numai istoria amintită de Welter în „Deșteptarea” și în trei broșuri separate, care mai toate zac în localul societății tipografice din Cernăuț, deși bunăoară „Gazeta Transilvaniei” zicea că „*ar fi de nespusă valoare pentru bibliotecile noastre populare, dacă această „Istorie a lumii”, atât de bine scrisă pentru popor, s’ar tipări și separat în broșuri*”.—Am apelat în „Deșteptarea” să mă completeze cineva cu publicarea istoriei Românilor pentru poporul nostru, dar fără rezultat.

C. Morariu,

— Problema răzășească —

Nainte de 40 ani domnia în țerișoara noastră liniște. Deși o locuiau ca și în prezent mai multe națiuni, ele se înțelegeau între olaltă. Nu era cunoscută zavistia și ura între frați.

Cu încetul năvăliră tot mai multe cete dușmane neamului nostru dinspre mieză-noapte și se așezară în țara noastră, unde aflară primire și îmbelșugare. Oardele slave se înmulțiră și întărindu-se bine, au început a observa o atitudine de tot ostilă față de Români, drept recompensă pentru primirea ospitalieră și proverbială a Românilor.

Acești așa numiți *Ruteni tineri* *) organizându-se cu timpul și căpătînd neconținut succurs din Galiția vecină, au pornit o goană înverșunată contra celorlalte națiuni și în special contra Românilor, cari au fost și sînt și azi clasa cea mai cultă, mai puternică și dominantă din țeară. Prin învățătorii importați, garda și potaia națională a Rutenilor tineri, s’a înveninat țeara de ură și pizmă fățarnică. Pentru a cîștiga pozițiunea dominantă în țeară, au început a slaviza școlile cu desăvîrșire care muncă le-au înlesnit-o României, parte în urma comodității lor, parte neapreciind puterea crescîndă a Rutenilor, iar în fine fiind divizați în două tabere. Mult au contribuit la întărirea lor și referințele politice. Azi, dacă luăm harta etnografică a Bucovinei în mîna, ne cuprinde groaza. Toată partea nordică a țării e slavizată cu totul, de caracterul românesc de odinioară nici urmă. Prutul nu formează de mult frontiera limbistică.

Cei, cari sufăr mai mult prin slavizare, sînt *Mazilii și Răzășii*, cari în părțile Prutului, unde e puterea lor numerică, *au pierdut limba maternă, nu însă și conștiința națională*. Acest moment l-au știut a aprecia mai mulți bărbați devotați cu trup și suflet cauzei naționale și au înființat în anul 1900 „Societatea Mazililor și Răzășilor bucovineni” ²⁾

Scopul cardinal al societății este: Deșteptarea conștiinței de origine și promovarea intereselor culturale, economice, comerciale Mazililor și Răzășilor din Bucovina.

Spre ajungerea țintei aceste a început comitetul a absolve o acti-

1) Rutenii batrini sînt indigeni și în prezent în alianță cu Români.

2) Vezi „Istoricul societății” de D. cav. de Bejan în opul iubilare „Români din Bucovina” 1906 pag. 91—93.

vitate febrilă în toate comunele locuite de mazili și răzăși în părțile Prutului. La început a mers greu, fiind răzăși în partea cea mai mare scăpătați de tot și buimăciți de așa numitele societăți rutene Sici-Arcășii, cari sub masca de pompieri urmăresc cu totul alte tendinți politice, pentru a ajunge la cîrmă în țeară. Ele și-au propus a suprima ori ce altă mișcare și a persecuta pre fiecare, care nu-i unealta oarbă a Ucrainților. Vandalismul acesta i-a revoltat—pe lingă cauza națională, pre mulți răzăși contra Rutenilor, neputînd suporta cnuta căzăcească. De această împrejurare s'a folosit și societatea noastră pornind o agitație mai intensivă și înrolînd cetele Mazililor și Răzășilor în tabăra noastră.

Autorul acestor șire, care a colindat toate comunele răzășești, s'a încredințat pe deplin, că pozițiunea Rutenilor tineri nu e de loc așa aurie, precum se fălesc ei la ori ce ocaziune. Ba din contra, ținînd Romîni cu toții strîns la un loc și lucrînd din răsputeri pe calea națională, folosindu-se mai departe de referințele politice, i-ar aduce pe Rutenii tineri într'o poziție, că li-ar trece dorul a cerc despărțirea diecesei și împărțirea fondului religionar dotat și inzestrat cu averi bogate de străbunii Mazililor și Răzășilor noștri.

Dar să nu ne abatem de chestia rezeșească.

Numărul Mazililor și Răzășilor din Bucovina se urcă aproximativ la 25,000. Dintre aceștia sînt mai mult de 5000 în societatea noastră. Considerînd faptul că nainte de 3 ani se aflau abia 100 în societate, e dovida cea mai bună, că răzășii se țin de Romîni și-și aduc aminte de cinstea strămoșească.

Ei locuiesc în următoarele comune :

I. Comune curat romînești :

1 Mușenița, 2 Botoșenița, 3 Buncești, 4 Igești, 5 Rупcea, 6 Budeniți, 7 Davideni, 8 Banila moldovenească, 9 Broscăuții-vechi.

II. Comune mixte :

1 Cernăuți, 2 Mihalcea, 3 Țurenii, 4 Gogolina, 5 Călineștii lui Cuperencu.

III. Comune rusești :

1 Cabeșli, 2 Costești, 3 Stăneștii de jos pe Ceremuș, 4 Voluca pe Ceremuș, 5 Carapciu pe Ceremuș, 6 Vilancea, 7 Comarești, 8 Jadova, 9 Panca, 10 Piedecăuți, 11 Nepolocăuți, 12 Ivancăuți, 13 Valeva, 14 Cucurmic, 15 Horoșăuți, 16 Boianciuc.

În fine se află în număr sporadic, puține familii de răzăși și mazili în multe sate între Prut și Nistru.

În toate comunele, unde s'au făcut adunări a fost primirea reprezentanților societății grandioasă. Cu brațele deschise ne-a întîmpinat răzășimea luînd cu vie satisfacție raportul comitetului în cunoștință și înscrîindu-se ca membri în societate.

Prețutîndene în comunele rutenizate am auzit strigătul general : „Am uitat limba, dar sîntem Romîni și voim școală rominească. De noi nimene nu ș'a interesat și veneticii ni-au răpît limba, odorul cel

mai scump al strămoșilor; ne doare inima, cînd ni aducem aminte de frumoasa limbă, care o vorbiau părinții, pe cînd noi și copiii noștri de rusie nu mai scăpăm,

Aceste șire le dau publicității, ca să le cetească lumea mare romînească și să le prețuiască după merit și subsemnatul crede, că o atare mișcare eminent națională merită atîta atențiune din partea națiunii noastre.

Subsemnatul e mai departe ferm convins, că cu încetul toată rătășimea va fi înrolată în societate. Cu aceasta însă scopul încă nu e ajuns. Lucrul principal este: *Scăparea generațiunii tinere de totala rutenizare. Aceasta se va ajunge numai prin școală. E deci de lipsă, ca toată suflarea romînească să pue umăr la umăr și să sprijinească din răzputeri întrepinderea noastră. Trebuie să se creeze în toate comunele rătășești, din cari e expulzată limba romînească și unde a existat până nu de mult, școli private, pentru susținerea cărora sînt parași rătășii a contribui amăsurat stării lor materiale.*

Fiind însă multe comune de tot sărmane și neputînd lua sarcina aceasta asupra lor, trebuie să li sară nația într'ajutor. Și dacă națiunea romînă a jertfit pentru alte scopuri sume foarte mari, fără să obție succesul dorit, atunci merită cauza Mazililor și Rătășilor atîta jertfă, ca să nu se piardă în noianul slavismului atîtea mii de mazili și rătășii, cari se țin de romîni și stăruesc din toate puterile a da copiilor educație romînească.

Considerînd în fine faptul, că Rutenii țin orbiș la limba lor, pe cînd Romînilor li place a vorbi în limbi străine, fiind chiar mindri de talentul lor limbistic, că numărul Rutenilor crește în fiecare an cu sute și mii de emigrați din Galiția, pe cînd Romîni noștri nu capătă de nicăeri succursuri de aceste, ba din contra mulți dintre ai noștri emigrează la Canada, ar trebui națiunea romînă să se grăbească cu deslegarea problemei rătășești.

Cernăuți în 21 Sept. 1906

Profesor Iancu cav. de Cuparencu.
Vice-Președintele al Soc.

Din Ardeal

— Politica noastră memorandistă —

Pînă la 1848, ba am putea susține că pînă chiar la 1881, cînd s'a întemeiat partidul nostru național, poporul român din statul ungar politicește nu avea o organizare comună. Am și arătat, în articolul precedent, cum în veacurile XVII și XVIII Românii ardeleni luptau *singuri* și băteau stăruitor la porțile Burgului din Viena.

Ceea-ce nu însemna însă că Românii din Ungaria propriu zisă și din Banat ar fi făcut *altfel* de politică. Nu. Ci pe cînd ardelenii erau în plină politică *memorandistă*, cum s'ar zice, ceilalți apucaseră și ei drumul Vienei. Aceleași cauze nasc aceleași efecte. Regimul din Ungaria nu era nici el mai binevoitor față de Romîni de cum se dovedise cel din Ardeal. Se impunea deci; ca sprijin să caute și ei numai la tron. La Dieta dela Pojon și apoi la cea din Budapesta, zădarnic se duceau. Nu-i asculta nimeni!

De altminteri chiar dacă n'ar fi avut pilda fraților din Ardeal, chiar dacă n'ar fi știut și auzit despre lupta marelui episcop Klein, Românii ungureni și bănățeni aveau exemplul Sîrbilor, cu cari trăiau în comunitate *bisericească*, ceea-ce pe atunci îmbrășișa întreaga viață publică națională. La 1790 Sîrbii ținuseră congres național, redactînd un memorandum prin care rugau Coroana să sancționeze o mulțime de privilegii, să le delimiteze teritoriul național, pentru ca astfel să se poată constitui în persoană morală (*federație națională*), precum cereau și complectă libertate religioasă și cancelarie aulică sîrbească...

Era firesc, ca dacă Sîrbii se adresează Coroanei, Românii, cari sufereau și pe urma regimului *politic* maghiar și erau loviți tot așa din partea administrației *bisericești* sîrbești (pe care o căutasera și primiseră pentru a scăpa de *unire!*) să caute și ei scut la—Coroană.

Fîind într'o situație mai grea, de oarece întreg clerul lor gemea sub tirania ierarhiei sîrbești, Românii din Banat și Ungaria propriu zisă abea la 1813 se învrednicesc și ei să dea semne de viață.

Ajungînd sub cîrmuire bisericească sîrbească, bine înțeles că Românii ungureni și bănățeni suferau, poate mai mult de cît chiar frații

lor din Ardeal. Cu nimic călugării sîrbi nu erau mai de treabă de cît jesuiții. De aceia grija lor de căpetenie și dorința cea mai mare a fost să scape de prelații sîrbi. La 1814 Romîni din eparchia Aradului adresează Coroanei un memorand în care cer ca pe viitor să li se dea episcop român.

„Neamul și preoșimea romînească din diecesa Aradului, de legea grecească neunită, cu cea mai aplecată și credincioasă supunere ingenunchînd, îndrăznește a se ruga, ca după inoartea acestui episcop Pavel Avacumovici, după milostiva sa îndurare, M. Voastră să binevoiască a le da lor episcop de neam român, cu sîngele și cu *inima* romînă!“..

Așa începe memorandumul.

Cu multă demnitate, lapidar și bărbătește, vrednicii aradani spun apoi întreaga lor durere.

„Augustule Impărate și apostolice Crai!—urmează ei—Dă-ne îndrăzneală, ca pricinele adevărate ale tuturor întîmplărilor sau răutăților acestora, de cari omenirea se înfiorează, cu fiască credință să le înșirăm.

„Depărtată să fie toată urăciunea și toată pisma neamului romînesc și a clerului, către neamul sîrbesc, fiind tot de-o lege cu el și avînd asemenea dreptate a țării. Ci tot de am trebui să spunem, ce e drept, cauza mai sus spuselor urmări¹⁾ rele nu este tocmai neamul sîrbesc, ci cu adevărat *privilegiile acelei părți a neamului acestuia*, cu milostivire dăruite...

„Nu doară ne înșelăm, sau mai virtos fiindcă toate privilegiile, cari ar împedica dreptul altuia, rămîn fără nici o putere,—toate relele mai sus pomenite nu înaltelor îngăduințe sau cuprinderilor datelor privilegii și cesaro-crăieștilor înalte privilegii, *ci cu totul clerului celui mare sîrbesc le ascriem*, care cu vicleană măiestrie, sub forma privilegiilor, făcînd întrebuițare, a căutat și a lucrat ca nesimțit să înșele și să prindă pe Romîni în lanțul seu, cari Romîni dimpreună cu clerul lor, pentru prostia și neștiința sa, fiindcă de o lege sunt, n'au priceput înșelăciunea Sîrbilor, și de abia în ziua de astăzi s'au deșteptat din somnul cel păgubitor.

După ce își spun părerile asupra originii romane a „nației romînești“, lucru asupra cărui „nu este îndoială“, și arată greutățile ce au suportat Romîni, autorii memorandumului dau interesante relații statistice: *față de 80.000 Sîrbi cari ne stăpîneau, erau 300.000 Romîni.*

Privitor la felul administrației bisericești, se scrie:

„Toate lucrurile și trebile consistorului în mai sus numitele diecese (Arad, Temișoara și Virseț) se poartă în limba sîrbească, apoi însuși episcopul, cu cea mai mare parte a asesorilor născuți sîrbi, *nu știu romînește*, și pușinii asessori de Romîni, unde se află, *nu știu sîrbește.*

1) Se spune în memoriul că Romîni sunt cel mai înapoiat popor: incult, gata de gilceavă și revoltă, hoți etc.

De unde sentințele și hotărârile consistorului nici asesorii românești, *nici Românul cel cu cauza nu le înțelege*, nici îl întreabă, *nici îl ascultă să grăiască vre-un cuvânt pentru sine în judecata episcopescă*....

Aceleași plângeri le adresează României lui Francisc Iosif I la 1892 cu singura deosebire că *memorandumul cel din urmă* se plinge încontra guvernului politic unguresc, la care se potrivește întreg pasagiul de mai sus, înlocuind cuvântul „consistor“ cu cel de „guvern“, și pe cel de „sîrbesc“ cu „unguresc“...

Mai este apoi o deosebire, și încă mare: la 1814 am avut de suferit și dela „asesorii consistoriali“ sîrbi și dela agenții stăpînirii politice. Azi avem de furcă numai cu aceștia din urmă. De tirania patriarhiei dela Carloviț ne-a scăpat marele Șaguna. Și suntem în așteptarea unui Șaguna care să ne nintue de nedreptățile agenților (asesorilor!) politicei șoviniste actuale, convingînd Coroana și pe bărbații de stat ai țării, că o națiune romînă, cu largi drepturi politice și la adăpost de șicanele de tot felul, este numai spre mărirea Coroanei și țării patriei!

În memorandumul dela 1814 al arădanilor ni se face de altiei nu numai tabloul suferințelor îndurate pe urma „clerului celui mare sîrbesc“, ci avem înfrînsul și o mărturisire prețioasă privitoare la bunătatea Coroanei față de Romîni. La sfîrșitul memorandumului, unde se înșiră bună-tățile ce ar isvorî dacă li s'ar acorda Romînilor episcop romîn, se scrie:

„... fără cit că după pilda Romînilor de legea grecească neunită din Țara Ardealului să li se dea episcopi de neam romîn, sub a cărui priveghere institutul de învățămînt, *intemeiat prin mila Majestăței Voastre în Ardealul vechiu*, cum se cade fiind scutit, *să poată înflori*“...

Pentru serviciile ce Romîniei arădani au adus Coroanei în războiul cu Napoleon I, se știe: Împăratul li-a dat slobozenie să-și ridice un institut de învățămînt, preparandic pentru pregătirea învățătorilor, din care s'a desvoltat falnicul seminar de azi. Va să zică și *cea dintîi școală mai înaltă a Romînilor din Ungaria s'a ridicat „prin mila Împăratului*“.

Adevărat că Romîniei au vărsat destul sînge pentruca Împăratul să se simtă îndemnat a le acorda atîta—„mila“... D'asemeni se știe, că petiția lor dela 1814 a rămas *neluată în seamă*. Nu e mai puțin adevărat însă, că a fost un semn de osebită bunăvoință din partea Coroanei acordarea întemeierii, institutului romînesc de cultură, după cum de asemeni e fapt, că mai tîrziu *metropolia Romînilor din Transilvania și Ungaria se reîntemeiază tot prin bunăvoința Coroanei*, a M. Sale Împăratului și Craiului Francisc Iosif I.

*

Nu acest memorand este însă singurul act de simțire națională a Romînilor din Banat și Ungaria propriu zisă, ci chiar la 1778 ei au dat dovadă că nu vor să fie slăbiți în sentimentele lor pentru neam, ci din contră: pretind toate condițiunile necesare desvoltării vieții naționale.

La 14 Aprilie 1773 consiliul de război din Viena s'a adresat comandai militare din Timișoara ordonându-i să intervină în mai multe afaceri școlare ale regimentului iliric de graniță cărui (împreună cu Sîrbii) aparțineau și Romîni. Se imputa că: 1) s'au făcut mai multe schimbări în personalul didactic *fără a se fi cerut prealabila incuviințare* a consiliului de război; 2) prea e mare numărul (24) școalelor ilirice față cu cele (3) germane; 3) grănicerii nu prea își trimit copiii la școalele germane.

Se dau instrucțiuni pentruca în viitor aceste rele să se schimbe.

La 2 Aprilie 1774 același consiliu, *în scop de germanisare*, dispune ca în granița romînă să se înființeze două școli germane: la Mehădia și Boroviciu, iar *învățătorii*, dacă numai se poate, *să fie catolici*, după cum tot atunci, s'au octroat asupra bisericii gr. or. o mulțime de schimbări, privitoare—se înțelege—îndeosebi la *administrația* bisericească.

Nici Sîrbii nici mai ales Romîni, n'au vrut să tolereze acest amestec al militarilor în afacerile lor bisericești. Sub presiunea sentimentului obștesc, metropolitul Vichentie Ioanovici dela Carloviț adresează Împăratului la 27 Ianuarie 1778 un memorandum (tradus în „Cartea de aur“ a lui T. Păcățianu, v. I, pag. 91), în care se spune că „națiunea neunită“ și „clerul de jos“ e revoltat în contra Metropolitului și în contra tuturor episcopilor sufragani, din cauză că în decurs de patru ani: 1) au fost șterse de două ori numeroase sărbători precum a ieșit și vestea că s'ar introduce calendarul romano-catolic și apoi va urma unirea; 2) din Ciaslov a fost ștearsă o figură; 3) s'au făcut schimbări în Abecedarul slavon și valach; 4) și în catechism; 5) în Păscălie d'asemeni s'au făcut modificări; 6) în Psaltire a fost trecut simbolul sfîntului Atanasie; 7) se procedează aspru cu toate catechismele prezentate la censură pentru a fi tipărite... Scurt: „națiunea e împedecată în exercițiul religiunii și de aceea *nu poate fi liniștită*“...

Se cere ca Împăratul să aibă grijă „asupra tipografiei ilirice“, „ca să fie prevăzută cu litere mai bune“, se spune apoi: „s'a născut mare nemulțumire fiind-că privilegiile acordate din partea domnului preainate nu sînt date numai mitropolitului și episcopilor, *ci întregului cler și întregii națiuni*, iar din partea acestora n'a fost nimeni la Sinod și nimeni n'a dat sinodului (întrunit în Carloviț la 1774 și 1776) plenipotență să se dimită în acțiunile sale la scormonirea afacerilor de privilegii, pentru-că spre a delibera asupra lor nu sinodul, ci congresul național trebuie să fie convocat.

În sfîrșit, după ce își spune părerile și cere concesiile în mai multe afaceri de salarisare și liberă alegere, precum și la monăstiri și călugări, metropolitul își rezervă dreptul a spune altădată mai multe.

Într'o a doua adresă, înaintată curînd, într'adevăr, metropolitul Ioanovici cere ca și clerul gr. or. să fie socotit egal cu cel catolic și *să se șteargă pedeapsa corporală a acestor preoți*; mulțumește pentru ridică-

rea unui gimnaziu național cu alumneu și exprimă speranța că limba națională va fi respectată în școlile elementare iar în școlile catolice (mai înalte) copiii „națiunii ilirice” să fie primiți fără nici o greutate... Se plinge de tendența de germanizare, „de trimiterea copiilor neuniți cu forța la școalele germane, pe cînd școalele adaptate, după religie, pe seama limbei naționale, sunt afite de neglese”... Se cere deci ca și aceste școli și învățătorii lor, să-și aibă întreținerea din același fond ca cele catolice și să fie puși sub supraveghierea nu a comandai militare, ci a consistorului respectiv...

E de înțeles, că după-cum Ungurii dela Curte căutară să paralizaze ori-ce acțiune și rezultat favorabil Sîrbilor, ale căror privilegii (date de Leopold I la 1690) erau un ghimpe în ochii lor,—tot așa și Sîrbii: în ori-ce acțiune bisericească și de caracter politic căutară să iasă și să stee dîșii în frunte, iar Romîni mai la urmă. Că în ce stare de plîns eram, se învederează și din faptul, că nu era cine să ne apere, ci cauza noastră era susținută de un mitropolit sîrb, care nu putea să aibă o dorință mai mare decît să ne desnaționalizeze.

Cu toate acestea, petițiile mitropolitului Ioanovici au avut urmări bune și pentru Romîni. Cei dela Viena nu au mai forțat germanizarea și au dat o mai mare atenție liberității confesionale a „națiunii ilirice”, după cum au respectat și drepturile limbii romînești. Nu li s'au acordat Sîrbilor și Romînilor toate cîte au cerut, dar la compunerea așa zisului „*Declaratorium illyricum*” dela 1779, care regula situațiunea lor bisericească, s'a ținut cont de multe, ceea-ce a avut un bun efect asupra dezvoltării ulterioare a bisericii noastre. În tot cazul: a fost un noroc și pentru noi și pentru Sîrbi, că aveam a face cu aulicii dela Viena, iar nu cu staturile maghiare, de cele mai multe ori în luptă și cu Viena și cu naționalitățile.

E, în ori-ce caz, de înregistrat faptul, că ceea-ce „națiunea illyrică” ceruse în congresele dela 1769 și 1774 și ce accentua și memorandumul dela 1778 înmănat de metropolitul Ioanovici împărătesei Maria Terezia: ca *bisericii gr. or. să i se dee dreptul de ași alege episcopii și pe mitropolit* („așa cum era obiceiul în vremurile de demult, supunînduse Curții actul alegerii spre preainaltă aprobare”), și „să nu să trimită comiser regal la sinod”,—bisericii gr. orientale romîne i s'a acordat prin Statutul exoperat de metropolitul Șaguna, după cum tot în virtutea acestui statut avem *congresul național bisericesc*, pînă ce la Sîrbi comisarii regali, numiți de guvern, continuă a lua parte la debaterile supremei lor corporațiuni bisericești întrunită la Carloviș, după cum nici alegerile de episcopi nu cad în competența sinoadelor alese de *popor*. Tot așa, biserica romînă greco-catolică este încă tot în stadiul ortodocșilor dela începutul veacului. La 1814 *Romîni arădani* rugau pe Împăratul: „Excelenției Sale metropolitului Carlovișului, să binevoiască timpuriu a-i porunci, ca nu”după *introdușul* obicei, în sinodul seu sîrbesc să alegă episcop pentru diecesa romînească; așîșderea să se milosti-

vească a îngădui clerului diecesan, ca după norma și orînduiala clerului neunit din Ardeal, să se aleagă trei candidați romîni pentru episcopatul acestei diecese, și pe aceștia să-i propună prin decasterii M. Voastre pentru milostiva numire. Episcopii bisericii romîne gr. cat. și azi sînt numiți de guvern și numai pentru înalta demnitate de metropolit, sinodul (compus numai din cler) alege trei candidați... de față fiind comisarul regal.

Invinuiri nu se pot însă aduce, pentru toate acestea, Coroanei, ci în urma schimbării dela 1867, le rămîne așa zicînd exclusiv miniștrilor responsabili maghiari sarcina să chibzuiască asupra unei autonomii bisericesti și pentru frații noștri gr. catolici. Sîrbii așteaptă și ei de mult ca sub constituționalismul maghiar să li se facă parte cel puțin de atîta, cît avem sub domnia autocrată militară vieneză.

Pînă la jumătatea veacului XIX atît Romîni din Ardeal cit și cei din Ungaria propriu zisă și din Banat, după cum se poate vedea din memorandele lor, ceruseră intervenția Coroanei mai ales în afaceri bisericesti. Singur Klein vedea mai departe și solicita cu stăruință și înlesniri—drepturi—de caracter politic. D'aci încolo memorandele Romînilor își schimbă cu desăvîrșire tonul. Marea redeșteptare dela 1848 i-a făcut și pe Romîni să se preocupe nu numai de afacerile bisericesti, ci să între în luptă și să ceară intervenția Coroanei în afaceri politice naționale.

Intr'un viitor articol vom trata și această epocă a luptelor noastre.

I. Russu-Șirianu

Miscellanea

STATUIA LUI VASILE ALEXANDRI.

Se zice că, însfirșit, la 15 Octombrie se va inaugura statuia lui Vasile Alexandri.

Ridicarea unei statui nu are numai însemnătatea de a dovedi un sentiment civilizat : de recunoștință și de pietate către *oamenii buni* care s'au dus dintre noi, ci și aceea de a aminti urmașilor faptele mari ale trecutului spre a-i îmboldi la fapte folositoare patriei.

Revenirea, printre noi, a acestui „oaspe de bronz scump nouă“, care a fost, odată, un dulce cîntăreț al pămîntului moldovenesc, este un eveniment însemnat pentru Romîni și, în special, pentru Moldova, pentru Moldova sa și pentru Iași, pentru Iașul său, unde a gustat frumoasele zile ale copilăriei, bucuriile și durerile tinereții și ale bărbăției, unde a cugetat, a simțit și a luptat acest vestitor, de pe vremuri, al unor vremuri mai bune.

El a fost mare prin rolul său de deșteptător, prin concentrarea și radierea aspirațiilor unei generații de visători generoși,—prin suprafața operei sale, prin idealizarea vieții acestui popor.

Vom serba cu toții amintirea acestui om care „s'a încălzit trei șfer-turi de veac la soarele Moldovei“...

Dar...

Ne gîndim și la altăceva. Opera acestui scriitor *încă* nu este adunată toată (mai dăunăzi căutînd, în niște vechi calendare, altă-ceva, am dat peste o frumoasă bucată de proză a lui Alexandri, rămasă necunoscută—și cite vor mai fi încă?), o ediție complectă a scrierilor lui cunoscute, pentru popor, încă nu avem; o ediție critică pentru cărturari încă nu avem.

Pe cit știm, în alte țări se fac mai întăiu aceste lucruri, și în fel de fel de ediții—și apoi vine și statuia...

Acele ediții, de care vorbeam, sînt semnul unei adevărate civilizații; statuia e semnul extern.—Și în toate sîntem la fel, nu ne dezmințim. E mai ușor să dai dovezi de însușirea spoelii de civilizație, decît de miezul ei.

Dar nu învinuim pe nimene. Le spunem acestea, pentru că e bine să constatăm cât mai des că nu am ajuns încă departe,—ca nu cumva să ne înșelăm asupra noastră și să dormim pe puținii lauri câștigați..

După statue, oare nu se va găsi vre-un om muncitor, ca d. Bogdan-Duică de pildă, care să ridice poetului dela Mircești și celălalt monument de care vorbeam mai sus?

NUNTA LUI OCTAVIAN GOGA.

Simbătă, în 30 Septembrie, a avut loc, la Sibiu, căsătoria civilă a poetului Octavian Goga cu frumoasa Domnișoară Hortensia Cosma, iar Duminică, 1 Octombrie, s'a serbat și cununia religioasă, în noua catedrală. Nuni au fost D. și D-na Vlăhuță. Serviciul divin a fost săvârșit de asesorul consistorial Părintele Dr. Miron E. Cristea, asistat de diaconul Gh. Tulbure.—La sfârșit Părintele dr. M. E. Cristea a roșit o frumoasă cuvântare plină de avânt poetic și național,—„pe cind în dosul mirilor o mamă prea fericită își înneca bucuria și jalea în fărîme de lacrimi ce i se furișau printre gene“....

CÎTEVA „CURIOZITĂȚI ȘI ALTELE“... ALE D-LUI O. DENSUȘIANU.

D. O. Densușianu s'a dus și d-sa, de astădată ca toată lumea, la Expoziția Națională. Dar d-sa s'a reîntors acasă plin de grijă, ca întotdeauna, de soarta artei românești. De data asta toată grija d-sale este pentru pictură, vărsînd, întrecăut, și cîteva lacrimi pentru halul în care a ajuns biata literatură.

D. Densușianu nu poate pricepe faima de care se bucură pictorul Grigorescu. Cred c'ați și înțeles pentru ce: Pictorul Grigorescu zugrăvește scene din viața dela țară, e un „țărănist“. Cași în literatura de azi, „romînismul“ lui Grigorescu, este, zice d. Densușianu, un „împrumut întîrziat“ dela Alexandri, o „mișcare factice și compromisă“. D. O. Densușianu îi preferă pe Aman ai cărui țărani „parcă sînt lipiți pe peisaj străin și petrecherile lor amintesc prea mult kermesele olandese“... (Oare pentru acest lucru îl preferă lui Grigorescu? Se poate, căci acel „peisaj străin“, măcar, desdăunează pe d. Densușianu de „țărănismul“ lui Aman).

D. Densușianu vrea o pictură de idei (cît se deosebește de teoria „organului perceptiv“ a d-lui Rîmniceanu!), d-sa vrea ca pictura să-l „sgudue“, să-l facă „să gîndească“....

Are dreptate d. Densușianu, dar pentru ce subiectele pur românești, *dacă* ar fi tratate de artiști, nu l'ar „sgudui“, nu l'ar face „să gîndească“?

Toate popoarele și-au avut pictura lor. Poporul romîn nu-și poate avea pictura sa, decît dacă pictorii săi vor zugrăvi ceea ce e caracteristic vieții românești, dacă-și vor exprima „ideile“ lor cu ocazia vieții caracteristic românești...

Apoi în viața noastră, ceea ce e mai caracteristic romînesc, e viața de la țară, căci orașele au un caracter hibrid, sînt o mahala a

Cosmopolisului, și atunci pictura cea mai originală va fi aceea care va reprezenta acea viață care poartă pecetea celei mai mari originalități românești.

Concluzia?... Concluzia e că Grigorescu, care e un Creangă, un Coșbuc al penelului, este adevăratul pictor al vieții și al sufletului românesc....

De ce nu pricepe d. Densușianu momentul în care trăește? De ce nu se mărginește a constata și explica realitatea, *faptul*?—O realitate, un fapt, care e o concluzie necesară a dezvoltării noastre sociale și culturale!

D. RADU D. ROSETTI DESPRE D. RADU D. ROSETTI.

Primind la redacție un exemplar din „Epigramele“ d-lui Radu D. Rosetti, am fost siliți, din datoria de cronicari, să ne spunem cuvântul asupra acestei nouă opere a prolificului autor. Părerea noastră a fost că d. Radu D. Rosetti n'are *nici* spirit.

O parte însă din critica română e de altă părere. Așa cronicarul literar al *Epocei*, care, din întâmplare, e însuși d. Radu D. Rosetti, crede că d. Radu D. Rosetti e un om plin de spirit și-l consolează zicînd că „din invidie și ură personală“ nu am recunoscut d-lui Radu D. Rosetti această însușire. Ne pare bine că a găsit și d. Radu D. Rosetti pe cineva care să-l consoleze.

D. Radu D. Rosetti ne adresează următoarea apostrofă relativ la epigramele d-lui Radu D. Rosetti:

„De ce n'ai pomenit nimic de epigramele mai noi ca:

Unui imblinzitoare de lei

Am auzit că stăpînești
Cu o privire, zece lei
Dar cî-cî și tu te 'mblînzești
Cu douăzeci-cînd poți să'i iei

de asta:

Unui parvenit

De cînd și-a cumpărat o vie,
Ne i-a de sus cumatrul Ghiță.
De nimeni nu mai vrea să știe;
Ci-c'a ajuns boer *de viță*

sau chiar de aceasta, veche?

Președintelui Expozițiunii din 189.

Am fost la Expozițiune
Și am văzut cu-amărăciune
Că doar „Butoiul“ dintre toate
E lucru de capacitate.

etc.... etc....

Să-ți spun tot eu de ce, și fără falșă modestie. Pentru că sînt bune“.

— Nu de asta, domnule Radu D. Rosetti, ci pentrucă... și celelalte citate, sînt tot așa de... bune cași acestea—pe care, cu această ocazie, iată, le-am citat !

POLITICIANISMUL IN LITERATURA.

Politicianismul, în politică, se caracterizează prin lipsa de cunoștinți temeinice asupra vieții societății și prin o totală lipsă de scrupule. Politicianul are cîteva fraze goale, în care nu crede, care, în orice caz, îi sînt indiferente, cu care jonglează în toate împrejurările și n'are nici o rușine în îmbrățișarea diferitelor „cauze“. Azi e conservator, mine liberal și poimîne junimist, nu pentrucă-și schimbă părerile, ci pentrucă așa-i dictează interesul său personal. Azi ridică în naltul cerului pe d. Sturdza, injurînd pe d. Cantacuzino,—mine va face contrarul. Tot ce nu este în partidul, din care momentan face parte, e prost, necinstit, bandit. Mine, acești bandiți vor deveni pentru el tovarăși și deci oameni în care se personifică cinstea și talentul. Tot ce face partidul, din care în acel moment nu face parte, dar din care făcea parte eri și va face parte mine, e infam și tot ce face partidul „său“ e operă națională grandioasă.—Și toate acestea și le permite politicianul, pentru că are o încredere nezdruncinată și nedesmințită în inconștiența publicului față cu care jonglează și pe care știe bine că-l va înșela, cel puțin că nu-i va stîrni indignarea.—Lipsa unei opinii publice luminate este mediul în care se dezvoltă și crește acest microb al vieții noastre.

Politicianismul din nenorocire, invadează și în literatură. Priviți cum o mulțime de așa numiți critici și judecători literari, îndrumători, dragă doamne, ai opiniei publice,—aci se chiamă ai „gustului“ public—, priviți-i cum se aventurează cu un bagaj de cunoștinți egal cu zero și observați-le atitudinea.—Aci partidele se chiamă „școli literare“, „curente“, „reviste“, în realitate niște simple gaște. Politicianul literaturii trece, ca și cealălalt, fără nici un motiv dintr'o gașcă în alta. Eri, pe cînd era în gașca cutăruia, îl lauda, i se proslăvea ca unui Dumnezeu, azi, cînd l'a părăsit, nu este cuvînt pe care să-l spună acela și care, pentru politicianul trecut în altă gașcă, să nu fie o prostie și o infamie.—Toți cei din gașca în care momentan se află, sînt talente și genii ; toți ceilalți sînt nulități, deși eri aceia încasau acele calificative. Dacă se găsește cumva un om în afară de orice gașcă, politicianul literar, cași cealălalt, îl „va cultiva“ prin laude ghibaciu adresate și combinate, până ce-și va pierde nădejdea de a-l cîștiga ; imediat, cel lăudat eri va deveni un om lipsit de talent.—Cine e cu noi e geniu, cine nu e cu noi e o nulitate!... Posibilitatea unor astfel de moravuri literare ne-o explică aceeași lipsă a unei opinii publice luminate. Politicianul literar își permite salturile și contradicțiile lui grosolane, pentrucă are, și el, o sfîntă încredere în necunoștința publicului căruia se adresează. Cași congenerul său din politică, el nu se teme că va fi huiduit și lapidat ; el exploatează acciași inconștiența a publicului, care este mediul favorabil pentru dezvoltarea apucăturilor sale.

De cele mai multe ori—ceea ce e caracteristic și explicator până la un punct de vedere—politicianul literar este un gazetar care face politicianism și în politică, de unde îl transplantează în literatură. Și nu este un gazetar de partid, căci lui îi repugnă „principiile”, care, pentru dînsul, sînt o mărgenire a „individualității” lui. El e un gazetar „independent”, adică își închiriază pana-i talentată pe rînd, sau în acelaș timp, tuturor partidelor. Aci insultă pe d. Cantacuzino și laudă pe d. Sturdza, dincolo, cu aceeași indignare, laudă pe cel dintăiu și injură pe cel de-al doilea. Dar el scrie și la o gazetă „independentă”, unde tratează de sus aceste nimicuri, partidele și luptele dintre ele.

Cînd bunăvoința sa se întinde și asupra literaturii, el devine critic, judecător literar. Injură și aci, pe rînd, și după interesele sale, toate școlile, toate grupările, toate gaștele și pe toți scriitorii, dar, în acelaș timp critic „independent”, se ridică mai presus de acele nimicuri care se numesc discuții literare. El are un despreț suveran pentru discuții, parcă ar sta cu un stînjén mai sus decît inteligența contemporanilor săi, parcă ar fi studiat adînc toate chestiile și s'ar fi convins de zădărnicia lor.—Avînd un despreț așa de împărătesc pentru discuții, el iscălește lunar, bimensual ori hebdomandar sentințele sale de moarte, pe care nu se simte nici odată dator să le justifice.

În universalitatea spiritului său el este gazetar liberal, conservator, junimist, independent, critic literar, muzical, hipic, etc. El critică totul, nimic nu-i place. Și uneori se pune el să producă, să arate el cum se scriu nuvele, poezii și celelalte. Muzică și pictură nu face, pentrucă n'a învățat meșteșugurile acestea—aci activitatea lui se mărginește numai la critică...

Activitatea lui e bogată, cum vedeți, și un singur lucru îl împiedică de a trece la nemurire: Nu nemerește întotdeauna genul prin care să-și exprime înaltele și variatele lui concepții. Adesea ceea ce ar forma un minunat subiect de critică muzicală, devine, sub condeul lui enciclopedic, o nuvelă, iar ideile lui în economia politică le pune în ode solemne la zile mari. Dator să-și spună cuvîntul lui competent în toate chestiile—căci națiunea e nerăbdătoare—în graba lui el confundă genurile literare, de aceea nuvelele lui au au aerul unor articole de ziar, articolele al unor nuvele și sonetele al unor antrefileuri...

La noi cea mai ușoară meserie e aceea de îndrumător al publicului.—Dar prefer pe cel din urmă tăetor de lemne, care-și face meseria sa serioasă și utilă, acestor genii universale care nu produc nimic, decît doar un surîs de mulțumire—dacă ești cumva amator de ridicol.

O LĂMURIRE

În *Viața Literară* de la 8 Octombrie, celim următoarele :

„Revistele lunare nu mai sînt indicate să aibă influența de odinioară. Ele sînt scoase cumva din rîndul publicațiilor militante, cari viu în con-

tact direct cu mulțimea. Scriitorii care țin la popularizarea operelor și ideilor lor, preferă organele săptămânale, răspindite,

—din care, desigur, face parte *Viața Literară*.

Și apoi :

„Și la *Viața românească* mai e o parte urilă: eu cultivă, ca și d. Iorga, un fel de notă demagogică, cu vinarea după scriitorii—fără deosebire de talent—din toate provinciile...”

Dacă e așa, să-i facem d-lui Chendi o destăinuire, care, recunoaștem, poate să aibă aerul unei delațiuni : Mulți dintre scriitorii *Vieții Literare*—„care țin la popularizarea operelor și ideilor lor”—acei mari scriitori aleși pe sprinceană, au colaborat la.... coșul *Vieții Românești* („cea mai bună revistă....” zic ei, trădătorii),—chiar și d. Radu D. Rosetti, pe care tocmai acum s'a trezit dl. Chendi să-l treacă la coș....

Dacă cineva pune la îndoială afirmația noastră, sintem gata să-i punem la dispoziție.... piesele justificative.

DELA REDACȚIE.

Urmarea articolului d-lui I. Nădejde despre „Geschichte des rumänischen Volkes von N. Iorga” și acea a notițelor de călătorie ale d-lui C. Stere („Patru zile în Ardeal”) vor apare în numărul viitor al „V.R.”

Din eroare, în „Cronica Științifică” din numărul trecut, s'au atribuit lui Gr. Alexandrescu versurile : „Gură de om, gură de cine,—cere pîne” ale lui Depărățeanu.

P. Nicanor & Co.

Cronica literară

(Arta și Critica Femenină).

Fiindcă cele câteva rânduri din recenzia asupra volumului d-nei Farago au avut norocul să dea naștere articolului d-nei Izabela Sadoveanu din N-rul trecut (Cronica literară), voi pune și eu problema artei și a criticii feminine, pentru a lămurii ceea ce am înțeles prin „necesitatea unei critice feminine” când e vorba de poezia de „dragoste” a unei femei.

Desigur că sufletul femeesc se deosebește de al bărbatului, și se deosebește mai ales în privința senzibilității, adică a acelei însușiri din care mai ales rezultă opera de artă.—Așa dar opera de artă datorită unei femei va fi *altfel* decât cea datorită unui bărbat.

Nu urmează însă de aici că criticul bărbat nu o va putea înțelege și critica cu toată comprehensiunea. Un critic, dacă merită acest nume, trebuie să priceapă și pe un grec antic ca și pe un simbolist parizian, pe un pesimist ca și pe un optimist, pe un un descriptiv ca și pe un liric, etc. El trebuie să aibă acea însușire de a se transpune în tot felul de suflete, de care vorbesc în alt articol din acest număr al „V. R.” Și cred că deosebirea între psihologia unui grec antic și între aceea a unui „diabolic” francez nu e mai mică decât între psihologia unui bărbat și a unei femei,—contemporani. Așa dar un critic poate să priceapă arta feminină.

Voiu pricepe personalitatea unei femei exprimată într'un roman, într'o dramă, pentrucă acea personalitate nu-mi este mai neînțeleasă decât este de pildă, personalitatea unui optimist pentru un pesimist.

Voiu pricepe sentimentalitatea unei poezii lirice femeiești, în care se cîntă natura de pildă, pentrucă, iarăși, acea sentimentalitate nu-mi este mai îndepărtată decât, ca să iau acelaș exemplu, sentimentalitatea unui optimist pentru un pesimist.

Toți avem sentimente *poetice* față cu *natura*, și în aprecierea mea am de unde pleca: dela sentimentul meu *poetic* față cu ea. Procedez, inconștient, prin analogie.

Dar acestea nu se mai aplică *tot așa* la poezia de *dragoste* a unei femei.

În poezia de dragoste a unei femei se exprimă sentimentul *poetic* pentru un bărbat, sentiment pe care nu-l pot avea, pentru că nimic nu e mai banal pentru un bărbat decât un bărbat. Pentru un bărbat e tot atâta poezie în alt bărbat, ca în „ $2+2=4$ “...

Pentru un bărbat sînt poetice aceleași lucruri ca și pentru o femeie, minus „bărbatul“. În acest *minus* stă necesitatea unei „critice feminine“.

Dar se va zice: Nu e în poezia de dragoste a unei femei *acelaș* sentiment ca și în poezia de dragoste a unui bărbat? Schimbă numele bărbătesc în unul femeesc, înlocuește pe *el* prin *ea*... și gustă poezia, care-ți poate exprima și dragostea ta!

Obiecțiunea e neîntemeiată, căci nu e *acelaș* sentiment. E, ași spune, dacă ași nădăjdui că voi fi bine înțeles, un sentiment *contrar*. Fără a insista mai mult, voi atrage atenția asupra unui fapt banal și anume că sentimentul de dragoste e condiționat de rolul celor două sexe în conservarea speciei și că numai bărbatul are atitudinea agresivă. Ca o verificare voi atrage atenția asupra unor fapte foarte simple. Bărbatul, într'o poezie de dragoste, poate *cerși* iubirea.... Dar ia închipuiți-vă poezia de dragoste a unei femei, în care autoarea *ar cerși* iubirea unui bărbat! Pentru ce aceasta din urmă ar jigni simțul estetic? Pentru că.... bărbații stau în genunchi înaintea femeilor și pentru că.... bărbații și nu femeile, fac propunerile de căsătorie! —Inchipuți-vă că o poetesă ar cînta „barba ebenină“ a iubitului ei, ori talia lui viguroasă! Se poate ceva mai urît? Pe cînd cîntarea „părului ei ebenin“ și a „taliei ei“ mlădioase de către poezi, umplu mii de pagini din poezia bărbătească! De ce această deosebire? Pentru că ființa agresivă are mai puțină pudoare ¹⁾.

Cîntecul de supunere, de abandonare al unei femei poate să placă bărbatului, pentru că îi satisface orgoliul—asta e altă chestie—dar nu și-l poate însuși, nu-l poate *pricepe*, pentru că ceea ce e poetizat în acel cîntec, pentru bărbat, e în afară de sfera lucrurilor *poetice*.

Nu urmează însă de aici că un critic bărbat nu poate judeca de loc poezia de dragoste a unei femei. Sinceritatea și puterea sentimentului o va aprecia și mai ales va aprecia cu toată competența calitățile de formă, imaginile, stilul, versul etc.

O judecată însă absolut comprehensivă, care să rezulte din identificarea perfectă cu artistul, a cărui viață pusă în opera de artă s'o retră-

1) Din cauza aceasta și critica feminină trebuie să aibă alt ton... D. Gherea, în articolul despre Eminescu, citind versurile poetului: „Mă iubești tu, spune drept!“, face următorul comentariu: „Nu doar că nu știa, dar e așa de bine, ca după o mie de ori să mai auzi o dată un *du*...“ Această frumoasă frază, eșită din gura unei femei-critic, n'ar face impresie de nedelicatete, de lipsă pe pudoare?

...Și mă simt cuprins de o mare îndoială, și curiozitate. Ași vrea să văd critica—analiza și comentarea—unui volum de poezii de dragoste, făcută de o femeie! S'o văd vorbind de bucuria sărutărilor, de tortura geloziei, de tragedia trădării!...

iască criticul bărbat, nu e posibilă cînd e vorba de poezia de dragost a unei femei.

Dar...

Am presupus că poezia de dragoste a unei femei exprimă sentimentul de dragoste cu toate însușirile sufletului femeesc. Acest lucru însă nu-l prea găsesc în literatură,—sau mai bine în literatura românească, ca să nu fie multă discuție.

Să lămurim.

Luați poeziile poeteselor noastre și, în cea mai mare parte, veți constata următorul lucru: Dacă veți schimba genul adjectivelor (dacă în loc „sînt tristă“ veți pune „sînt trist“) și dacă veți schimba pronumele (dacă veți pune „ea s'a dus“ în loc de „el s'a dus“), veți observa că poezia ar putea fi scrisă și de un bărbat. Dați această poezie, corectată astfel, celui mai ager critic și-l veți mistifica: o va lua de bună credință ca scrisă de un bărbat.

Cum se poate ca în poezia de dragoste a unei femei, care *ar trebui* să conțină sentimentele caracteristice ale femeii, să nu se găsească aceste sentimente?

Cred că explicarea nu cere mare efort. După cum în morală bărbații sînt creatorii valorilor și aprecierilor morale, impunînd modul lor de a aprecia și femeilor, *chiar* cînd această apreciere e absolut în defavoarea acestora, fiind uneori rezultată din concepția că femeia e un obiect de plăcere, tot așa și în literatură, care e formată de bărbați, valorile și aprecierile poartă pecetea sufletului bărbătesc. Numai ceea ce a căpătat o valoare literară și poetică de la bărbați e socotit—și de femei—ca materie literară, ca element poetic. Așa dar, în poezia de dragoste, femeile utilizează *aceleași* elemente ca și bărbații—minus *cerșirea* și *cîntarea caracterelor fizice bărbătești*. Deosebirea e de cantitate, nu de calitate.—Ceea ce n'a fost încetățenit în literatură de bărbat, adică tocmai ceea ce ar trebui să formeze caracterul specific al poeziei femeiești, nu a căpătat încă acces în literatură, cu toate că avem altele poetese.

Pe lângă aceasta, să se mai țină în samă și alt fapt. O personalitate poetică devine autonomă, numai cînd e foarte puternică, altminterlea devine prada altei personalități mai puternice: dovadă școală eminesciană, imitatorii lui Coșbuc, ai lui Goga, etc. Și cum în literatura noastră n'a apărut încă o puternică personalitate literară feminină, chiar dacă n'aș fi pricina cealaltă (impunerea valorilor poetice de către bărbați), încă ar trebui să ne așteptăm ca personalitatea adevărat femeiască să nu se fi manifestat în poezia românească. Poetesele noastre, dacă sînt eminesciane ori coșbuciane, e clar că nu pot fi adevărat „feminine“...

Acestea, bine înțeles, nu se aplică în mod absolut nici la toate poetesele, nici la toate bucățile lor.

Cronica Pedagogică

— Convorbiri școlare —

Pedagogia ca știință este o creațiune modernă. Observațiuni multiple și ușor controlabile, legi strict formulate și lesne verificabile nu avem în domeniul Psihologiei și chiar al Fisiologiei—științele pe care se razemă Pedagogia—de cît de cîteva decenii. Până la Herbart, adevăratul întemeetor al ei, Pedagogia, ca și Psihologia și ca întreaga Filozofie, din care aceasta din urmă e o ultimă diferențiere, nu era de cît o aspirațiune generoasă a unor nemulțumiți,—cîteodată geniali,—decît o creațiune artistică, apărută pe de-a 'ntregul din sforțările unui singur individ, întocmai punților din poveste pe care le ridică de cu sară și până în zori o pasere nădrăvană.

Generalizări pripite, toate sistemele de educație propuse până în zilele noastre și chiar acele care ni se par nouă un ideal încă neatins, nu mai au decît folosul unei construcțiuni logice oricare—sisteme metafizice, matematice sau religioase—o valoare istorică și literară, foarte prețioasă netăgăduit, dar rezervată numai pentru cei cari au nevoie să studieze mersul evolutiv al educației în tot întregul ei.

Educația interesează omenirea întregă de o potrivă, teoria ei va trebui să se sprijine pe experienți îndelung repetate și multiple, pe cercetări neîndoelnice asupra mersului firesc al individului. Presupunerea și bănuiala, fantezia și încercarea,—nu le mai este îngăduit să se strecoare în o activitate de așa însemnătate ca educația. Ca să aibă dreptul să se impue multora, ea care reprezintă interesele cele mai vitale ale omenirii, teoria educațiunei cată să reprezinte *numai* cercetările cele mai rigurose științifice.

Psihologia însă, această mare regeneratoare a vieții sociale, ne-a spus prea puțin până în momentul de față, pentru ca științele care se razemă pe dinsa să aibă pretențiunile unui sistem de legi pozitive și nestrămutabile. In asemenea situație se află între altele (Estetica, Morala etc.) Pedagogia. Iată pentru ce această disciplină nu poate avea în zilele noastre decît *infățișarea unei critici științifice a educațiunii in vigoare*, sau aceia a *unei discuțiuni*, bazată pe analiză riguroasă, a edu-

cațiunii care se afirmă, se impune, sau măcar se întrevede, ca fiind cea de mine.

Critic științific nu poate fi însă oricine! Indeletnicirea aceasta de analist al problemelor celor mai subtile, presupune și pregătire filozofică, psihologică și sociologică din cele mai temeinice, și agerime, pătrundere, lărgime de vederi și vigoare de concepție,—daruri din care natura nu a făcut până acuma răsipă!.....

* * *

La noi orice dascăl își are sistemul lui de educație. Și de mai are și rotunjime de condeiu, încep propuneri de reforme, ori critici prin revistele didactice, înainte chiar ca autorul lor să-și fi isprăvit socotelile cu măseaua de mînte.

Ca să fim drepți, trebuie să spunem că și fiecare părinte își are sistemul propriu de educație și, dacă studiul copilăriei nu ar fi cam plic-ticos, fiecare cetățean și l-ar avea pe al lui.....

Chestiunea e prea complexă pentru a fi analizată aci. Credem totuși că nu greșim susținînd că una din pricinile acestui belșug de concepții pedagogice este și lipsa noastră de disciplină intelectuală, este și frica noastră de efortare mintală. Decît să-și frămînte capul pătrunzînd un sistem bun, Românul mai bine creează pe de-a 'ntregul unul ciung! Și vanitatea și lenea îi sunt în cîștig.

Nouă ne lipsește, în genere vorbind, curiozitatea de a ști pentru a ști, plăcerea de a afla, de a cerceta, de a pătrunde. Și cînd nevoia devine neîmblinzită, Românul, cu agerimea-i neîntrecută, scotocește din comorile intelectuale ascunse, concepții apropiate de modelul impus, își orbește cu ele maiștrii..... până să aibă el vremea să scape, că restul nu-l mai interesează.

E o întrebare dacă ingeniozitatea și mlădierea pot totdeauna despăgubi de apucăturile aceste sălătărețe ale minții nedisciplinate!.....

Progresul nu se face schimbînd o stare de lucruri pe de-a 'ntregul, răsturnînd și înlocuind veșnic, ci modificînd cîte puțin și îmbunătățînd treptat ceea ce este deja în ființă. Logica însăși ne-o dovedește, deși argumentele cele mai tari le-am găsi în Istoria culturală și politică a omenirii.

Făcînd bilanțul unei schimbări în activitatea noastră, găsim următoarele:

- 1) O stimulare a forțelor datorită plăcerii de a întreprinde ceva nou,
- 2) O cheltuială pentru adaptarea la condiții nouă de muncă.

Ambele energii dezvoltate variază desigur cu vrista, temperamentul, forța nervoasă de care dispune individul pus în joc, etc. Inșă, pe cînd cu repetarea schimbărilor plăcerea se tocește și devine tot mai mică, adaptarea se face tot mai anevoios și cu cheltueli de efortare din ce în ce mai mari.

Ce capituluri intelectuale extraordinare nu ar trebui să avem noi

dascălii, pentru a ne împlini slujba în toate ale ei amănunțimi, după atita risipă de forță în adaptări inutile. Căci în școală reformele se fac la doi-trei ani. N'apucă directorul să se orienteze în regulamentul școlar, că acesta se schimbă. N'apucă institutorul să-și asimileze deplin programul cu mijloacele-i de muncă, că autoritățile școlare i-l modifică! Activitatea dascălului devine în mod fatal haotică,—dar vina nu mai e a lui!

Cu rîndurile aceste, noi nu susținem că dascălii nu ar avea chemarea să contribuie la îmbogățirea științei pedagogice. Numai cît ar fi de dorit ca, înainte de a face propuneri, înainte mai ales de a răsturna ceia ce inteligențe mai bogat înzestrate au clădit, și dascălii și criticii să cunoască *tot ce s'a făcut și cum s'a făcut, tot ce se știe și se realizează*, și numai dacă, după această muncă de acumulare, le mai rămîne energie spre a afla ceva nou ori a deosebi un aspect necunoscut încă,—să o facă. Dar numai atunci!

Și de oarece principiile pedagogice generale se leagă cu întinse studii sociologice, activitatea științifică, în deosebi de cea pur profesională, a *celor mai mulți* dascăli, se va reduce în mod fatal la controlarea de amănunte didactice, la experimentarea procedurilor școlare, la culegerea de observațiuni psihologice, la modificarea în aplicare a diferitelor principii și formule stabilite de pedagogi, cu un cuvînt la studii de amănunte și nu la închegări sintetice și nu la formulări de principii și nu la ardicări de sisteme!

Există și în această muncă modestă satisfacțiuni de vanitate chiar pentru inteligențele cele mai bine înzestrate!

Noi nu am vroit, cu rîndurile de mai sus, nici să desvinovățim pe dascăli, lăsînd vina toată autorităților școlare. Am dori totuși să contribuim la stabilirea exactă a responsabilităților, stăruînd asupra erorii fundamentale, care prezidează la îndrumarea mersului nostru cultural, aceea de a rupe firul continuității în tot momentul, sau de a socoti că îndreptările se capătă numai cu deslocări și înlocuiri totale.

Dacă rezultatele unor dispozițiuni în vigoare nu sînt cele așteptate, să fie un semn că însuși dispoziția e rea? Nu a putut fi ea necomplect sau chiar rău înțeleasă? Nu sînt în joc reaua credință ori piedici neînvînse într'un moment dat, dar nu neînlăturabile.

Organizarea care dăinuște mai multă vreme dă oamenilor de bunăvoință și inteligențelor stăruitoare—căci sînt și de acestea!—posibilitatea să aducă îmbunătățiri de detalii, pe cari spiritele sintetice nu le-ar născoci nici odată. Ea le dă răgaz să descopre *unde* se pot face economii de energie,—căci la asta se reduce orice progres—simplificînd procedurile sau împlinînd lipsurile și inconsecvențele.

Să nu se răspundă că inteligențele agere n'au nevoie de atita sdruncin pînă să vadă slăbiciunile unei creațiuni. Cei ce văd prea de timpuriu defectele, nu dovedesc adese decît superficialitate și necomplectă pregătire....

Desvoltarea individului în curgerea ei deplină este înfrântă de nenumărați factori. Schimbările năprasnice ale temperaturii, nivelul terenului locuit, umiditatea aerului, mișcarea statornică a atmosferei, vecinătatea tulburătoare a vulcanilor, sînt elemente cari determină în anumit fel constituția și temperamentul omului. Dar nu numai mediul cosmic, ci și cel social înfrîurește în mod hotărît asupra fiecăruia din noi. Oamenii cari ne'nconjoară, chiar acei cari vin mai rar în atingere cu noi, prin felul lor de a fi, prin concepțiile lor înguste sau generoase, prin moravurile lor cristalizate, prin visurile și greșelile lor, mărginesc sau stimulează în mod statornic pornirile toate cu care ne-a înzestrat dărnicia naturii.

Și dacă ne mai gîndim că fiecare individ nu-i decît un produs, necalculat și necalculabil pînă în zilele noastre, al moștenirii, o rezultanță dintre vigoarea cheltuită și lipsurile împlinite de prevedere, dintr'un întreg șir de generațiuni, cînd vedem cit de multe elemente intră în formarea unei individualități, putem calcula cu o mare probabilitate neștiința celor cari au redus diversitatea sufletească la două-trei formule și științele pedagogice la tot atîtea principii înguste și simpliste.

În afară însă de înfrîurirea aceasta, nevroită chiar de acei cari o exercită, cu atît mai puțin de acei cari o sufăr, omul a fost supus din cele mai vechi timpuri unei înfrîuriri știute și vroite—a părinților în primul loc—exercitată în mod *aproape statornic și sistematic* și îndreptată în vederea unui fel *determinat*. Pe această înfrîurire *conștientă și sistematică* o numim *educație*. Ea s'a născut pe un instinct și un sentiment comun celor mai multe specii animale, pe instinctul reproducerii, a perpetuării speciei, și pe sentimentul matern.

Activitatea conștientă, de o vechime necalculabilă, fiindcă trecerea de la instinct la viața conștientă s'a făcut treptat în evoluția animalelor, este pornită din ceia ce are omul mai bun și mai ales în sufletul lui: 1) reflecțiune, 2) dorință, pornire generoasă, ca *alții* măcar să sufere mai puțin decît dînsul, ca *alții* să fie mai bine oțeliți în lupta ce-i așteaptă!

Este foarte interesant de știut cum s'a practicat și cum se practică educația, dar mai interesantă este teoria ei: liniamentele generale, jaloanele evoluției omenești, întrevăzute numai de către inteligențele cele mai pătrunzătoare, ideaurile generoase către care au îndemnat omenirea sufletele calde și generoase. Această teorie a educației alcătuiește obiectul: Istoriei Pedagogiei ca și al Științei pedagogice.

În Istoria Pedagogiei studiem vremurile trecute, *eum* s'a practicat educația în diferitele timpuri și la deosebitele popoare și *ce* sisteme pedagogice s'au propus, în primul loc de către legiuitorii și filosofi.

În Pedagogia propriu zisă studiem teoria educațiunii *de dat astăzi* adică a celei ce ni se pare *mai bună* pentru vremile de față, *mai po-*

trivită cu idealul către care tinde omenirea din zilele noastre, *mai aproape de treapta de mine* a evoluțiunii omenesti.

Pedagogia nu este o știință cu un domeniu de cercetare propriu, ci o colectare de adevăruri date de către alte științe. Și cînd datele dela care pleacă sunt neverificabile sau măcar necontrolate, toată clădirea e amenințată să se surpe. Ea este o știință aplicată, de aceea se și consideră de mulți ca o artă.

Pedagogia are mare asemănare cu Medicina. Și una și alta implică multă răspundere, și una și alta cer individului chemat să le practice cu izbîndă, pregătire îndelung căpătată, disciplină intelectuală încercată, fineță de analiză și acea putere nedefinită de intuire, de ghicire, *de trecere mai departe decît cele date*, însușiri care nu se pot căpăta fără dispozițiuni firești remarcabile.

Dar pe cînd diagnoza și tratamentul medicului nu au de a face decît cu simptome firești, evidente și independente de voința bolnavului, diagnosa și tratamentul educatorului au de luptat cu o complexitate nepătrunsă încă și cu o putere de prefăcătorie, care poate merge pînă la neînvins. Iată de ce credem noi că munca educatorului este cu mult mai grea de cit a medicului—deși părerea generală este alta—și de ce socotim că pregătirea profesională ce i se dă în zilele noastre este neîndestulătoare.

Ana Conta-Kernbach.

Cronica medicală

— Regimul sării —

Sînt credinți, mai cu seamă în domeniul igienei și al medicinei, așa de vulgarizate, și datînd de atît amar de vreme, încît au trecut în stare de dogmă și se transmit din generație în generație, nediscutate. Veracitatea lor e în afară de ori-ce bănuială; iar cercetătorii resimt o adevărată sfială de a se atinge de ele: sînt chestiuni periculoase, își zic ei, care pot să deslănțuiască în contra noastră furia documentelor și observațiunilor științifice acumulate de veacuri, fie acestea ori cît de false.— Poporul științific nu e încă pregătît pentru ca să asiste liniștit la un astfel de eveniment, căci în știință, ca și în viața socială, nu rare ori s'a văzut revolta rutinei chiar în umbra acelor cari caută să o lumineze, s'o scoată de sub jugul minciunii, din mizeria sclaviei și a credinței oarbe.—De ce să-și riște dar reputația cercetătorul blajin, care se bucură de simpatia oamenilor de știință, încercînd să răstoarne credinți evangelice, cînd are la dispoziția lui cîmpul inofensiv al cercetărilor originale?—Pentru aceasta trebuiesc oameni anumiți, însuflețiți de un dor special, trebuiesc revoluționari.

De pildă, cîtă vreme nu s'a crezut, ca într'o dogmă religioasă, în puterea tonică și hrănitoare a vinului? Religiunea a venit să întărească această credință asociîndu-l chiar la una din tainele ei. Nu era bolnav, atîns de orice boală, căruia pe lingă prescripția medicală, să nu i se dea și recomandația de a bea și vin vechiu negru, pentru ca să se întărească. Această recomandație era indiferentă de vîrstă, mergea la fel dela copilul de sîn pînă la bătrînul octogenar. Era indiferentă de boală, li se recomanda pînă și acelor prăpădiți bolnavi de stomac, pentru care astăzi s'a constatat că vinul e o adevărată otrăvă. Sînt copii mici care de sigur s'au prăpădit nu din cauza boalei de care sufereau, ci pentrucă li se dedea vin ca să se întărească.—E cunoscut strigătul de indignare al birjarului parizian, care după ce băuse o zi întreagă cu gîndul să se întărească, la sfîrșitul zilei s'a pomenit că nu-l mai țîn picioarele.—În contra acestei credinți greșite au trebuit să se ridice cîteva glasuri de revoluționari, între care *Lancereux*, să înjghebe o falangă puternică de lup-tători și totuși lupta continuă încă și astăzi, dovadă că mai sînt încă adepți ai vechei teorii.—Cu toate că pe fiecare zi ei pierd teren, totuși

e surprinzător, că în fața evidenței dovezilor, mai sunt încă savanți cari să persiste cu îndărătnicie în rătăcirea lor.

Acelaș lucru s'a întâmplat cu carnea, a cărei valoare hrănitore a fost așa de mult cîntată, încît s'a ajuns în scurtă vreme la o alimentație și o supra alimentație exclusiv carnivoră, fără ca cineva să prevadă neajunsurile târzii ale acestui abuz.—După o practică îndelungată în acest sens, neajunsurile cu început să se manifeste.—La început simptomele au rămas neexplicate, mai tirziu au fost grupate și descrise de *Boucharđ* sub numele de *artrism*; iar cercetările ulterioare le-au descoperit izvorul comun: alimentație și supra alimentație exclusiv carnată.—De aici campania logică în contra cărnei, mai cu seamă că această dispoziție artritică a avut timpul să se transmită deja prin ereditate la cel puțin două generații, așa că am ajuns să vedem astăzi copii de 3—4 ani cu manifestații artritice

Dacă unele din alimente au fost prea mult îmbrățișate, altele, din contra, au fost proscrișe pe nedrept; așa s'au petrecut lucrurile cu pătlăgelele roșii (tomatele), care poate timp de 100 de ani au fost considerate ca purtătoare de acid oxalic și complet îndepărtate din alimentația artitricilor, guțoșilor și a tuturor fabricanților, mari sau mici, de nisip sau de pietre, cu ficatul sau cu rinichiul,—pînă ce, anul trecut, a venit *Gautier* ¹⁾ cu o analiză minuțioasă și a arătat că aceste fructe a le paradisului, cum le numesc Nemții, nu sînt de loc vinovate în manifestațiile artritice, ne conținînd nici urme de acid oxalic.—Aceasta a făcut o revoluție în credința populară, revoluție pe care n'a încercat s'o oprime nici poliția, nici armata, pentru că e o revoluție excepțională, care convine tuturor stomacurilor.

Rezultatul: Bucătarii au adus bine cuvîntări autorului pentru că a deslegat de anatemi o legumă de o așa mare resursă culinară; cartea lui *Gautier* s'a vîndut ca pînea caldă (în două luni s'a sleit prima ediție) fiindcă au cumpărat'o toți artitricii, neîncrezători în svonul ce circula cum că curtea de casație medicală, după o prigonire de atîtea zeci de ani, a dat o sentință de rehabilitare a pătlăgelei roșii, din care de drept decurge amnistia pentru cei ce au păcătuit, indiferent dacă sînt în viașău sunt morți de mult; iar pătlăgica, roșie de emoție și bucurie, asistă la urcarea acțiunilor ei pe piață și își reclamă cu mîndrie rangul de altă dată; cită asemănare între fenomenele care se petrec în știință și cele sociale!

Dar cu sarea?—Cam tot așa s'a întâmplat și cu dînsa.—Credința generală este că sarea e necesară alimentației animalelor și indispensabilă alimentației omului, nu numai pentru gust, dar pentru dezvoltarea și funcționarea normală a organismului lor. Sarea e bună în toate, numai în ochi nu, și se pare că în înțelepciunea națiunilor există credința tacită, că cu cît ai mîncă mai multă sare, cu atît e mai bine. Nu voesc

1) A. Gautier.—L'alimentation et les regimes.

ori vei auzi ieșind din gura oamenilor ziși culți, sau mai bine a celor cari posed diploma unei culturi oficiale, și afita tot, axioma: „sarea este foarte sănătoasă“, pronunțată cu multă autoritate științifică, ca și cum în natură ar exista o singură substanță care să dea sănătate. În definitiv se recomandă la copii, la adulți, la bătrini, la bărbați ca și la femei, să mănince sare. Omul nu trebuie să fie nesărat, că nu place nimănui; de aceea trebuie să pue sare în toate manifestațiile vieții lui, în operele literare ca și în articolele științifice, dacă vrea să le citească cine-va; iar cînd are de învins dificultăți, mai cu seamă financiare, trebuie „să-și pue pielea în saramură“ și să facă față cheltuelilor.—Vedeți dar cită nevoie de sare are omul.

În aparență așa e, în realitate însă, vom vedea, pentru surprinderea multora, din acei care ne vor ceti și nu ne vor găsi nesărați, că nu e tocmai așa.

Dintre toate sărurile anorganice care intră în compoziția corpului nostru (fosfatele, sărurile de potasiu, etc.), numai sarea de bucătărie o luăm în stare de puritate din mediul ce ne înconjoară. Toate celelalte săruri, le încorporăm o dată cu alimentele vegetale sau animale cu care ne hrănim, fără să ne dăm seama în special de gustul lor. S'ar părea dar că alimentațiunea noastră, pentru ca să fie complectă și să ne întrefie viața și sănătatea, trebuie să fie formată din grupul alimentelor carno-vegetariene de o parte și din sare de alta.—De aici probabil obiceiul simbolic de a ieși înaintea oaspeților de distincțiune cu pine și sare.

Dar oare totdeauna a avut omul această sollicitudine pentru sare? Religiiile, istoria și observațiunile moderne dovedesc că nu. Grecii și Romanii, cînd aduceau jertfe zeilor, nu puneau nici o dată sare, dacă ele consistau din animale; pe cînd dacă erau produse de ale solului, le întovărășau totdeauna și cu o cantitate de sare.

Cercetînd obiceiurile și dezvoltarea animalelor vertebrate, descoperim explicația științifică a acestei manifestațiuni mistice.—Animalele mamifere vertebrate nu resimt nevoia sărei decît dacă ele sînt erbivore. E cunoscută, zice Bunge ¹⁾ șiretenia vînătorilor cari, în munți, se pun la pîndă mai cu seamă în locurile unde există eflorescențe de sare la suprafața solului, știînd că acolo vin caprele și căprioarele; cum iarăș e cunoscut obiceiul crescătorilor de vite, de a le da să lingă sau să mănince sare,—învăjămînt isyorit dintr'o lungă și sănătoasă observațiune că vitelor le place să lingă sare, că ele mînîncă în urmă mai cu poită și se desvoltă mai bine.

Animalele carnivore, în schimb, nu simt nici cea mai mică nevoie de sare; din contra, ele au o adevărată aversiune pentru dînsa, în cît dacă li se prezintă o mîncare gălită cu sare, alături de alta fără sare, au să o prefere pe cea din urma; iar după strîmbătura cu care își mani-

1) Bunge...—Lehrbuch der Physiologie des Menschen.

festă desgustul, poți înțelege că, numai nevoite de foame, mîncîcă bucate în compoziția cărora intră sarea. Dovada se face ușor prin observarea celor două carnivore cari se găsesc la casa fiecărui om: pisica și cîinele; și unul și altul preferă bucata de carne ne sărată, iar aversiunea lor pentru carne e așa de manifestă, încît Românul, cînd vrea să caracterizeze lipsa de plăcere a cuiva pentru a face ceva, zice: „ți-e a face cutare lucru, cum i-e cînelui a linge sare”.—O substanță pentru care are cine-va în stare normală aversiune, este o substanță de care organismul nu are nici o nevoie pentru menținerea compozițiunii sale chimice. Aceasta e adevărat mai cu seamă pentru animalele la care simțul gustului nu a suferit încă pervertirile la cari a ajuns omul.

Evoluțiunea omului sprijine și dînsa clasificarea de mai sus. În timpul sălbătăciei lui, cînd se hrănea numai din pradă, omul era exclusiv carnivor și nu cunoștea gustul sărei. Popoarele indo-germanice, zice *Bunge* ¹⁾, atîta vreme cît au trăit în sălbătăcie și se hrăneau numai din vînat, nu cunoșteau sarea, și în limbile lor nu se găsește un cuvînt pentru denumirea sărei.—Mai tirziu, cînd o parte dintr'înșii au început să se stabilească, să devie agricultori și să se dedea la alimentațiunea vegetală, au început să vorbească și de sare.—*Tacit* citează cum Germanii, cari mai înainte nu știau ce e sarea, pe măsură ce deveneau agricultori, simțeau o așa mare necesitate, că duceau războaie pentru cucerirea izvoarelor de sare. În limbile finice, zice iarăși *Bunge*, de la care facem foarte multe împrumuturi în această lucrare, până în ziua de astăzi nu există un cuvînt care să însemneze sare. Finii de răsărit, cari trăesc încă ca nomazi și vînători, nu întrebuițează nici astăzi sarea; Finii de apus, cari sînt agricultori, întrebuițează sarea, dar o numesc cu un cuvînt german.

Există în Siberia triburi de popoare nomade, de pescari sau vînători, cari nu întrebuițează sarea, și nu fiindcă nu o au la îndămină, ci pentrucă resimt o adevărată aversiune pentru dînsa. Aceste triburi conservă peștele fără sare și ajung de-l mîncîcă într'o adevărată stare de putrefacție. Cu toată intervenția guvernului rus, care le-a dăruit și împus sarea, n'au reușit încă să se împrietenească cu dînsa.—Aceste fapte sînt relatate de mineralogul *Ditmar*, care a călătorit toată Siberia pe la 1851—1856 și a fost mult timp în contact cu triburile Kamtschadale, precum și de cătră alți cercetători veniți în urmă.

Astronomul *L. Schwartz* islorisește că, el singur, în timpul unei călătorii în țara Tungujilor, s'a hrănit timp de trei luni exclusiv cu carne de ren și păseri sălbatică, fără strop de sare, și că în tot acest interval s'a simțit bine. Această indiferență pentru sare nu afirmă de latitudinea la care trăesc popoarele, pentrucă nu numai popoarele siberiene, dar chiar triburi din India ostică, cum e tribul Tudas și altele din Asia

1). *Bunge*.—Ethnologischer Nachtrag zur Abhandlung über die Bedeutung des Kochsalzes—Zeitschr. f. Biol. Bd. X 1874.

mică, cum sînt Kirgizii, nu întrebunțează nici astăzi sarea. Acelaș lucru îl istorisește Salust despre Numizi: *Numidae plerumque lacte et farina, carne vescebantur et neque salem, neque alia irritamenta gulae quaerebant.*

Pe lingă triburile citate mai sus, la fel cu Numizii, mai trăiesc chiar în timpurile noastre triburi, cari nu numai că nu resimt nevoia sărei, dar nici nu o pot suferi; așa sînt de pildă Beduinii din peninsula arabică și Boșimani din Africa de sud. Amîndouă aceste triburi sînt exclusiv carnivore. În schimb Negrii, cari locuesc centrul Africei, ling sarea cu aceiași plăcere cu care ar linge un european o bucată de zahăr. Din nenorocire pentru dinșii, acea regiune e foarte săracă în sare, pe care sînt nevoiți să o aducă din țări îndepărtate, împrejurare de îi ridică foarte mult prețul. *Mungo-Park* zice: cînd vrei să pui în evidență bogăția vre unuia dintre dinșii, spui că „mîncă sare la dessert“. Cît de mult țin ei la sare, se mai poate vedea și din următorul mare jurămînt al lor: „Să mi se prăpădească recolta, să-mi piară vitele, și să n'am parte de plăcerea de a mîncă sare, dacă nu spun adevărul“. Negrii aceștia sînt vegetariani, utilizînd pentru hrana lor pe lingă leguminoase și cereale, cu predilecțiune orezul.

Spre a nu cădea în prolixitate, mă mărginesc numai cît să citez popoarele nordamericane din sușa indiană, Mexicani, păstorii de pe Pampasul sudamerican, locuitorii din Olanda nouă, cele mai multe popoare din insulele australe și insulele ostindice, cari iarăși n'au cunoscut sarea de cît în timpii din urmă, pe măsură ce civilizațiunea a pătruns pînă la dinșii.

Rezultă dar, din cele înșirate, că în toate timpurile, sub toate latitudinile și climatele, la toate rasele omenești și popoarele cîte există, întrebunțarea sărei a fost cunoscută numai la unele, iar la altele de loc. Dacă căutăm să stabilim o relațiune între întrebunțarea sărei și felul alimentațiunii, constatăm că în mod invariabil acele popoare care se servesc de sare sînd vegetariene, pe cînd carnivorii nu-i cunosc întrebunțarea.

Intorcîndu-ne acum cu mintea la obicelul mistic al Grecilor și Romanilor de a jertfi zeilor cerealele împreună cu sare, iar animalele fără sare, vedem că el nu e dar lipsit de un fundament științific.

O explicație chimică neîndoioasă a acestui fenomen se pare că nu există, dar cea mai probabilă este că, vegetalele conținînd o cantitate mare de potasă, aceasta provoacă în organism o dublă decompoziție din care rezultă clorul de potasiu și carbonatul de sodiu, cari fiind străine compozițiunii normale a serului sanguin, se eliminază prin urină. Din cauza acestei continue deperdițiuni în clor și în sodiu, animalele nutrite cu vegetale reclamă în mod imperios clorul de sodiu sau sarea de bucătărie, pe cînd cele nutrite cu carne, nesuferind această deperdiție, nu-i simt de loc trebuința.

Statisticile moderne nu se sfîesc să demonstreze, nici chiar în ță-

rile cu impozit pe sare, nici în acelea cu monopol, că locuitorii de la țară, din cauza alimentației lor mai mult vegetariene, consumă mult mai multă sare de cit cei de la oraș, și noi o afirmăm cu tărie, că pentru țărani sarea este de o absolută necesitate alimentară. Statisticile franceze probează cu cifre că consumațiunea sărei repartizată pe cap este de trei ori mai mare la țară de cit la oraș. Nu există dar un impozit mai nedrept, din punct de vedere al claselor sociale, de cit acela asupra sărei.

Mîncăm noi oamenii, în general, prea multă ori prea puțină sare?

Consumația acestui aliment minerei se face invers de cum ar trebui; adică: acei cari ar trebui să mînce sare mai multă, mîncă prea puțină și acei care ar trebui să mînce mai puțină, mîncă prea multă. Orașanii mîncă prea multă sare comparativ cu alimentațiunea lor foarte carnată și țărani, după cită nevoie ar avea, mîncă, desigur, sub trebuință.

Insuficiența alimentațiunii țaranului cu sare se explică, până la un punct oarecare, prin tendința nelimitată ce o are de a se abține de ia alimentele pentru care trebuie să dea parale. Supra-alimentarea sărată însă la orașeni, cînd nu există o cerere fiziologică, nu s'ar putea explica dacă n'ar intra în scenă un nou element: *gustul*. Se întîmplă cu sarea ceia ce se întîmplă cu toate alimentele și condimentele cari posedă un gust foarte pronunțat: cu cit mîncăm mai mult din ele, cu atît sensibilitatea gustativă pentru acel aliment se tocește și reclamă doze mai mari ca să obție aceiași senzație. Așa e cu ardeul, piperul, oțetul, muștarul, hreanul, toate pickelsurile englezești, gustul fumului în conservele de carne afumată, alcoolul la care după ce se isprăvesc gradele de tărie i se mai adaugă ardeu și muștar pentru ca limba să simtă și mai pronunțată arsura lui; tot așa este și cu sarea. Fiindcă am vorbit de alcool, trebuie să amintim că el se bucură în această privință de un dublu avantaj corupător, anume de a provoca în același timp două abuzuri: pe al său propriu și pe acel de sare. Este știut că toți bejivii simt nevoia de a mînce sărat, ca să-și stîrnească setea, și de a bea după accia, pentru că au mîncat sărat.

Cită sare ar trebui să mîncăm ca să nu trecem de la uz la abuz?

Presupunînd că ne nutrim cu cereale, leguminoase și lapte, prin urmare cu acele alimente cari reclamă mai multă sare, 2 grame pe zi e prea suficient. Dacă ne-am nutri numai cu orez, zice *Bunge*, cîteva decigrame ne ar fi de ajuns, pe cînd cei mai mulți dintre noi, mîncăm 20—30 grame de sare pe zi!

Pentru ca această expunere să nu rămîie clasată în domeniul științelor speculative, ceia-ce nu ar atinge scopul nostru,—pentru că ea nu ar interesa decît pe cei ce sufar de curiozitate științifică, fără să putem fi folositori în mod practic cui-va,—trebuie să mai răspundem la o ultimă întrebare: Abuzul de sare, așa cum l'am văzut că se practică, este el sau nu dăunător sănătății?

Substanțele nutritive, în organismul omului, circulă ca într'un cerc care n'are decît o singură deschizătură: rinichii. În toată această circulație, a materiei alimentare, se stabilește un schimb între substanțele nutritive și serul sanguin, care schimb are de scop de a-i menține acestui din urmă o compoziție constantă. Ori ce substanță se introduce în circulația sanguină și care nu intră în compoziția normală a singelui, este în scurt timp eliminată prin rinichi. Tot așa se întâmplă și cu substanțele cari intră în compoziția normală a serului sanguin, dar cari sînt introduse în cantitate prea mare: surplusul este imediat eliminat prin rinichi. Aceasta este și soarta sărei mincată în cantitate, mai mare decît trebuie.—Veți zice, dacă natura a fost așa de inteligentă și, prevăzînd abuzurile, a pus în serviciul organismelor o supapă de siguranță prin care să se elimineze surplusul,—care mai este neajunsul?

Rinichii sînt niște laboratoare organice a căror putere de activitate are o limită, și, pentru că aici ne interesează numai chestiunea sărei: ei nu sînt organizați ca să poată elimina orice cantitate de sare, fără ca acest exces de muncă să nu-i obosească, să nu-i dezorganizeze, să nu altereze structura membranelor filtrante și să nu dea naștere cu timpul unei boale de rinichi. Mă întreb chiar, dacă nu aceasta este explicația unor boale de rinichi, pentru care cercetările minuțioase ale medicilor n'au putut descoperi o cauză plauzibilă?

Sînt cazuri însă cînd rinichii nu se alterează, dar refuză surplusul de travaliu, se pun în grevă și zic: „dacă nu reclamăm cele 8 ore de muncă fiziologică, cel puțin aveți bunul simț și nu ne dați de lucru mai mult decît puterile noastre, mai mult decît putem să facem fără ca să ne îmbolnăvim.“—Rezultatul acestei greve va fi că din 30 grame de sare, importată zilnic în cetatea federațiunii celulare pe care o numim om, rinichiul, instituțiune însărcinată cu exportul materiilor netrebuincioase, fiind în grevă legitimă, nu va expedia zilnic pe canalizarea urinară de cît 3—6 grame. Restul se va acumula în organism, unde va face depozit.—De drept, acest depozit ar trebui să se facă în plasma sanguină; cum însă tendința organismului este de a echilibra densitatea lichidelor cari intră în constituția lui, imediat legea osmozei își începe acțiunea, se stabilește un curent de la serul sanguin, mai dens prin faptul că conține în soluțiune mai multă sare, spre limfă, cere scaldă fiecare din celulele noastre. Din această cauză circulația e jenată, încep să apară edemuri (umflături), mai întâi parțiale, pe urmă generalizate, turburări în funcțiunile generale și alte cîteva simptome, în descripția amănunțită a cărora nu se poate intra fără a nu face patologie și a se trece astfel peste hotarele interesului publicului căruia mă adresez.—Toate aceste tulburări nu-și găsesc explicația în nici o leziune specială a vre-unui organ, ci sînt pur și simplu de domeniul nutrițiunii generale, cum, sînt și turburările artritice, isvorite din abuzul alimentației carnată. Ele sînt tenace și rebarbative tratamentelor obișnuite, durează ani de zile și sfidează rețetele medicilor; dispar însă ca prin minune după suprimarea sărei.

Mi-am atins scopul, care era acela de a atrage atențiunea asupra boalelor și tulburărilor la cari expune abuzul de sare. Dacă nu mi-ar fi teamă că m'am lăsat să lunec prea repede pe povârnișul entuziasmului, ași opina că tulburările nutritive, de ordin general, cari decurg din abuzul de sare, ar putea fi considerate nu ca o boală ci ca o diateză, și după cum există o diateză artritică, caracterizată prin anumite tulburări și predispoziții la anumite boale, tot așa s'ar putea numi aceasta diateză *clorurică*, caracterizată prin tulburările ce am văzut, predispunând la boale de rinichi și cine știe dacă nu și la altele, a căror cauză până acuma a rămas ne descoperită.

În goana care se pare că s'a pornit împotriva abuzurilor din toate ramurile activității omețești, medicina nu se lasă mai pe jos, ci vine să denunțe și ea, publicului, abuzurile ce se săvârșesc în domeniul ei.

Dr. Tatușescu.

Cronica militară

DESPRE FALSIFICATE ȘI SUROGATE MILITARE ȘI DESPRE
PARADĂ.

— Studiu de psihologie militară —

Progresele artei tehnice moderne au adus cu sine o industrie întreagă de falsificate și de surogate. Scopul acestor produse este—în afară de chestiunea ciștigului—de a procura lumii plăceri sau iluziuni eftine. Cu aceste produse ale industriei moderne s'a răspîndit mai mult decît înainte deprinderea publicului de a se mulțumi cu aparențe înșelătoare; căci nu este cu puțință ca gustul și judecata oamenilor să nu se strice sub acțiunea unor înfrîuriri rele. Lumea se deprinde ușor cu lucruri de calitate inferioară, mai cu seamă cînd nu cunoaște altele, cînd nu are prilejul de a face comparațiuni; dar mai mult încă, fiind-că împrejurul falsificatelor și surogatelor se face o reclamă adeseori zgomotoasă. Se știe infine că o parte a industriei moderne trăește speculînd slăbiciunile publicului: lipsa sa de cultură, lăcomia și vanitatea oamenilor.

Ceea-ce se petrece cu obiectele industriei și comerțului se observă în toate ramurile activității omenești: pretutindenea putem vedea tendința de a substitui lucrurilor cari au un preț și a căror dobîndire cere muncă și timp, falsificate sau surogate obținute cu ușurință și acoperite cu un lustru înșelător. Ast-fel lumea iubește a se înșela mutual și pe sine însăși.

Să aplicăm cele spuse mai sus, la armată :

Cari sunt elementele cele mai rare, mai scumpe sau mai greu de obținut, trebuincioase unei oștiri ?

Vom numi în primul rînd instrumentele războinice, cari sunt mai în vederea tuturor și pe cari ori-ce popor bogat sau cu credit și le poate procura cu oare-care jertfă impusă sau făcută în comun acord : mijloace personale, adică ofițeri, trupe, mijloace materiale, ca arme de ori-ce fel, cai, corăbii de război și cetăți; adăogăm încă legi și regulamente militare, necesare pentru a organiza pregătirea, dezvoltarea, întrebuințarea și conservarea întregului aparat.

Faptul că elementele enumerate mai sus se înlocuesc cu produse

de o valoare îndoiioasă, nu reprezintă un caz izolat în istoria militară. Fenomenul psihologic care ne interesează este următorul: cei cari fac substituțiunea periculoasă și cei cari o aprobă, adică: conducătorii armatelor, armata însăși și publicul civil sunt în stare, cu tot procedul lor, greșit, ași sugera iluziunea fâriei adevărate și pregătirii depline pentru război. Lăsăm la o parte cazul excepțional, cînd minciuna se face în mod premeditat. Cuvîntul: „nous sommes archiprêts, il ne manque pas un bouton“, a rămas istoric și este tipic. Prin aceeași mentalitate s'au ipnotizat și înainte și după războiul franco-german și alte popoare. Asemenea autosugestiuni se produc mai cu seamă în timpul unor perioade îndelungate de pace. Ele provin din aplecarea omului spre a simți numai nevoile actuale și imediate și de a nesocoti pe cele îndepărtate; cele din urmă se întrevăd numai de indivizi izolați, cărora majoritatea nu le dă credință (rapoartele Colonelului francez Stoffel înainte de 1870, ale căpitanului Clado în 1905).

Dulceața siguranței momentului, obișnuința lumii de a se deda plăcerilor traiului comod, fără sacrificii pentru un viitor mai îndepărtat au fost adeseori pentru indivizi și colectivități cauzele unor dezamăgiri amare.—Dar este încă o cauză care a mai făcut ca popoarele să hrănească iluziunea tăriei neînvinse, fără a fi pregătite pentru război: o armată slabă însemnează, astăzi mai mult decît înaintea vremii armatelor naționale, un popor slab; slăbiciunea unui popor, ca și cea individuală, nu se mărturisește cu plăcere, căci este amestecată aici și o chestiune de amor propriu și noțiunea onoarei naționale; deviza „onoare și patrie“ pe drapelele și stindardele oștirea este expresiunea acestui simțimînt; chestiunea pregătirii pentru război, a stărei armatei fiind și o chestiune de amor propriu, nu ne putem mira dacă intervine și vanitatea.

Aici este rădăcina surogatelor și falsificatelor militare.

Trecînd dela aceste considerațiuni generale la specificarea faptelor, reamintim celorților noștri în privința ofițerilor, trupeii și cailor cuvîntul tipic *cifre pe hirtie*. Această iocuțiune curentă s'a născut din faptul că adeseori s'a făcut încercarea de a înșela lumea cu cifre de paradă: pentru a mulțumi pe unii, și a se fâli față de alții. Astfel cifrele militare arătate în „Almanacul de Gofha“ și în alte publicațiuni, întemeiate pe comunicațiuni oficiale, pot fi privite în cea mai mare parte ca exagerate.

Dar admișînd chiar sau convingîndu-ne despre exactitatea publicațiunilor statistice sau a cifrelor însemnate pe tablouri sau *situațiuni* (statistici periodice), totuși nu trebuie uitat un lucru: o adunătură de oameni nu însemnează o armată adevărată (Armata lui Chanzy în 1870—71, Garibaldiianii în 1866 și în 1870—71).

Și nici masse de soldați instruiți nu formează încă unități mania-bile. Organizațiunea numită cu un termen tehnic „ordinea de bătae“ nu se poate improviza în ultimul moment sau schimba des după nevoi

momentane, fără ca puterea armatei să scadă și mersul operațiilor să fie periclitat. (Ordinea de bătae a avangardei Gurko, cu care acest General a trecut Balcanul în vara anului 1877 și care întrunea unsprezece specialități diferite de trupe; improvizățiunile și expedițele lui Kuropatkin în Manciuria, mai cu seamă în zilele luptelor dinaintea Mukdenului). Este un lucru dovedit că nu ori-ce oștire merită titlul unei armate în concepțiunea tactică normală și curentă a cuvântului.

O cifră de o sută de mii nu impune în sine cunoscătorului: căci, dacă nu este falsă, poate totuși să nu reprezinte decît un surrogat.

Este deci de cercetat și calitatea elementelor din cari se compun asemenea cifre. Un individ îmbrăcat în uniformă, echipat, care știe instrucțiunea de paradă, de gardă și serviciul corvadelor nu este poate decît travestia unui ostaș adevărat. Termenul tehnic francez în această privință este *les non-valeurs de l'armée*. Armatele deosebesc într'adevăr combatanți și necombatanți. Dar și în numărul celor dinții se găsesc p'alocurca mulți soldați cari ar fi trebuit socotiți în categoria a doua. Se știe că puști, tunuri și cai nu folosesc decît cînd tiratorii și tunarii sunt familiarizați cu întrebuițarea acestor instrumente ingenioase și complicate și cînd călăreții sunt în stare de a sluji cu dibăcie și pricepere ca patrula de descoperire și de cercetare. Totuși au existat și mai există încă armate în care activitatea serviciului zilnic se rezumă în silința de a produce numai halucinațiunea plăcută a pregătirii pentru război, fără nici o jeliță serioasă în această direcțiune. Este oare nevoie de a reaminti ca exemplu exercițiile de paradă făcute cu puști de lemn? Sau expresiunea curentă *a face tuburi?* ¹⁾

Aflta asupra trupeii propriu zisă. Să trecem la oșterime. Războaiele tuturor veacurilor au arătat că titluri și insemne în unire cu o iradițiune strălucită au fost cîte odată îndestulătoare pentru a acoperi dezvoltarea și răspîndirea surogatelor între comandanți; de aci s'au născut locușunile *carieră de parchet, de curte, de salon sau de cancelarie*.

Precum armele albe și armele de foc nu folosesc decît în mîna unor bărbați pricepuți și încercați în mijlocul practicei cinstite și intensive, tot așa și o armată sau o flotă, deși impunătoare în sine la paradă sau la manevre, nu reprezintă puteri reale decît sub aceleași condițiuni (flota amiralului Persano în 1866, cea a amiralului Rajdiestvenski în 1905). Asemenea și cetăți și regiuni fortificate nu sunt decît surogatul unei rezistențe puternice, dacă le lipsesc munițiunile și alimentele necesare; ele nu sunt decît culise de teatru amenințătoare, dacă planul după care au fost clădite este prea mareș, dacă pentru a le ocupa trebuie să aruncăm în ele întrecaga armată de cîmp.

1) Trupele teritoriale se instruesc cu puști de lemn. Se leag carlușele soldaților destinate exercițiilor de tir în aer pentru a sîrși serviciul mai repede; tuburile de metal cari rămîn, se păstrează ca dovadă ca „tragerea s'a executat conform regulamentului și ordinelor date”. Procedul se cheamă *a face tuburi*. Vezi General Hârjeu, Pregătirea pentru Război.

Un fenomen care și el izvorăște din ușurința cu care se substituie lucrului solid dar greu de obținut, lucrul ușor de procurat dar șubred, este iluziunea că a copia sau a imita regulamente străine mai cu seamă în părțile lor formale, fără a le prelucra în mod metodic, garantează progrese sau succese. În realitate lucrul stă astfel, că o armată nu se poate făli cu regulamentele sau cu legile ei unilaterale, decit atunci cînd este bine stabilit că ele nu există numai pe hîrtie, ci se aplică în întregime în mod cinstit după spiritul lor, forma venind în a doua linie. Este un fapt interesant că numai armatele în cari regulamentele tactice se aplică în mod practic și permanent pe teren, fără a se alipi nimeni de tipicuri, rămîn la curent, căci numai simțind zilnic și pretutindenea unde este ceva de schimbat, de întregit sau de simplificat, se poate progresa; pe cînd armatele unde regulamentele se învață, dar nu se aplică în practică, se mulțumesc cu exerciții de practică, stagnează și rămîn înapoi. Un exemplu interesant: în 1866 armata prusiană a intrat în război cu regulamente a căror forme erau cu totul învechite; dar spiritul în care ele se aplicau pe teren înainte de a izbucni războiul era liber de orice pedanterie; atmosfera practică și de inițiativă care domnea în armată a fost unul din elementele care au contribuit la izbînda ei.

Ce se întîmplă cu prescripțiunile permanente, se repetă în mod analog și cu cele frecătoare; este cunoscut că acolo unde se face treabă mai puțină se ordonă mai mult și poruncile sunt mai sonore și mai pompoase. Nu numai psihologul recunoaște în vorbă lungă și frază goală surrogatul activității reale; cine este puțin cunoscător de oameni știe că tocmai omul care lucrează mai puțin caută a-și crea sieși și altora iluziunea activității și cînd este mai slab, iluziunea puterii: astfel conștiința se împacă și amorul propriu se păzește de critică.

În perioade de pace se înrădăcinează ușor în public și chiar printre militari credința că regulamentele se aplică în timp de război în mod mecanic, că reformele sunt lucrul de capetenie și că principiile tactice sunt rigide. Studiul istoriei militare ne arată din contră, că cu primul pas pe care l'facem după mobilizare ne și depărtăm dela tipicul învățat. Insuși Feldmareșalul Moltke a caracterizat ființa strategiei ca „un sistem de expediente“. Prin ceea ce susținem nu vroim să scadem importanța autorității regulamentelor, ci numai să atragem atențiunea asupra idolatriei formelor și a tipicurilor și asupra cauzelor ei psihologice. Căci urmările unei asemenea evoluțiuni pot fi grave: din fantasmatele născocite în timpuri de tihnă și de meditațiuni teoretice de cabinet s'a născut p'alcurea o concepțiune tehnică, nepractică a războiului: *războiul de pozițiune*, vînătoarea după *pozițiuni*, jocuri complicate cu formațiuni tactice, formule matematice pentru conducerea trupelor. O mostră interesantă este următoarea regulă tactică stabilită acuma o sută de ani: „cînd baza de operațiune este așa de lungă, că liniile exterioare de operațiune formează la obiectul de operațiune un unghi mai mare de 60°, atunci

putem să înaintăm, în alt caz însă, nu". Comparind fenomenul despre care am vorbit cu altele menționate mai înainte observăm aceeași tendință de a înlocui elemente de valoare cu surrogate eftine: artei foarte complexe și pline de viață a conducerii trupelor, se substituie facultatea jucăriei cu forme și învățătura moartă, care prin complicațiuni artificiale caută a excita aparența unei științi mari și oculte.

În general s'a afirmat de toți specialiștii practicei războiului—și această afirmațiune s'a întărit în cursul evenimentelor campaniilor prin fapte—că nu cartea singură face pe ostașul desăvârșit, dacă i lipsesc calitățile militare și talentul sau geniul.

Să vorbim deci de calitățile militare, cari sînt un element atît de însemnat al valorii unei oștiri.

Ori-ce oștire caută să desvolte asemenea calități în rîndurile ei și a le menține în floare; mai cu seamă în oșterime, căci ea este „sufletul armatei“. În armate cari nu se conduc în mod metodic în această privință, calitățile militare adevărate sînt înlocuite cu surrogatele lor sau ele sînt rău înțelese, falsificate. Nu ne mirăm că cu această înlocuire dăunătoare este legată tendința de a întări iluziunea prin reclamă sau paradă.

Astfel lipsa deprinderii și oțelirii fizice a trupelor s'a acoperit adeseori cu producțiuni izolate acrobatice sau sportive, d. p. cu așa numite marșuri *militare* (expresiunea pleonastică este interesantă) făcute cu o trupă selecționată dinadins.—Astfel s'au văzut paradînd în fața superiorului inspector reprize de subofițeri experimentați, travestiți în recruți. Tot astfel incapacitatea fizică a comandanților se ascunde sub o muncă ostentativă la cancelarie sau în direcțiunea administrativă. Sau pentru a rezuma: se înlocuește produsul muncii intensive, cu o producțiune de valoare mai mică și totul se acoperă cu un paravan.

Numai Ecaterina cea Mare s'a lăsat să fie înșelată prin satele lui Patlomkin; noi înșine, cînd vedem trecînd o trupă la exercițiu sau la paradă, deducem repede din aspectul ei, din ordinea care domnește în acel moment, din simultaneitatea mișcărilor de paradă, că în acea trupă există toate calitățile militare sau, cel puțin, că disciplina ei este desăvîrșită: I-iul batalion al celebrului regiment Preobrajensk a făcut totdeauna această impresiune; el era socotit ca o trupă de elită, fiindcă împunea pe cîmpul de paradă, pînă ce în ziua răsvrătirii sale în 1906, lumea a văzut că ea se înșelase. Disciplina nu exista în acest batalion decît în forma unui surrogat. Astfel prin paradă se pot acoperi prea bine lipșuri însemnate și rușinoase.

Una din calitățile cele mai necesare unui comandant este claritatea și preciziunea în concepțiunea hotărîrilor și ordinilor; constatăm că uneori această calitate se înlocuește prin arta *diplomatică* sau pompa cu care se redactează ordinele. De aceea criteriul exterior al unui ordin bun va fi simplitatea sa: făgădueli emfatice, cuvinte profetice, ex-

hortațiuni amenințătoare și quasi-energice sînt altele îndoele că avem a face cu surogatul hotărîrii clare; forma teatrală, complicată și nebuloasă nu acopere de cît indeciziune și ignoranță; ar trebui să se studieze disciplina numită *correspondența militară* și din aceste puncte de vedere; deprinderea cu fraze goale este cu atît mai periculoasă la militari cu cît ea conduce la sugestii periculoase educațiunii ofițerilor. Natura noastră este de o imaginațiune fără margini cînd voim să acoperim perplexitatea care ne cuprinde; un exemplu din ultimul război din Manciuria: de cît ori nu și-au suggerat Rușii ei singuri iluziunea unei acțiuni hotărîtoare, întreprinzînd operațiuni sau diversiuni fără rost, bazate numai pe o nădejde nesigură și înșelătoare? ¹⁾ Un termen tehnic pentru asemenea mișcări convulsive este expresiunea germană „Verlegenheitsmanöver“. Un alt exemplu care ne arată surogatul perspicacității tactice, dar care excită iluziunea siguranței și pătrunderii este „ordinul“ lui Napoleon dat în 4 August 1870 în care el afirmă, ajutat de fantazia sa, într'un aliniat: „inimicul are intențiunea de a merge în contra orașului Nancy“; vrea să zică va opera nesocotind armata franceză, pe cînd Moltke chiar în 1868 stabilise că prima operațiune a armatei germane, după concentrarea ei în contra Franței, ar fi „de a căuta forțele principale ale inamicului ori unde s'ar găsi, și de a le ataca“.

Un scriitor militar cunoscut ²⁾ dezvoltă în mod convingător ideea că imaginațiunea-(fantazia) este o calitate indispensabilă pentru un conducător de trupe. Adăogăm pentru scopul studiului de față că această calitate nu se poate înlocui prin dezvoltarea amplitudinii memoriei, care din nefericire formează un factor însemnat în programele școalelor, examenelor și concursurilor militare. M. S. Regele Carol a și atras luarea aminte a autorităților militare asupra acestui punct: un ordin de zi din 1902 nu numai cere „cunoștințe profunde și solide lipsite de superficialitate“ ci osîndește tendința de a împătula în capul trupeii și ofițerilor o știință enciclopedică stearpă, bazată pe învățatură pe de rost. Din porniri și tradițiuni diametral opuse spiritului acestor directive s'a născut (și aiurea decît la noi) credința că fantazia și geniul imaginativ al omului de război se poate înlocui cu încărcarea minții cu multă învățatură. Iluziunea că la război într'o situațiune tactică anumită se prezintă comandantului ca panaceu exemplele istorice învățate, pe cari nu are de cît a le „aplica“ pentru a ciștiga isbînda, este din nefericire răspîndită prin această doctrină. Adevărul este că exemplele din istorie nu înlocuiesc de cît pînă la un punct ingeniul și fantazia care lipsește la unii; iar pentru acei cari sunt înzestrați cu adevărate talente, a căror spirit imaginativ s'a dezvoltat prin practică, asemenea exemple ușurează și călăuzesc întrebuițarea lui.

1). Diversiunea Generalului Baron Stakelberg spre Port Arthur; expedițiunea Generalului Mișcenko spre Niucivan-Inkau; expedițiunea flotelor amiralilor Rajdiestvonski și Niebagatof.

2). Generalul C. von der Goltz în „Națiunea armată“.

Nu avem de gînd a aplica pe rînd tuturor calităților militare scalpelul nostru; am depăși limitele ce ni le-am impus în acest studiu sumar. Dar nu putem să mergem mai departe fără a atinge măcar calitatea principală pe care se întemeiază toate celelalte: voința și energia (voința susținută). Și această calitate fundamentală are surogatele ei: slăbiciunea și trîndăvia caută a produce iluziunea energiei prin acțiuni convulsive și nesocotite; exemple: Liaoyan, luptele pe malurile rîului Saho, Mukden. Lipsa de energie stăruitoare și metodică în viața de toate zilele se acopere printr'o activitate spasmodică și sgomotoasă; exemple: gălăgia teatrală și amețitoare, dar nici de cum productivă, a unor instructori sau șefi de repriză, în cazarmă sau pe cîmpul de exercițiu; instrucțiunile și controlurile spasmodice cari întrerup perioade îndelungate de pasivitate și de inacțiune, prin citeva zile de încordare exagerată și nefolositoare; apelurile de front nominale, după care cu toată pierderea de timp și oboseala, controlorul rămîne înșelat; și așa mai departe.

Încheiăm și trecem la un alt grup de considerațiuni: în general calitățile militare nu se pot dezvolta și menține nefalsificate de cît subscutul îndeplinirii exacte a datorii ostășești. De aceea se și cere aslăzi cu drept cuvînt în armată mai puțin o memorare a acestor datorii, mai puțin predicarea lor *ex cathedra* de cît pilde concrete și clarificarea noțiunii fiecărei din aceste datorii la fiecare ostaș, de la simplul soldat pînă la Generalul comandant al unei armate. Numai din noțiunea clară a datorii militare se poate naște ceea ce se numește simțimîntul datoriei. Pentru a ușura lămurirea ideilor și explicațiunile A. S. R. Principele Moștenitor a clasificat datoriile ostășești în modul următor (dinadins s'au lăsat la o parte în această clasificare datoriile cetățenești sau de altă natură):

Credința ostășească

Curajul și vitejia

Disciplina

Camaraderia

Cinstea ostășească

Datoria de a fi pururea gata pentru război.—

Clasificarea de față nu este numai clară ci și cu totul completă. Pe baza ei putem să urmărim firul întrerupt al ideilor noastre.

Dacă observăm ceea ce se petrece în viața reală, vom găsi că fiecărei din aceste datorii corespunde un surogat sau un falsificat. Este învederat că una din grijile de căpetenie ale instructorului sau comandantului educador al unei trupe va fi, de a păzi unitatea ce i s'a încredințat de răspîndirea acestor microbi periculoși, căci ei înecă cu siguranță dezvoltarea sănătoasă a calităților militare ale inferiorilor săi.

În acest sens credința ostășească către persoana suveranului sau a comandantului de căpetenie nu se poate înlocui prin slugărnice și bi-

zantinism; iară credința patriotică către neam și țară nu mai este adevărată nici trainică când ea nu se arată prin fapte pozitive, ci prin acțiuni negative și sgomotoase, precum le produce un naționalism exagerat: fraze goale, fapte șoviniste, înscenări teatrale.

Curajul militar asemenea se poate falsifica prin superficialitatea și fraza bombastică; curajul de fanfaronadă s'a concretizat în caricatura lui *miles gloriosus* creată de Plautus, în figura soldatului Chauvin (din al cărui nume s'a născut și termenul *șovinism*) în colonelul Ramollot și în Moș Teacă.

Surogatul disciplinei „adevurate“ (vezi I. O. de zi din 1902) este acea obediență automată cerută p'alocurea, acel despotism medieval care nu ține socoteală nici de firea omenească, nici de temeliile pe care se clădește edificiul armatei moderne: conlucrare pentru un scop înalt comun. Sub un asemenea regim, absolutismului egoistic de sus, corespunde lacheismul și servilismul lingușitor de jos. O disciplină înțeleasă astfel nu se introduce și nu se menține în general decît prin mijloace de paradă, (marș de paradă, mînuiri exagerate, jocuri de formațiuni), prin cuvinte amenințătoare și printr'un cortegiu întreg de măsuri represive, cite odată barbare; am arătat deja că sub un asemenea sistem se ascunde uneori spiritul slăbiciunii și chiar al revoltei. În orice caz primul vînt mai aspru la război distruge întregul edificiu atît de strălucitor în timp de pace și demoralizarea ese la iveală. Disciplina militară trebuie într'adevăr să fie de fier: dar nu trebuie să se obțină numai prin mijloace represive și prin dresaj. Pentru a nu fi rău interpretați accentuăm că chestiunea de rezolvit în oștire se rezumează în cuvintele: dresaj și educațiune; nu în: dresaj sau educațiune¹⁾. Numai dresajul trebuie să aibă rostul său, să nu fie pentru paradă, să se întrebuițeze din contra numai în anumite părți ale instrucțiunii militare, unde este învederat că în momente de emoțiune sau de oboseală, în timp de război, deprinderea joacă un rol însemnat (disciplina marșurilor, avanposturile, tragerea).

Camaraderia se poate traduce pe romînește prin *bună tovărășie*. Camaraderia este însă falsificată cînd tovărășia devine abuzivă, egoistică. Nu există camaraderie adevărată întru necinste. Camaraderia adevărată este întemeiată pe ideia muncii comune îndreptate spre un înalt ideal. Camaraderia nu este o noțiune sentimentală (fraze convenționale, porniri născute din simpatii personale) nici egoistică (conivența suspectă, concesiuni mutuale).

În mod analog, surogatul cinstei ostășești nefalsificate sunt frazele teatrale și pretențioase ce se fac asupra ei și asigurările emfaticе și convenționale ce se aud cite odată și cărora se poate răspunde cu cuvintele scurte: fapte, nu vorbe.

1) *Drill oder Erziehung* este titlul unei lucrări publicate în al 8-lea deceniu al veacului trecut de Arhiducele Ioan al Austriei (Johann Orth).—Același subiect este tratat pe larg în *Capitaine Simon, L'instruction des officiers, l'éducation des troupes et la puissance nationale, étude sociologique*. Paris 1904.

Ajungem la ultima datorie ostășească : pregătirea pentru război. Puterea ei în practică este mai cu seamă grija ofițerimei ; surrogatul ei este parada. Asupra ei vom vorbi mai pe larg la încheierea acestui studiu.

După ce am discutat valoarea mijloacelor materiale și personale ale războiului precum și a calităților și datoriilor militare, mai rămâne de zis un cuvânt asupra spiritului ostășesc și spiritului războinic pe care poartă și armate caută a le hrăni pentru a dovedi vitalitatea lor.

Armatele își trag puterea lor din puterea națiunilor din cari ele se recrutează ; mai cu seamă astăzi în țările unde domnește sistemul serviciului militar obligatoriu și general. Dar și invers valoarea, puterea oștirii se propagă prin mijlocirea elementelor ce au trecut prin rîndurile ei, în întreaga națiune. Astfel există între popor și oaste o influență reciprocă, o osmoză a puterilor ostășești. Este în interesul unui popor prevăzător să nu lase să dispară din mijlocul său spiritul militar și războinic.

Spiritul militar găsește surrogatul său în militarism. Adeseori ambele noțiuni s'au confundat ; din confuziunea ideilor s'au născut apucături greșite. Spiritul ostășesc se întemeiază pe simțimîntul dezvoltat al datoriei, al ascultării, al exactității, al punctualității și al scrupulozității, al respectului legii ; în fine pe entuziasmul pentru fapte inimoase, pe rezistență bărbătească și pe oțelirea puterilor trupești. Este un cîștig pentru o națiune cînd prin influența educațiunii în casa părintească și în școli aceste simțimînte cari sunt elementele spiritului ostășesc, se dezvoltă. Această dezvoltare nu se poate obține cu mijloace exterioare, cu partea de paradă a activității militare. Confuziunea ce s'a făcut între spiritul ostășesc și iubirea părăzei sau pedanteriei rigide subofițerești a dat naștere unor idei greșite. De aici a rezultat cultul formei, neglijarea fondului, militarismul sterp și din militarism rău înțeles, gustul de a militariza. Într'adevăr, armata trebuie să se folosească de tot ceea-ce poate ajuta scopurile ei ; dar este o greșală cînd totul se pune sub regimul formelor : prin uniforme și însemne exterioare militare, prin dresaj de paradă nu se poate introduce de pildă în tinerime adevăratul spirit ostășesc. Un astfel de militarism nu corespunde nici evoluțiunii timpurilor moderne și este dăunător : Nu trebuie uitat că armata pentru o țară este un mijloc și nu un scop ; și tot asemenea parada pentru o armată nu este decît un mijloc, și încă din cele mai modeste.

Spiritul războinic este deosebit de cel militar. Elementele din care el se hrănește sunt patriotismul, admirațiunea eroilor naționali, simțimîntul onoarei naționale, gustul exercițiilor curagioase ; prin acest din urmă punct el se înrudește cu spiritul ostășesc. Surrogatul spiritului războinic se produce, cînd elementele sale se falsifică : cînd patriotismul se transformă în șovinism și prin urmare în fanfaronadă ; cînd entuziasmul devine prefăcut și exagerat ; cînd onoarea națională se face pretențioasă și susceptibilă fără cauză învederată.

În considerațiunile premergătoare am pătruns și în unele taine ale vieții practice militare cari de obicei rămîn ascunse. Un studiu psico-

logic nu poate să fie superficial pentru a nu displace; el nu poate folosi decit dacă se întemeează pe baza practică, reală. Folosul unui asemenea studiu este învederat: prin el se pot lumina vederile unora, îndrepta părerile altora. Scopul psihologiei militare este de a contribui a împiedeca iluziunile periculoase, cari sunt și cauzele multor greșeli și rătăcirii.

Pe paginile premergătoare se găsesc adeseori alăturate cuvintele *paradă* cu *vanitate*, *reclamă*, *surogate* și alte expresiuni cu un înțeles asemănător. De aici unii cititori s'ar simți îndreptați a concluda că acest studiu a fost scris pentru a osîndi cu desăvîrșire parada militară.

Rîndurile cari urmează vor dovedi că această deducțiune ar fi greșită. Parada militară are într'adevăr un folos; însă ea trebuie restrînsă la strictul necesar. Influențe străine intereselor armatei au putut da parăzei o întindere și o importanța care a îndus în eroare spiritele mulțimii.

Înainte de a ne întreba care este scopul și folosul parăzei trebuie să ne lămurim asupra înțelesului acestui cuvînt. Există paradă militară în forma revistelor și defilărilor, combinate sau nu, cu serbari oficiale; necesitatea ei este necontestabilă, cu oare-care restricțiuni pe cari le vom arăta mai jos. Se mai numește paradă ori-ce producțiune individuală sau colectivă în interiorul cazarmii sau în afară de ea, menită a arăta armata în părțile ei strălucite, făcîndu-se abstracțiuni de—să punem fără frică cuvîntul—cele serioase.

Fără îndoială că pe noi ne interesează mai cu seamă psihologia parăzei numite în primul rînd; totuși trebuie să atingem cu un cuvînt și cea de a doua categorie.

Vom stabili din capul locului că un control în privința pregătirii pentru război sau a mersului exact al serviciului nu poate să fie în nici un caz scopul parăzei. Din reușita unei parăzi la o trupă, nu se poate deduce nimic serios. Ne reamintim faptul că o trupă excelentă de paradă poate să fie lipsită de calități militare adevărate: sunt batalioane cari execută în mod uimitor ori-ce exerciții de simuitanță, cari dirjează subunitățile lor prin semne cu sabie sau cu fluierul ca prin farmec, fără ca ele să aibă o valoare tactică mai mare decit un corp de balet bine dressat. Ne putem închipui regimente strălucite ca exterior, cari șarjează cu un avînt zgomotos și în acelaș timp elegant tribunele spectatorilor, producînd astfel o plăcută senzațiune în public, dar a căror activitate la război nu va fi aplaudată de nici un tactician. Nu sunt afit de depărtate timpurile cînd lumea glumeață la Berlin vorbea de „cadrilul dela Tempelhof” și cea dela București de „circul dela Cotroceni” dîndu-și astfel părerea critică asupra valorii cîmpurilor de exercițiu și luptelor de paradă poreclite de Germani cu expresia „Revuegefefchte”.

Să mergem mai departe: vedem chiar că parada este un mijloc prin care se pot acoperi lipsuri și greșeli grave; astfel însuși controlul cel mai strănic ca formă poate să fie în realitate o simplă paradă; așa

de pildă cu ocazia așa numitelor inspecțiuni generale, spiritele a sute și mii de oameni se încordează și se mențin într'o stare de febre anormală săptămîni întregi în așteptarea evenimentului. Mentalitatea soldaților și ofițerilor capătă sub un asemenea regim o direcțiune cu totul specială în dauna bunului simț. Controlul degenerînd în paradă și soarta individului atîrnînd de reușita ei, parada devine pe nesimțite însuși scopul activității armatei, dar în acelaș timp pregătirea pentru război, o iluziune. Sub un asemenea sistem înflorește formalismul, și exercițiile de paradă capătă o însemnătate deosebită. Astfel s'a putut întîmpla ca, uîindu-se scopul principal al armatei, să se cultive cu multă pierdere de timp și prin mijlocul unui dresaj monoton și adeseori barbar, sub cuvîntul că sunt un factor de căpetenie al disciplinei și al atențiunei, exerciții artificiale și nefolositoare (minuiri, focuri și mișcări complicate, jocuri cu formațiuni). Valoarea militară a trupelor s'a judecat chiar numai după felul execuțiunii unor asemenea păpușarii. Iubirea formalismului părăzei, care reprezintă surrogatul unui dresaj și unei instrucțiuni într'adevăr folositoare, a ajuns chiar a fi socotit ca un element pedagogic, precum dovedesc mijloacele întrebuițate la militarizarea școalelor.

Putem de altmîntrelea să controlăm cele spuse, observînd activitatea atașajilor militari trimiși într'o țară străină pentru a studia armata ei; celor pricepuți puțin le pasă de părăzile la cari sunt chemați cu insistență, pe ei îi interesează secretele armamentului, ale întăririlor cetățîilor și ale mobilizării, cifrele dar sunt oarecum secundare. Pe acești ofițeri îi interesează în mod deosebit starea și spiritul populațiunii, calitățile soldaților, caracterele și personalitățile comandantilor, sistemul dresajului și instrucțiunii militare, energia sau slăbiciunea pregătirii și înaintării în corpurile ofițerești.

Dacă lucrul stă astfel, atunci cum rămîne cu afirmațiunea noastră, că parada are un scop și un folos practic ?

Într'adevăr nu sunt multe de spus în favoarea părăzei. Dar ar fi o greșală de a trece cu vederea peste aceste puncte. Și anume: Parada este un mijloc de a sărbători zile mari cu masele trupelor adunate. Parada militară cu pompa și strălucirea ei impunătoare, aprinde entuziasmul mulțimii; publicul care vede armata în splendoarea ei se bucură; tot așa și soldatul în front, bine înțeles cînd parada este bine organizată, adică cînd armata nu se obosește peste măsură prin pregătiri, prin monotonia înscenării sau așteptării îndelungate. Este lucru cunoscut că chiar o inimă rece și critică se electrizează în timpul unei reviste sau defilări; mai cu seamă cînd totul se desfășoară sub imperiul unei emoțiuni generale izvorîte dintr'o idee comună, sau în fața unui comandant a cărui personalitate este cunoscută și iubită. Ostașilor le place a se produce dinaintea mulțimii; bucuria, mîndria, încrederea în sine se cetesc în ochii și pe obrazul lor. Mulțimea iubește acest spectacol și fie-care interpretează impresiunile cîștigate la paradă așa cum îi prescrie amorul

său propriu individual sau colectiv.—În fine cei cari comandă, au tot-mai la paradă simțimîntul plăcut că ei stăpînesc și conduc masele cu cea mai mare ușurință; dacă lucrul reușește la paradă, de ce nu ar reuși la război? Dar nu numai la paradă ci și la manevre este un simțimînt plăcut pentru o comandant de cavalerie de a se pune în capul unei brigăzi sau diviziuni pentru a executa o șarjă strălucitoare. Este oare numai o împlinire norocoasă că spectatori militari și civili numeroși se găsesc deja în așteptare în vecinătatea punctului de izbire?

Țarul Pavel iubea parada peste măsură; această pornire avea rădăcina ei în admirațiunea lui pentru armata lui Frederic cel Mare. Dar Pavel nu vedea decît partea ei exterioară, strălucitoare; pe aceasta singură a introdus-o în oștirea rusească. Țarul Alexandru, marele Duce Constantin, fiii săi Țarul Neculae și marele Duce Mihail au avut aceeași predilecțiune. Ei uită cu totul că ostașul este destinat războiului, precum dovedesc cuvintele marelui Duce Constantin: „Nu pot suferi războiul, căci el strică armatele“¹⁾.

Rudenia și prietenia între curțile de la Petersburg și Berlin au transmis cultul părăzei din Rusia în Prusia; astfel armata acestei din urmă țări a putut revedea în caricatură formele din timpurile lui Frederic cel Mare. Ele s'au conservat aici un timp îndelungat inițindu-se și în alte armate și dînd în urmă naștere acelor manevre de teatru pe care le critică Arhiducele Albrecht al Austriei în modul următor²⁾: „toate amănuntele erau convenite dinainte; toate mișcările se făceau ca cu păpuși; corpuri întregi se mișcau ca marionete după comanda șefului; totul era o bațjocură a imaginii adevărate a războiului. Aceste produse bolnăvicioase ale unei perioade îndelungate de pace înfloreau mai cu seamă în Prusia și în Rusia îndată după războaiele din 1813—15“.

Nu ne putem abține de a cita aici un cuvînt al unui mare psiholog militar. Napoleon în critica sa asupra unei cărți scrie Generalului Rogniat următoarele:

„*Disciplina* strînge trupele împrejurul drapelului lor; prin alocu-
„șuni, curajul trupelor nu se poate mări în timpul luptei; cuvîntările nu
„sunt ascultate de soldații veterani și recruții cei tineri uită ce li s'a spus,
„la întâia bubuitură de tun. Din cuvîntările citate de Livius nici una nu
„este autentică; nici una nu are avînt, nici una nu are pecetea însu-
„șlețirii momentului. Gestul încurajator al unui comandant iubit de tru-
„pele sale face mai mult de cît cel mai frumos discurs. Alocuțiunile și
„cuvîntările rostite în timpul campaniei au un alt scop: De a șterge im-
„presiunea rea lăsată trupelor prin știri false și rapoarte greșite, pentru
„a menține un spirit bun în rîndurile lor, sau pentru a da subordona-
„ților ceva de gîndit și de discutat. Un ordin de zi simplu face mai

1) Vezi: *Th. Schicmann*, Istoria Rusiei sub Țarul Neculae I. Vol. 1.

2) *Arh. Albrecht*, Asupra responsabilității în război. Viena, 1869.

„mult de cît acele alocuțiuni bătrînești“. Cînd Împăratul Napoleon trecea călare dealungul frontului, un singur cuvînt al său: „*desfășurați drapelul*“, sau: „*a sosit momentul*“, sau numai gestul și privirea sa, făceau ca soldații să tremure de curaj și de nerăbdare.

O armată comandată de personalități marcante, o armată bine pregătită sau victorioasă, își poate plăti fără grijă luxul părăzilor și strălucirii exterioare, fiindcă are și fondul. Dar o armată nedezvoltată nu poate înlocui fondul care lipsește, cu o spoială exterioară, fără a avea în momente critice decepțiuni amare.

Mai este un punct de notat în favoarea părăzii. Dacă ori-ce paradă militară, orice strălucire de uniformă, orice înscenare impunătoare s'ar desființa, entuziasmul pentru serviciul în armată și pentru ceea ce se numește cariera armelor ar slăbi, cel puțin în perioadele îndelungate de pace și de liniște națională precum și la acele popoare ale căror suflete nu sunt inflăcărute și împinse de o aspirațiune națională. Strălucirea exterioară a armatei atrage pe mulți. Ea impune mai cu seamă tinerimei, căci dînsa iubește a se vedea jucînd pe scenă un rol impunător; ea are ambiția de a fi admirată.

De aceea și parada va fi cu atît mai apreciată cu cît mentalitatea poporului se va apropia mai mult de a tinerimei, cu cît poporul va fi mai setos de senzațiuni. Masselor în general le plac înscenări grandioase. Dar cînd este vorba de o armată națională, vine și amorul propriu, mîndria, cite odată și vanitatea, care vede oglîndindu-se în strălucirea oastei puterea și valoarea proprie.

Parada impune și prin masele trupelor. Cunoaștem puterea psihologică a numărului asupra individului, lipsa spiritului critic al mulțimii, inferioritatea mentalității masselor, credulitatea și sugestibilitatea lor. Ea este așa de mare încît chiar cele spuse în aceste pagini nu se poate ca să nu fie contrazise de unii.

Dar pentru acei cari se pot desface de influențele sus menționate și de lanțurile inchipuirilor tradiționale, reese îndestul de clar că scopul părăzii militare este cu totul secundar. Parada are precum am văzut rațiunea ei de a fi. Dar astăzi ea nu mai este ultima expresiune a spiritului militar și războinic și a valorii armatei pentru război.

Deduțiunile practice pe cari le ciștigăm din considerațiunile noastre sunt următoarele:

Deși mentalitatea publicului și a poporului este cea cunoscută, conducătorii unei armate serioase nu trebuie să cedeze sub influența ei. Parada tradițională trebuie redusă și simplificată, dîndu-i-se forme raționate cari corespund nevoilor adevărate ale armatei. Exercițiile și instrucțiunea de *paradă* rămase din timpurile vechi sub formă de prescripțiuni regulamentare sau de deprinderi tradiționale trebuiesc reduse la un minimum, care nu împiedecă, ca astăzi, pregătirea pentru război. Serviciul

trebuie organizat astfel ca să se deosebească de ori și cine cu ușurință limita unde parada începe și pregătirea pentru război încetează.

Astfel se va face lumină în capul ostașilor de orice categorie; nici un soldat nu va mai crede că parada, pompa militară și slujba personală este scopul armatei. Numai atunci vom putea spune că am scăpat de moștenirea lăsată de Țarul Pavel.

Acestei moșteniri din trecut se întovărășește, pentru a împiedeca dezvoltarea armatelor moderne, deprinderea ca lumea să se mulțumească cu muncă ușoară; sub scutul lenei și sub scutul părazei pot vegeta rogatele și falsificatiile militare despre care am vorbit mai sus.

Dacă cuvîntul napoleonic „à la guerre le moral fait les trois quarts de l'affaire” este adevărat, atunci datorită militarului inimos, psiholog și cunoscător de oameni este de a se îngriji ca aceste trei sferturi ale puterii oștirii să nu fie iluzionare. Orice cetățean însă este îndreptățit a cere aceasta de la olișerii armatei țării sale.

Căpitan Alexandru Sturdza

RECENZII

Eugen Lovinescu, *Pași pe Nișip... vol. II*. Librăria Națională, București. 1906. Prețul 2 fr.

Acest al II-lea volum al d-lui Lovinescu, fiind în adevăr „al doilea”, nu vom reedita cele spuse asupra primului volum în privința folului de a gândi și a scrie al d-lui Lovinescu.— În ce ne privește pe noi, i-am răspuns, în trecut, în articolul „Probleme Literare”.

Citeva observații numai :

D. Lovinescu—ca și alții—face o confuzie completă între critica „judecătorească” și cea „științifică” sau interpretativă, între un critic literar și între un șef de grupă, între „școală literară” și „grupare” de scriitori, între școală literară și școală critică,—când relevază ca o scădere a activității d-lui Gherea faptul că acest critic n'a creat o școală... literară, cum a creat d. Maiorescu. D. Maiorescu a fost un critic „judecătorească” (în înțelesul bun al cuvântului), d-sa a descurajat nulitățile și a grupat în jurul d-sale pe oamenii de talent. D-sa n'a fost un critic interpretativ, ca Sainte-Beuve, Taine, Faguet, Brunetière etc. D-sa n'a făcut școală literară, ci grup literar (căci scriitorii grupați în jurul d-sale aveau tot felul de concepții asupra vieții și făceau parte din tot felul de școli literare : clasici, romantici, realiști, etc.)—și, dacă a făcut vre-o „școală”, apoi a fost o școală

critică, cum se știe, reprezentată slab. D. Gherea însă a fost un critic interpretativ, el nici nu s'a ocupat de nulități, el nu s'a ocupat decât de scriitorii de talent, pe care i-a explicat, științific, pe cit critica poate fi științifică. Prin urmare—de școală literară nici vorbă nu poate fi, n'o crează niciodată vre-un critic—d. Gherea nu putea face nici grup, în orice caz nu acesta putea fi scopul și rezultatul unei activități critice interpretative. Ce școală a făcut Taine ? D. Gherea n'ar fi putut înfuri, cu „idealurile sale sociale”, literatura, decât într'un chip foarte indirect : nu ca „critic” ci ca om politic, făcând ca idealurile sale sociale să se răspîndească în lumea intelectualilor, din care apoi să se recruteze artiști care să exprime idealurile acelei lumi de intelectuali.—D. Gherea nu putea face „școală” decât ca critic, o școală critică, și acest lucru l'a făcut. Toată critica de după dînsul se resimte de influența sa.—chiar a adversarilor săi, pe care a stîrnit'o. O asemenea școală—critică—au făcut'o toți criticii, Sainte-Beuve, Taine, etc. Atita poate face un critic. O școală literară o face un poet.

Dintre „Figurile literare” ale d-lui Lovinescu, desigur că cea mai reușită este a d-lui Beldiceanu. Nu vreau să spun că mă impac în totul cu aprecierea sa, dar d. Lovinescu a reușit

să-și exprime bine și pregnant ideea ce și-a făcut-o de autorul „Chipurilor dela Mahala“. Ceva mai puțin reușita, dar poate mai justă încă, mi se pare „figura“ d-lui Gîrleanu.

Și acum, o descoperira ! D. Lovinescu, ciud nu face din critică un joc zădarnic, cînd nu face din critică trăgînd cu coada ochiului la public să vadă ce impresie produce, — căci de obicei d-sa e ca acele femei cochete care nu fac nici o mișcare decît în vederea efectului ce nu să producă — cînd d-sa se gîndește la subiect și numai la subiect, cînd îl interesează adevărul și, încă adevărul este în interesul său, cînd, de pildă, e pus în situația să lupte ca să iasă din primejdie — și în asemenea ocazie nu mai e loc de cochetării, — atunci d. Lovinescu poate să scrie bine. — D. Iorga a atacat pe d. Lovinescu, cînd acesta a scos primul volum al *Pușilor pe Nisip...*, și l'a atacat aspru și, judecînd după conținutul volumului, pe nedrept. D. Iorga vorbea de niște necuviințe ce i-ar fi fost adresate, în acel volum, de d. Lovinescu, pe cari nu le găsește în volum. Probabil că sînt chestii de culise, în care nu ne amestecăm, pe care nu le știm, pe care nu voim să le aflăm. Că asemenea chestii, la noi, diferențiază „curențe“ și crează școli și dușmăni literare, lucrul e sigur. Altmintrelea nu ne-am putea explica, de pildă, dușmănia teribilă între citeva reviste, în ideile cărora nu observăm nici o deosebire, — idealul lor național, cultural și literar fiind același. — Să revenim. D. Lovinescu atacat, a răspuns, ridiculizînd pe d. Iorga și „direcția“ sa „nouă“. Poate că așa avea ceva de observat... și chiar am s'o observ : „Direcția“ d-lui Iorga de acum doi ani îi convenea așa de mult d-lui Lovinescu, încît a voit să se înscrie între colaboratorii d-lui Iorga, la *Sămănătorul*. Astăzi d. Lovinescu ridiculizează „direcția“ d-lui Iorga,

care — un e așa de lo Lovinescu ? — e același ca și acum doi ani. Acesta e punctul slab al apărării și atacului d-lui Lovinescu, mai ales că d-sa ridiculizează această „direcție“ cu manifestări ale ei de pe vremea ciud voia să colaboreze la *Sămănătorul*... — Dar însușișil, d. Lovinescu, atacat de d. Iorga, se apără, atacă, se războacă. Aci nu mai era locul pentru mișcări elegante... ca să minunăm publicul prin adresa noastră, prin scepticismul și finețu noastră... aci d. Lovinescu, încolțit cum s'ar zice mai popular, se apără și lovește. Desigur, ca în toate aceste situații, d. Lovinescu merge prea departe, căci d. Iorga are merite reale : D-lui Lovinescu îi e ușor să ridiculizeze pe d. Iorga ca critic ori ca șef de școală, dar d-sa uită ori nu pricepe că d. Iorga a făcut mult pentru cultura romînă prin puterea sa de muncă, prin știința sa, prin puternica — și chiar absorbanta sa — personalitate. — Dar lăsînd la o parte toate acestea, trebuie să recunosc că d. Lovinescu, în cele două articole în contra d-lui Iorga, dă dovadă de multă vervă și de un talent real de a scoate în relief ceea ce vrea să scoată.

Dacă d. Lovinescu, cu cunoștințele sale, cu ușurința sa de a scrie, nu s'ar uita în dreapta și în stînga la spectatori, — publicistica ar căștiga un element folositor și interesant.

G. I.

* * *

Radu Rosetti. — *Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova*. București, 1906 (Extras din *Analele Academiei Romîne*).

Autorul caută să pună neamurile boeresti din Moldova în legătură cu „cnezatele“ de la începuturile istoriei noastre, dinnaite de întemeierea principatelor, — iar „cnezatele“ înseși le explică prin influența slava.

Toată partea aceasta a studiului

d-lui Rosetti desigur va provoca multe obiecțiuni din partea specialiștilor atît pentruca autorul adesea, pe baza documentelor neîndestulătoare, ajunge la deducțiuni ce ni se par riscate, și chiar e silit să creeze o nouă teorie asupra originilor neamului românesc (apropiindu-se în această privință de cunoșcerea teoriei a lui Rössler), cîl și pentru că d-sa nu-și dă seama că „ehineții” n’au fost numai la Romîni sau Slavi, ci astfel de căpiteni le găsim la toate popoarele,—sub diferite denumiri,—în faza de tranziție între organizația gentilică și cea de stat; și la Grecii lui Homer, și la Germanii lui Tacit și la Irochezii lui Morgan.

Datele documentare, citate de d. Rosetti, numai în lumina instituțiilor analoge ale altor popoare, mai bine cunoscute în această fază de tranziție, ne-ar putea lămurii asupra naturii adevărate a străvechilor noastre cnezate.

Dar în partea a doua, urmărind transformările clasei stăpînitoare a Moldovei, studiul d-lui Rosetti capătă o însemnătate deosebită.

Astfel autorul ne arată, cum „la sfîrșitul veacului XVII vechea clasă stăpînitoare... a primit o lovitură de moarte, de la niște aventurieri jăcași, ajunși pe scaunul ei și ajutați de lăcomia propriilor săi fruntași“... „Aceștia erau creaturile Domnului,—Grecii și Romîni, cari știau să cîștige favorul lui și... marii demnitari ai țării“. Prin abuzuri nerușinate de putere, prin falharie fălșă, în mințile cîtor-va familii se adună latifundii fantastice (Dl. Rosetti publică izvoadele de moșii ale boerilor Gavriilă Costache, Gheorghe Ursache, Miron Costin, Iordache Ruset, etc).

În veacul XVIII—„boierii *par a uita neamul din care au ieșit*; își însușesc limba, hainele, obiceiurile grecești, încep a-și greciza pînă și mințile;... singurul lor scop în viață este sporirea averii, satisfacerea vanității

prin ajungerea la ranguri înalte și gustarea plăcerilor materiale.—Favoarea domnească fiind cel mai bun și cel mai expeditiv mijloc de învoalire, cei mulți din ei se așternă covor sub picioarele aceluia căruia Turcul i-a arădat dreptul să jafnească țara și se fac complicitii împilărilor lui spre a culege pentru ei fărîmături dintr’însele. *Orice simțire de demnitate piere în fața saței de folos.*—Iar aceia cari nu pot izbîvi să cîștige favoarea Domnului se întovărășesc pentru a scoate din scaun pe cei neprielnici lor și a aduce altul de la care să se poată folosi.... Contactul cu Grecii îi făcuse meșteri desăvîrșiți în mișuirea intrigii și a minciunii.... Și astfel ei își petrec viața lingușind și unelind spre a-și spori avuții și raza“..

Și cercul privilegiatilor se tot restrînge: „Clasa stăpînitoare, care la început număra sute de neamuri era acum o țovărășie mică de tot alcătuită din douăzeci și vreo cîteva familii“ (Și această oligarhie are un *point d’honneur* ciudat: „fetele neamurilor cu vază se dădeau cu înlesnire de soții Grecilor fără avere și fără strămoși, veniți în „cepaioa“ Domnilor, însă căsătoria lor cu urmașul unei familii de viță cnezăscă, dar sărăcită sau căzută în vitare, era socotită ca lucru necinste!“).

„Din cele 927 sate boierești (cite erau în Moldova, după *Codica Liuzilor* lui Al. Moruzi din 1803), 479 erau stăpînute de 28 familii... Iar celelalte neamuri din clasa stăpînitoare din vechime, cari nu căzuse la starea de rătășie (adică boieri mici, sau boierinași), stăpîneau toate la un loc 457 sate, adică mai puțin de cît cele 28 familii de mai sus“..

Țărani și rătășii, în aceste împrejurări, sînt, firește, „storși“, „fug încotro apucă“, „satele se deșerteză“.. Fiind-că, spune dl. Rosetti,—„se poate

„stabili ca principiu obștească: ori-ce clasă care se deosebește de obștie prin faptul că deține în mîinele ei o putere mai mare decît cea obștie, tînde să abuzeze de puterea ei. Și această tendință se manifestă prin fapte abuzive cari sînt în raport invers cu gradul de cultură și de creștere a clasei privilegiate, cu bunătatea și eficacitatea legilor și, mai cu seamă, cu *spiritul și puterea de rezistență a obștiei*“....

Ast-fel și în veacul XIX—„răpirea moșiiilor răzășești devenise pentru mulți din boierii vremii regulamente, mari sau mici, un adevărat sport, căruii îi jertfiau o parte însemnată din vremea lor și întru care aveau un sprijin puternic în eumplita venalitate a justiției lui Mihail Sturdza“.

Înainte a interesului de clasă dispăre pînă și simțul național: „Nu trebuie să ne îndoim că, dacă ei nu s'ar fi încăpățînat, precum se încăpățînară, spre a păstra și chiar a sporii niște privilegii cari în cea mai mare parte se sprijineau numai pe abuz și nu s'ar fi lăcomit să stocără din raporturile dintre dușii și țărani încă mai mult decît, prin o serie de uzurpări storceau pînă atunci, *ei ar fi putut obține de la Kisseleff, sub punctul de vedere al dezvoltării naționale, mult mai mult decît s'a obținut*. Ne-a fost dat să vedem atunci, ca culme a rușinii, pe un general rus apărînd *fărăruinea romînă împotriva lăcomiei boierilor romîni*“....

Boierimea cea mare obținuse în Regulamentul organic o constituție esențial oligarhică. „Hogașul între cele două fracțiuni ale clasei stăpînitoare se făcuse acum a larg de tot. În mica boierime, umilită, desprețuită, nedreptățită de cea mare, asimilată cu slugile ei, cari adesea căpătău pituce de ranguri la cari nici nu puteau visa mulți boierinași ai căror stră-

„moși își văzuse moșiile întărite de Alexandru cel Bun, dar neputincioasă față de protivnicii ei, se stîrnie o ură hotărîtă și neîmpăcată. Și trebuie recunoscut, că mult datorește *Romînia democratică de astăzi acestor uri*“....

Mulțămîia ei, boierimea mică s'a pus în fruntea revendicărilor populare și a determinat transformarea politică și socială a țării.

Aceste constatări sînt cu atît mai prețioase, întrucît d. Rosetti uu poate fi bănuît de „idei subversive“ și „propagarea luptei de clase“.... (Simpatia pentru boieri îl face chiar să contradică faptele citate de el însuși, cînd la p. 65 spune, că „boierii mari și mici s'au luat la întrecere pentru a-și îndeplii cu sfințenie datoria către țară“).

În rezumat d. Rosetti stabilește următoarele trei faze prin care a trecut boierimea noastră :

1) Pînă la începutul veacului XVII ea prezintă toate caracterele unei nobilimi de haștină, avînd ființă anterioară începutului istoriei noastre.

2) Timp de un veac, de la începutul veacului XVII și pînă în epoca fanariotă, ea este o aristocrație.

3) Însfîrșit, dela începutul epocii fanariote și pînă la 1858, ea se transformă într'o oligarhie.

Iar de la 1858 încoace, această oligarhie pierde atît privilegiile cît și averea ei și tînde a dispărea spre a face loc unei plutocrații.

C.

* * *

Ion Bărcănuț. *Primele cînturi*. Budapesta 1906.

S-a făcut adeseori observația că, la noi, poeții începatori se grăbesc prea mult să-și publice poeziile în volum, fără a se folosi îndeajuns de sfaturile oamenilor de gust și ale cunoșcătorilor. Această observație se potrivește pentru dl. Bărcănuț care desigur s-a

prea grăbit, și în daunz-i proprie, publicind în volum cele douăzeci și una poezii ale sale. Căci citind volumașul acesta de cincizeci și trei de fețe, lectorul rămîne cu o nemulțumire vie. Afară de cîteva poezii (Sărbafoare, Un drumet odată) în care forma e pe alocuri îngrijită și simțirea are o notă mai personală. cele mai multe din poeziile d-lui B. îi fac impresia de ceva cunoscut, sint sau reminiscenți literare și compoziții răci, după teme prea cunoscute (Cîntec barbar, Regele Gotic, Mirele mori, Bate) și autorului îi plac subiectele întunecate și sinistre, sau exprimă stări sufletești prea comune și banale (Chiparizii, Versuri din călătorie. Din vale) într-o formă ușoară și cîteodată prozaceă. Comparațiile și imaginile în poeziile d-lui B. nu-s totdeauna reușite, unele sint prea forțate și artificiale, altele dovedese lipsă de fineță și gust. În „Saiba”, povestea unei fete înșelată (autorul nu vede iubirea decît sub aspectul ei tragic) sint versuri ca acestea:

Fugi, haide, că jar este locul,
Că jar lasă 'n urmă feciorii.

În „Soldații mării” și „Plîsul pietrei” autorul se încearcă să exprime idei și parcă ar avea ceva de spus, valurile mării în mersul lor veșnic, chemarea mistică a apei, îi sugorează reflecții filozofice, dar... mi-aduc aminte de Guyau și de alții și versurile d-lui B. mi se par banale, lipsite de măreție iar fondul acestor poeme, obscur și confuz. Reuși-va dl. B. să ne dea cîndva ceva mai simțit, mai clar, într-o formă mai satisfacătoare?

O. B.

* * *

Dr. G. I. Sbiera, *Contribuiri pentru o Istorie socială cetățenească, religioasă bisericăască și culturală literară a Romînilor de la originea*

lor încoace, pînă în Iuliu 1504. Volumul I. Cernăuți 1906. Prețul 12 coroane.

Acum vre-o nouă ani, Dl. Dr. Sbiera profesor de limba și literatura romînă la Universitatea din Cernăuți, publică sub titlul de „Mișcări culturale și literare la Romîni din stînga Dunării” o parte din cursul D-sale universitar și anume aceea, în care se ocupă cu răsîmpul de la 1504 pînă la 1714. De sigur că interesul deosebit pe care-l oferă această epocă, în care apar primele cărți în limba romînă, faptul că ea era puțin studiată și cunoscută, cum și acela că ea e mai bogată în monumente literare, determinaseră pe autor să dea la lumină mai întăi o parte din mijloc a cursului său și să nu înceapă tipărirea chiar de la început. Și, e drept, cartea d-lui Sbiera a luminat multe părți obscure din trecutul cultural al Romînilor și a adus multe servicii acelor căse ocupă cu studiul literaturii romîne. Dar iată că acum nădejdea, pe care chiar pe atunci o putrea autorul, de a-și putea tipări cînd-va și restul cursului d-sale, începe să se realizeze spre folosul unei mai depline cunoașteri a vieții sufletești a Romînilor.

După cum se vede chiar din titlul noului volum, Dl. Sbiera ne da acum prima parte a cursului său, aceea în care se ocupă cu viața culturală a Romînilor chiar de la originea lor și pînă la anul 1504, adică pînă la epoca tratată în lucrarea tipărită acum nouă ani.

Dacă s'ar aștepta cine-va să găsească în cartea d-lui Sbiera o Istorie a limbii și literaturii romîne, așa cum un curs de Istoria limbii ori a literaturii unui popor se face aiure, și cum se face și la Universitățile noastre, s'ar înșela: împrejurări cu totul speciale l-au silit pe profesorul de la Cernăuți să-și lărgească mult cîmpul cercetărilor sale. Dacă la noi, de pildă,

studentul, care urmează un curs de Istoria limbii și a literaturii romine are deja, ori capătă de la alt curs, destule cunoștințe de Istoria Rominiilor, pentru ca să poată înțelege mișcarea culturală a acestui popor, nu tot acelaș lucru se împlină cu studenții de la Universitatea din Cernăuți; acolo ascultătorii d-lui Sbiera erau, după cum ne spune d-sa „tineri cari n'aveau nici o cunoștință despre trecutul Rominiilor“, și de-aceia d-sa a fost nevoit să le dea și aceste cunoștințe absolute necesare pentru înțelegerea mișcării culturale, de-aceia cursul său de Istoria literaturii romine a devenit o Istorie socială, religioasă și culturală a Rominiilor.

Nu este gindul nostru și nici nu se poate aștepta cineva să dăm o recenzie critică ori vre-un rezumat mai dezvoltat al unui volum de peste 800 de pagini, format mare, în această rubrică, în care căutam numai să semnalam publicului apariția lucrărilor care ni se trimit, și să dăm o scurtă informație asupra lor. Poate mai târziu, dacă împrejurările ne vor îngădui, să ne ocupăm o dată, mai pe larg, cu această lucrare, în care e depusă munca unei vieți sirguincioase; în ori ce caz, nevoiți am fi să așteptăm apariția iulregii opere, pentru ca să ne putem face asupra ei o părere hotărâtă. Dăm deci numai un scurt rezumat despre cuprinsul cărții.

După o introducere generală, în care se ocupă cu originea omului, cu rasele, cu originea limbii romine, cu încercările de până acum asupra Istoriei literaturii romine etc., Dl. Sbiera intră în materia propriu zisă. D-sa împarte, după considerații pe care le expune în capitole anume, epoca de la origine până la 1504 în cinci răs-timpuri: 107—272, 272—476, 476—861, 861—1186 și 1186—1504,—împărțire care totuși nu are altă justificare decât ușurința expunerii. Apoi, la fie

care din aceste cinci răs-timpuri în parte, autorul studiază pe rînd mișcările politice, religioase și culturale. Folosindu-se de aproape tot ce au dat cercetătorii romini dimaiute de d-sa în domeniul istoriei politice, religioase și culturale a Rominiilor, utilizînd toate scrierile învățaților străini relative la istoria poporului nostru și dispunînd de o bogată lectură asupra chestionilor, pe care le atinge, Dl. Sbiera ne dă un tablou luminos al vieții sudetești a poporului român în trecut. În special pentru cunoașterea datinilor și credințelor moștenite de noi de la Romini, cum și pentru înțelegerea influențelor, pe care popoarele învecinate le-au avut asupra dezvoltării noastre culturale, cartea D-lui Sbiera este de foarte mare folos.

Că lucrarea aceasta are slăbăciuni și lipsuri, că unele din părerile autorului sînt cam hazardate, că sînt și multe lucruri care ar fi putut să lipsescă pentru a nu îngreua expunerea, și așa cam greoaie (cum sînt, de pildă, părerile lui Laurian din Tentamen criticum, unele teorii de-ale lui T. Cipariu și altele, care nu mai prezintă azi de cît doară un interes de curiozitate istorică),—autorul este cel dintâi care o recunoaște în Preuvintarea sa. Noi însă nu vom semnala nimic din acele lipsuri aice, unde nu avem nici puțință de a scoate în relief multele părți bune din lucrarea d-lui Sbiera, nici pe aceia de a dovedi, prin citații și expuneri mai dezvoltate, părțile cari ni se par slabe ori greșite,—ci vom aduce omagiul nostru de recunoștință bărbatului, care și-a închinat viața unei munci statornice pentru luminarea neamului său și-i vom exprima dorința ca să-l vedem desăvîrșindu-și cit mai curînd opera.

*

Gh. Tulbure, ierodiacou, În școală, conferințe literare. Sibiu, Ti-

pografa arhiepiscopescă, 1906. Prețul 1 cor. (1 leu).

Se pare că însămnătatea cea mare, pe care o are cultura pentru ridicarea și întărirea unui popor, n'a fost nicăiri mai bine înțeleasă de Români decât în Transilvania. Nu știu dacă, în general, se tipăresc acolo mai multe cărți pe an de cit în România (relativ de sigur că da), dar, fiind vorba de scrieri de popularizare, de scrieri pentru mulțimea cea mare, apoi ar trebui să ne fie rușine de puținul ce se face la noi în această direcțiune, față cu ceea ce se face dincolo, peste munți. Acest sentiment îl avem de cite ori primim cite unul din volumele broșurile ori broșurelele modeste, fără pretenție, cu care, pe fiecare zi, sporește numărul publicațiilor fraților din Ardeal.

Avem dinaintea noastră o cărțică de 92 de pagini, foarte drăguț tipărită, în care părintele Ierodiacon Gh. Tulbure prezintă publicului citeva conferințe, pe care le-a ținut, la diferite ocazii, în anii din urmă, ca student. Cum o lesne de înțales, cartea aceasta, rodul activității unui tânăr sirguincios, care se afla încă pe băncile școlii, nu e tipărită în vederea celor cari au cunoștinți mai întinse de literatură. Omul de specialitate nu va găsi în ea vederi nouă, ori sapte încă neștiute, — dar cel ce nu se ocupă în deosebi cu literatura, cel ce nu are puțină să citească opere voluminoase și scumpe ca „Istoria literaturii romine în sec. XVII” a d-lui Iorga, scrieri puțin accesibile, ca „Gheorghe Lazăr și școlile romine” a lui P. Poenariu, sau lucrări speciale ca „Istoria filologiei romine” a d-lui Șeineanu și altele, — va citi cu plăcere și cu folos volumul acesta scris cu simțire și cu pătrundere, într'un stil ușor și curgător. El va avea prilejul să admire entuziasmul, jertfirea de sine și adinca iubire de neam a dascălului Gheorghe

Lazăr, atât de bine scoase în relief de autor; va putea să cunoască viața de muncă și de luptă, bogata activitate literară a lui Petru Maior, pe care autorul ni le desfășoară cumulă pricepere; va căpata prețioase informațiuni, poate numai ceva cam prea entuziaste, asupra mișcării literare din ultimul timp în Ardeal, cum și asupra altor chestiuni, cum e raportul dintre artă și religioane etc.

Iată de ce socotim că foarte bine a făcut părintele Tulbure, că nu a lăsat să se piardă prin ziare aceste cite-va disertații, ci le-a adunat în volum. Ele, de și scrise de un școlar, nu au numai meritul „că sînt scrise cu avîntul și bunăvoința tineretilor”, cum spune autorul în modesta sa prefață; au încă și meritul că vor aduce un adevărat folos acelor ce le vor citi și en ne relevază pe un cercetător în domeniul literar, de la care sintem în drept să așteptăm frumoase lucrări.

M. C.

* * *

Scrisoare de la citiva dascăli plecați în străini către colegii lor din țară. București 1906.

O mică broșură de 46 pagini însuflețită de un cald-dar vag naționalism. Sinceritatea și iubirea de bine a autorilor fac cu apelul să capete o vervă aproape lirică și zgrăvirea primejdilor amenințătoare să devie callolescă. Ne pare bine că cei plecați, provizor, dintre noi se îngrijesc de viitorul nesigur al neamului nostru; ar fi însă de regretat dacă cei rămași ar avea nevoie de exagerarea primejdilor pentru a nu părăsi postul de veghere. Unele din sfaturile date pentru mîntuirea neamului se practică deja de mai mulți ani, altele au ajuns chiar obligatorii pentru corpul nostru didactic, într'un cit privește activitatea lui extrașcolară. În strigătul ei de alarmă, broșura recomandă profesurilor unele măsuri de salvare națio-

nală cu care noi nu putem fi de loc de acord: „Conferinți despre boerii leneși și nepricepuți, Evreii și Grecii cotropitori și distrugători“. Nu, pentru că credem că asemenea măsuri ar spori încă nenorocirile celor asupriți, fără nici un folos. Apoi, „Dascălul“ are altele de făcut decât sămănarea urii împotriva oricui poate fi lăsată altora; ea nu e compatibilă cu rolul de apostol al „dascălului“, singurul rol ce i-l hotărăse autorii broșurii. Arătând menirea „dascălului“, broșura face o șarjă singeroasă împotriva partidelor politice, pe care le condamnă imediat, din principiu, nerecunoscându-le altă funcție decât politicianismul, și îndeamnă pe profesori să evite partidele și să-și îndeplinească apostolatul lor, stingheri și anonimi, căci ei sînt cei mai importanți pentru viitorul nației, dovadă... „Germania modernă a fost creată de dascăli“. Noi am dori ca tocmai acești oameni, dezinteresați și vrednici, să îngroașo rîndurile partidelor politice, căci numai cu asemenea elemente partidele politice—care în toate țările, etc, conduc interesele Statului—se pot regenera și părăsi căile politicianismului. Dacă partidele noastre politice nu-și îndeplinesc datoria către țară, de vină nu e *principiul colaborației comune a cetățenilor*, ci ticăloșia și nepriceperea celor grupați, și puritanismul celor care se izolează de partide. Dacă se va ridica în dogmă că cei buni și vrednici nu trebuie să intre în partidele politice, adică să dezerteze de la luptele cetățenești, ca să nu-și piardă puritatea și aureola apostolatului, și dacă se va nega politicei rangul de știință complexă și superioară cu care fiecare cetățean conștient e dator să facă cunoștință, măcar ceva mai adine de cit unii din statul major al actualelor partide istorice, atunci apostolatul profesorilor va fi în deșert. Cine vrea să lupte pentru progresul societății tre-

bue să ia parte la luptele politice, să facă politică—adevărată politică. În-să, politică serioasă și spornică pentru țară, nu se poate face în afară de partide—de grupări. Principiul asociației nu poate fi contestat tocmai în politică. E cam curioasă teoria „dascălilor“, care pentru îmbunătățirea stării lor, ca corp, se adresează partidelor, iar partidelor politice nu le acordă decât politicianismul, rezervindu-și numai lor onoarea de a „...crea Germania modernă“. Ce ziceți? Nu *sîntem* prea pretențioși?

I. B.

* * *

Louis Eisenmann. — *Le compromis Austro-Hongrois de 1867.* — Etude sur le dualisme — 695 p. p. Paris.

Voluminoasa carte a d-lui Eisenmann, e, în parte, cercetarea resumătoare a uneia din cele mai grave chestiuni a politiceii europene.—Două sînt punctele de plecare și conducere a autorului: evoluția puterii austriace și a instituțiilor politice ale Austriei în sec. XIX și sfîrșitul acestei evoluții prin compromisul de la 1867; și în a doua parte a lucrării, consecințele acestui compromis pentru monarhia austro-ungară.

Întreaga lucrare se alcătuiește din trei cărți și un capitol preliminar în care se arată în trăsăturile sale esențiale situația Austriei și Ungariei în timp de trei secole până în pragul revoluției de la 1848.

Ca și acest capitol, primele două cărți sînt rezultate tot din același principiu: pentru a înțelege compromisul de la 1867, trebuie expuse mai întâi elementele constitutive din care a fost formată monarhia astro-ungară.—Și aici iarăși sînt două feluri de evenimente care sînt urmările, evenimente care pregătesc și distrug aproape Boemia și evenimente—incepînd cu Prag-

matica sancțiune a lui Carol VI—cari pregătese și ridică forța Ungariei.

Cartea întâia e consacrată revoluției și reacțiunii de 10 ani (1848—1859).—De și revoluția a fost învinsă la Viena și Buda-pesta și de și a fost apoi orbită prin triumful aparent al absolutismului lui Metternich, totuși ea reușește să distrugă multe resturi ale feudalității și să dea de gândit la un nou regim, iar Ungaria de acum capătă conștiința mai intensă de forța ei și de drepturile ei.—Cu ruina sistemului reacționar al lui Bach se termină prima carte.

A doua carte a lucrării d-lui Eisenmann se ocupă cu evenimentele foarte complicate ale istoriei constituționale ale Austriei, de la văruierea sistemului centralizator și germanizator al lui Bach pînă la criza din 1865—6.—Cele din urmă luni ale absolutismului sub Bruck și Rechberg, sforțările acestora și diploma din Octombrie 1860, apoi direcția lui Schmerling și *patenta* din 26 Februarie 1861, toate încercări de a concilia drepturile istorice tradiționale cu aspirațiunile naționale moderne—trezite prin revoluția de la 1848—și apoi de a stabili un compromis între principiile constituționale și menținerea centralismului absolutist conservator.

Evenimente externe apar spre neorocul Austriei și îngăduitoare ideurilor Ungurilor. Austria e învinsă în Italia și în Boemia și înfrîngerile de pe cîmpul de luptă distrog și plaurile absolutiste și aristocratice ale lui Beleredi, fără efect rănnin și visurile lui Beust și atunci salvarea Austriei stă în mâinile lui Deák autorul compromisului de la 1867 prin care Austria și-a putut capăta fidelitatea Ungurilor.—Sub această formă a compromisului s'a răsturnat constituția austriacă, și succesele lui Deák obținute prin îndrăsneala și spiritul său larg sînt povestile de autor cu multa

viață.—Tot sub Deák și Eötvös, două spirite drepte, discutarea chestiunii naționalităților pe care autorul o expune clar însă insuficient: și cu toată simpatia autorului pentru Unguri, rezultă faptul îmbucurător pentru noi că Rominii sînt cei mai rezistenți tendinței de maghiarizare pe care autorul o găsește, nu o singură dată, îndreptățită.

Utimele capitole sînt rezervate unei amănunțite analize a consecințelor pe cari le-a produs compromisul în Ungaria și Austria.—Prin compromisul, care nu a funcționat normal de cît vre-o 10 ani. Austria slăbește și parlamentul ei se nimiceste chiar fiind înlocuit cu o birocratie absolutistă și astfel sistemul dualismului se arată fără putere în Austria.—În Ungaria s'a format un parlamentarism puternic care funcționează numai spre profitul unei jumătăți a populațiunii Ungariei—și pe zi ce merge spiritul de autonomie crește.—Așa că din analiza aceasta limpede se vede că nu s'a ajuns de loc la ceea ce se credea la început și la ce era în gîndul lui Deák adică un echilibru între cele două părți ale imperiului și o favorizare a instituțiilor reprezentative.

Ungurii caută să impună unitatea lor, iar Viena se găsește în toate părțile în fața velleităților separatoare ale lor.

După un studiu atît de întins—vre-o 700 p.—autorul nu se sîește de a trage concluzii pentru viitor. D. Eisenmann nu crede nici în pangermanism, nici în panslavism, nici în lăria independenței Ungurilor, nici că moartea actualului împărat ar disloca monarhia și nici într'un federalism absolut, ci într'un fel de „Elveție monarhică” care ar implini avantajile centralismului, dualismului și federalismului, fără a avea inconvenientele nici unuia,

E. P.

Revista Revistelor

Sămănătorul (Septembrie). D. Iorga, în „Arhitectura rominească“, e-mite mai multe idei juste și dă o mulțime de sfaturi, care ar trebui să fie realizate. D-sa spune că, la școala de arhitectură, ar trebui să se creeze un curs pentru arhitectura tradițională, religioasă și profană; că „rezultatul ar fi și mai bun, dacă școlarii ar face supt conducerea unui profesor mai priceput în asemenea lucruri, o mare călătorie în vacanțe care i-ar pune în stare să vadă și să înțeleagă monumentele cele mai însemnate ale timpurilor de originalitate în clădire“. Iar pentru câpătarea diplomei, candidații să prezinte o teză—care ar fi bine să se și tipărească, pentru a fi cunoscută de cercurile mai largi—asupra unei biserici ori mănăstiri.—Apoi d-sa mai propune publicarea unor „albumuri de artă care să adune tot ce ni s'a păstrat“, pe care le-ar putea face Academia, „dacă ar avea alt program de activitate“.

Această operă, zice d. Iorga cu drept cuvânt, n'ar putea-o face nici Ministerul de Instrucție „prea cuprins mai întotdeauna de politică“ și chiar dacă ar face-o, „ar cobori-o și ridiculiza-o prin oamenii pe care i-ar însărcina“.—D. Iorga sugerează ideea ca acest lucru să-l facă Societatea artistică care s'a alcătuit în jurul Principesei Maria.

Cu acest prilej să relevăm și un articol al d-lui Panu din *Săptămîna*, în care distinsul scriitor neagă existența

unei arhitecturi originale rominești, căci vechii arhitecți au fost Bizantini, Venețieni, etc. E drept acest lucru, dar acea veche arhitectură, *transplantață*, a devenit, prin vechimea ei, deci prin asimilare, o arhitectură „rominească“...

Vorbind de *Cintăreții Sibieni la București*, d. Iorga ridiculizează înaltă societate bucureșteană care și-a arălat, prin absența sa, disprețul pentru arta muzicală națională.

Orizontul. (August — Septembrie 1906).

În primul articol, dl. Dr. Valer Moldovan se ocupă cu chestia programelor politice ale naționalităților. Pornind de la faptul că primul-ministru Wekerle a putut să spuie în Parlament că el nu cunoaște programul naționalităților și interpretind vorbele aceleia în senzul că el nu cunoaște programul naționalităților aliate, adică al clubului deputaților naționaliști, nu programele naționalităților, autorul constată că în adevăr deputații naționalităților nu au un program comun de activitate parlamentară. D-sa crede că un astfel de program se impune și că el se poate face luîndu-se punctele care sînt comune în programele naționalităților. Un astfel de program de activitate ar preciza punctul de vedere al deputaților naționaliști asupra poziției de drept public a naționalităților în regatul ungar. Și dl.

Moldovan crede că el s'ar putea formula astfel: „Prin o lege fundamentală să se recunoască și garanteze naționalitatea Românilor, Sârbilor și Slovacylor ca subiecte etnice de drept, însă ca părți întregitoare ale națiunii politice ungare”. Cit privește punctele, în care programele naționalităților sînt deosebite, acelea rămîn pe sîmba fie cărei naționalități în parte.

Di. Vasile E. Moldovan, în *tabloul politic*, propune și susține cu multe dovezi folosul și putința creării unui mare ziar cotidian românesc. Dacă inteligența romînă și poporul ar plăti anual o cotizație foarte mică (variind între 2 și 12 coroane pe an) s'ar putea alcătui un venit de 195.000 de coroane pe an, cu care s'ar putea duce cu mult mai multă vigoare lupta politică. Ziarul care s'ar întemeia astfel ar putea rezista persecuției procurorilor unguri, ar deveni o putere în viața publică (după cum e ziarul socialistilor unguri „Nepszava”) și ar fi sîmburele în jurul căruia s'ar grupa toate energiile romînești, care acum sînt împrăziate sau în neactivitate.

Biserica și școala din Arad publică, în numărul 38 al său, *vorbirii d-lui A. Birsoanu rostită cu prilejul adunării generale a „Asociațiunii în Brașov*. Dată fiind însemnătatea acestui discurs pentru înțelegerea rolului cultural al acestei instituții pentru poporul român din Transilvania, ne facem plăcerea să rezumăm cîteva din punctele mai principale ale lui. Făcînd o paralelă între întrunirea din anul acesta și acele înțunite tot la Brașov în 1862 și 1883, oratorul se întreabă dacă Românii din Ardeal au făcut vre-un progres cultural de la acele întruniri pînă azi. El constată că în literatură și mai ales în știință, din cauza lipsei condițiilor prielnice—foarte bine arătate de autor—progresele sînt mici pentru cel ce le-ar privi pe de-asupra,

fară să ție samă de împrejurările în care a funcționat și funcționează „Asociația”; dar cînd e vorba de lățirea luminii în straturi cît mai mari, de popularizarea științei, de creșterea sentimentelor bune, progresul e mult mai simțitor. Astfel „Asociația” a ajutat mulți tineri lipsiți de mijloace ca să studieze și să devie luminați ai poporului, a dat multe ajutoare ucenicilor de la meserii și elevilor de la școlile de negoț, pentru ca prin ei să lucreze la crearea unei clase mijlocii, a înființat o școală de fete pentru a forma din fetele Romînilor niște mame bune și folositoare neamului, a lucrat pe toate căile la ridicarea economică și culturală a poporului și a reușit să aducă în viața sătenilor îmbunătățiri, care sînt un puternic îndemnu pentru lucrarea mai departe în acelaș senz. Toate aceste au făcut ca „Asociațiunea” să fie privită în cele mai multe părți „ca o mamă bună, care cantă să atragă la sînul său iubitor pe toți fiii săi și la care cu toții privesc cu încredere și iubire”.

Revista Idealistă în numărul de pe Septembrie, conține între alte articole și unul al d-lui V. M. Kogălniceanu, care se ocupă cu chestiunea însemnată a *împroprietărilor*. După ce arată că, în țările agricole fără mare dezvoltare industrială, chestiunea țărănească se pune regulat, la epoce mai mult sau mai puțin departate, sub formă de nevoe de pămînt, de împroprietărire a sătenilor, autorul arată că noi ne găsim acum în una din acele epoci, cînd o nouă împroprietărire e necesară pentru a se da mijloace de traiu părții celei mai numeroase a poporului,—țărănimii. Cu atît mai mult ni se cere să rezolvim cît mai grabnic această problemă, cu cît împrejurările politice internaționale sînt mai nesigure, așa că nu putem ști ce va aduce ziua de mine, și trebuie să întărim cît mai bine temelia

statului român,—și cu cit exemplul țărărilor, care au ajuns la o mare dezvoltare industrială, și care au început să regretă că munca cimpului a fost părăsită pentru cea industrială, trebuie să ne învețe că e un mare rău să silim țărănimea—lipsind-o de pământ—să navălească la orașe, la fabrici. Se pare că lucrul acesta nu e înțeles de o mare parte dintre oamenii noștri politici, de aceea astăzi opozițiunea în contra împroprietăririlor e foarte serioasă și inverșunată. Dl. Kogălniceanu combate cele mai însemnate argumente ale adversarilor împroprietăririi. D-sa dovedește că proprietatea mică nu e azi mai întinsă de cât cea mare, după cum susțin ei. Căci, chiar după cifrele cele mai umflăte pentru proprietatea mică, ea se ridică la cel mult 3,200,000 de hectare, stăpânite de un milion de capi de familie, pe ciud proprietatea mare atinge cifra de 5,580,117 hectare împărțite la cinci mii de oameni; deci o nouă împroprietărire nu ar amenința de loc proprietatea mare, cum susțin adversarii împroprietăririi. Cu altă noi mult nu ar amenința-o cu „să nu e vorba de a se lua cu sula proprietățile particulare pentru a se da la țărani; alături cu moșiile Statului, ale minei moarte și ale instituțiilor mari financiare. S'ar mai da țaranilor și acele moși particulare, care sînt încărcate de ipoteci și pe care proprietarii nu le mai pot ținea. Dar chiar dacă s'ar atinge proprietatea mare, oare asta ar fi un rău pentru stat? Dacă ne gîndim că cei mai mulți din proprietarii mari cheltuiesc 80 la sută din venit în străinătate, că cei mai mulți își arendează moșiile la străini (în jud. Botoșani 89 la sută din moșiile mari sînt arendate), că agricultura care se face pe moșiile mari este ruinătoare („Raubwirtschaft“ exploatație agricolă de jaf—zic Nemții acestei agriculturi extenzive), că satele nu sînt exploatați fără mila și im-

pinși la degenerare pe aceste proprietăți mari,—nu putem să răspundem de cit: nu, nu ar fi un rău. Se mai obiectează că proprietatea țărănească ar face să scadă producțiunea agricolă națională (un fost senator a spus autorului că acesta a fost cel mai puternic argument adus în senat contra proiectului Caseirural votat de cameră); dar, dacă țaranii ar fi instruiți și ar face o agricultură rațională, asta nu s'ar întîmpla: și apoi acum nu se duc în străinătate 80% din banii ciștigați de marii proprietari?... Ce folos o aice pentru țară? Astfel autorul articolului respinge cele mai însemnate argumente aduse contra împroprietăririi și spune că ea se va face, pentru că ea răspunde unei nevoi adînci și nu se poate înlătura.

Revista Asociației învățătorilor și învățătoarelor din România publică, în fruntea numărului său de pe Septembrie, *dozvințele învățătorilor romîni pentru școala și ridicarea sateanului nostru*,—un număr de 26 de puncte, toate cereri drepte, bine chibzuite și absolut imperioase pentru ridicarea și înlăturarea poporului nostru. Lăsînd la o parte cererile care privesc îmbunătățirea stării materiale a învățătorilor, nu fiind-că le-am crede nedrepte, cum și unele cereri de detalii, cum sînt cele relative la controlul învățămîntului, la concedii, reduceri pe căile ferate etc., reproducem aici cite-va din cererile mai generale ale învățătorilor, pentru a scoate în relief direcția sănătoasă și patriotică a activității acestui corp, care din ce în ce mai mult își închină nouca și inteligența cauzei cele mari—îmbunătățirii stării țărănimei. Cel dintîi punct din acest program al învățătorilor noștri glăsuște așa: „Învățătorii să lucreze din răspuneri pentru înflințarea: tovarășiiilor sateșii, obștiilor și bancilor populare“; pentru tovarășiiile sateșii

ei cer sub No. 6: „Tovărășiiilor sătești să li se facă următoarele înlesniri: a) reducerea transportului cu 50% pe căile ferate pentru produsele tovărășiiilor, b) scutirea de vamă a mașinilor și instrumentelor, c) simplificarea formalităților pentru păstrarea cerealelor în docuri, d) preferarea în stabilimentele publice a produselor tovărășiiilor, e) preferarea obștiiilor sătești la arendare de moșii, f) puțința de a ști sătenii prețurile tirgurilor de desfacere“. Oricine poate vedea că aceste cereri isvorăsc din o adinea cunoaștere și dintr'o preocupare statornică de nevoile tovărășiiilor sătești. Un alt punct, al șeptelea din cererile Asociației, este ca „cursurile complementare și de adulți să devină obligatorii iarna, și duminicile și sârbătorile în celelalte timpuri“. Invățătorii mai cer „să se dea dreptul învățătorilor ca să poată fi aleși în consiliul comunal, în consiliul județan și în parlamentul țării, ca și profesorii“; ca „Invățătorii să fie preferați în conducerea instituțiilor create de ei prin acțiunea extrașcolară“; ca „Să se sporească mai repede numărul școalelor rurale și al învățătorilor“ și alte multe îmbunătățiri, toate realizabile ușor, foarte modeste, dar absolut trebuitoare. Subscriem cu dragă inimă la toate cererile, la cele pe care le-am reproduș aice și la cele pe care nu le-am reproduș, și indemnăm pe învățătorii să stăruie din toate puterile pentru îndeplinirea lor.

Albina (1 Octombrie). D. M. Sadoveanu, în una din *Scrisorile sale trimise de un prieten pribeag*, vorbește de „Humuleștii lui Creangă“, de satul acela mare, vechiu, răzășesc care azi e „despărțirea a IV-a a urbei Tirgul Neamț“, de căsuța unde s'a născut Creangă, azi modernizată de o nepoată a autorului „Amintirilor“, de amintirile rămase pi între Humuleșteni despre petrecerile de mai târziu ale lui Creangă

în satul său, etc.—E una din paginile cele mai frumoase și mai duiioase ale d-lui M. Sadoveanu.

Săptămîna (Septembrie). D. Panu, cu prilejul lecturii scrisorilor lui Ibsen, care a captivat la vrista de 65 de ani pe o lină ră fată,—pune problema dacă „o fată tînă ră poate iubi un om bătrîn“. Că poate iubi, o dovedește iubirea inspirată de Ibsen, romanul lui Zola „Docteur Pascal“, etc.—Care este cauza acestei curioase psihologii, căci nu e natural ca o fată tînă ră să iubească pe un bătrîn? D. Panu răspunde foarte ingenios: Femeea iubește în hărbat forța, forța fizică. Astăzi însă, forța fizică a hărbatului a încetat de a mai fi pentru femei pe planul înțaiu, dar ea avind nevoie să admie pe bărbat, admirația ei s'a transplatat pe terenul moral ori intelectual: admirația forței morale ori intelectuale. Un Ibsen, un „Docteur Pascal“ au putut captiva prin forța cugetării lor. Desigur însă că acest amor nu are acel caracter pasionat, care e „acea absorbțiune de carne a doi indivizi de sex deosebit, tineri și viguroși“.

Cu acest prilej să adăogăm și noi ceva: Posibilitatea acestui fel de amor, a cărui explicare dată de d. Panu o primim, este încă un argument în contra celebrei *Metafizice a Amurului* a lui Schopenhauer.

Revue des deux mondes. (1 August 1906.) *Brunetière. La maladie du burlesque.* Genul burlesque care s'a născut sub influența italiană și spaniolă și a înflorit în Franța în prima jumătate a secolului al XVII, nu trebuie considerat ca o reacțiune contra prețiozității, care domnea pe atunci în literatură. Din contra, acest mod de a scrie, a fost bine primit de prețioși și prin otelul de Rambouillet și-a făcut intrarea în lumă. Burlescul nu-i în realitate decit o altă formă a prețiosului. El e o travestire a realității. Prin asta se distinge de comic care

se bazează mai mult pe observație. De satiră sau ironie se distinge, prin aceea că nu se inspiră de nici o intenție care să-l depășească, găsindu-și în sine însuși rațiunea de a fi. E o alterare și transformare a naturii ca și prețiosul, dar pe când acesta fardază realitatea pentru a ne stârni admirația, burlescul o înjosește și o caricaturizează, pentru a ne face să rîdem. Ambele sînt speciile unui aceluiași gen și caută să provoace în cititor surpriza și mirarea. Prețiosul și burlescul nu sînt accidente istorice particulare, ci reprezintă o tendință naturală a spiritului omenesc, tendință care apare în anumite timpuri în toate literaturile. În literatura franceză prețiosii și burleștii din secolul XVII au avut ca urmași în secolul XVIII pe Fontenelle, Marivaux, Montesquieu în *Lettres persanes*, Crébillon în romanele lui licențioase, în secolul al XIX pe Hugo în teatrul său romantic și în faimoasa prefață a lui Cromwell, în care a făcut apologia genului, apoi pe Gautier și pe Banville. Această tendință, Brunetiére o consideră ca o boală a artei, a limbii și a spiritului căci, spune el, marii artiști în operele lor nu s'au îndepărtat de natură.

Brunetiére. Publications récentes sur Montaigne. (1 Septembrie 1906). Cu prilejul apariției ediției municipale din Bordeaux a operii lui Montaigne și a studiilor remarcabile ale lui Strowsky asupra acestuia, Brunetiére caută să caracterizeze, după ultimele informații, pe marele scriitor. După el, scopul lui Montaigne, scriind *les Essais*, n'a fost nici de a se zugrăvi pe sine cum a crezut Pascal, nici de a construi un sistem filozofic sau a face o apologie a religiilor, cum au crezut unii. *Les Essais* sînt o anchetă asupra naturii omenesci. Montaigne a fost un incomparabil curios. Nu însă pur diletant, căci și-a propus tot-

deauna un obiect ulterior curiozității sale. Scopul lui a fost să pătrundă cit mai adînc în cunoștința de sine însuși și în cea a omului. Pe cînd scriitorii anteriori nu se preocupau cu observația psihologică; istoria moravurilor, istoria intimă concepută ca o prelungire a experienței proprii în toate senzurile, a fost obiectul la care s'a aplicat Montaigne. Intențiile lui sînt cu totul deosebite de ale lui Sf. Augustin sau Rousseau, scriindu-și vestitele lor confesiuni. El nu se zugrăvește pentru a apărea în fața lumii ca un tip excepțional, ci pentru a se studia și cunoștința de sine cîștigată prin observație, îi servește ca mijloc de control pentru a aprecia, după justa lor valoare, observațiile pe cari le-a cules în cursul citirilor și meditațiilor sale. În particularitățile firii sale, îl interesează ceea ce e constant și etern omenesc. Observația lui e totdeauna comparativă. Marii scriitori clasici ai literaturii franceze au devenit moralști datorită lui Montaigne și făcînd din observația psihologică și morală obiectul literaturii, el a pus una din bazele clasicismului. Filozofia lui Montaigne n'are un caracter sistematic, nici n'a fost totdeauna aceeași. Ea a avut epocile ei și Brunetiére crede, cu Strowsky, că Montaigne a trecut dela stoicism la pyrrhouzin și apoi la diletantism dar, spune el, filozofia lui Montaigne a fost mai mult o filozofie a vieții, o adaptare la împrejurări, la mediu, la natură, ceva fără stabilitate, mai mult o metodă decît o filozofie, o artă de a trăi, decît o concepție a vieții. Influența operii lui Montaigne a fost enormă, nu numai în literatura franceză dar și în literatura universală. Bacon și Shakespeare au împrumutat mult dela dînsul.

Gaston Rageot. Les résultats de la psycho-physiologie. Autorul arată cum s'a născut psihofiziologia sub influen-

ența lui Comte, ca o reacțiune contra școlii de observație internă a lui Jouffroy și înșiră rezultatele psiho-fizice inaugurate de Fechner și ale psihofiziologiei proprii reprezentată în Franța mai ales prin Ribot și Binet, rezultate pe cari autorul le consideră ca minime și neînsemnate neluminind decît funcțiile inferioare ale vieții sufletești. Contribuții mai importante pentru studiul funcțiilor superioare psihice a adus, după el, psiho-patologia prin operele clasice ale lui Ribot și în timpul din urmă prin minunatele studii ale succesoriului său, la Collège de France, Pierre Janet. Dar metoda întrebuițată de acesta e observația externă, controlată de cea internă, un fel de introspecție comparată, care se apropie mai mult de metoda lui Jouffroy și a vechii psihologii spiritualiste, decît de metodele experimentale ale psiho-fiziologiei.

Mercure de France, (Septembrie 1906).

Într'un articol intitulat *Un german apologist al limbii franceze*, Maurice Pellissou face o scurtă dare de seamă a unei lucrări asupra limbii franceze, datorită unui învățat german din secolul al 18-lea. Cînd, în 1784, Academia din Berlin a pus un concurs asupra chestiunii, „pentru ce limba franceză a ajuns universală în Europa și dacă trebuie de presupus, că ea își va păstra mereu aceasta prerogativă”, s'au prezentat două zeci și una de lucrări pentru premiare. Între acestea, în afară de celebrul „Discurs” al lui Rivarol, care a obținut premiul, a mai fost remarcată și o altă lucrare scrisă în limba germană de profesorul dela Stuttgart, Schwab. Dar, dacă juriul a împărțit premiul între aceste două lucrări, publicul nu a făcut același lucru cu faima: pe cînd discursul strălucit al lui Rivarol a ajuns celebru, memoriul erudit, dar mai greoi, al lui Schwab a fost dat uitării cu totul. Și totuși

aproape nu este nici o idee în lucrarea celui dintâi, care să nu se găsească și în a celui de al doilea, pe cînd multe, foarte multe lucruri, din memoriul lui Schwab nu se găsesc la Rivarol. În special, la chestiunea dacă limba franceză va continua să fie universală în Europa, la care Rivarol nu răspunde decît vag, prin cite-va fraze, care încujură răspunsul, — Schwab răspunde prin o bogată analiză a limbilor engleză și germană și prin punerea în evidență a superiorității celei franceze. De aceea autorul articolului atrage atenția „Congresului pentru extenziunea și cultura limbii franceze” asupra lucrării lui Schwab, pe nedrept dată uitării, în care scriitorul german cere să se lucreze pentru ca limba franceză să devie chiar universală, pentru că „mulțimea limbilor vii pe care trebuie să le învățăm începe deja să aducă pagubă științelor și artelor”.

Fără a intra în detalii, fără a face vre-o citație din poezii la care se gîndește, fără a le spune chiar numele, Jean Blum stabilește un paralelism între *filosofia lui Bergson și poezia simbolistă*, într'un articol de considerațiuni generale. Plecînd dela ideea că „poezia și filosofia sînt două aspecte ale unei realități unice”, autorul articolului arată că între filosofia lui Bergson și între poezia simbolistă este o mare apropiere și că ambele sînt niște manifestări ale spiritului epocii noastre. Dacă dela concepțiile științifice „evoluționiste” de acum trei zeci, de ani, s'a ajuns azi la concepția „ideei de continuitate” de azi, dacă determinismul și materialismul de acum treizeci de ani nu mai sînt admise azi așa cum erau atunci, — apoi și în artă spiritul a trebuit să evolueze dela poezia parnasiana și romanul naturalist de atunci, la simbolismul de azi. Și cea dintîi apropiere între filosofia lui Bergson și între poezia simbolistă, pe care o găsește autorul e că, după cum

filosofia bergsoniană e mai mult o psihologie descriptivă, care caută să studieze acțiunile oamenilor, fără a avea pretenția, ca filosofia de altă dată, de a le prescrie legi, tot astfel și poezii simbolisti nu mai caută să devie pastori ai popoarelor ca V. Hugo și Lamartine, să prodice ca Dumas fils, ori să desprețuiască după cum faceau Vigny și Parnassienii.—poezia simbolistă privește, fără apostrofă și fără gest, trecind imaginile vieții ca și acele ale unui vis. Cu totul în opoziție cu romantismul și clasicismul, care nu se deosebeau decît prin metodă, dar care, de altfel, aveau acelaș scop de a descrie pasiunile mari ale sufletului, care sînt stări rare și trecătoare.—cu totul în opoziție cu aceste școli literare, poezia simbolistă se ocupă cu fenomenele mai adînci, mai ascușe, mai neînsemnate în aparență, dar din care, în fond, e țesută urzeala sufletului nostru. Aceste fenomene sufletești, care sînt realitatea profundă a sufletului nostru și farmecul poeziilor contemplative, sînt obiectul de studiu al lui Bergson și isvorul de inspirație a simbolistilor. Aceasta este apropierea cea mare între filosofia bergsoniană și poezia simbolistă, acesta-i substratul comun al unei filosofii și al unei poezii, care au apărut cam în acelaș timp, dintr'o concepție nouă științifică asupra naturii și a omului.

La Nouvelle Revue (Septembrie 1906).

Un gînd foarte descurajator își deșteaptă în minte citirea relatărilor lui K. Raph, făcute după raportul oficial al comisiunii de anchetă, asupra neregularităților ce s'au săvîrșit cu ocazia liquidării războiului din Transvaal: la ce mai folosesc sute de ani de cultură și de civilizație, dacă la un popor înaintat, ca cel englez, au putut să se petreacă astfel de lucruri? În adevăr, din faptele expuse în acel raport se vede atîta lipsă de preve-

dere la unii din cei însărcinați cu chestia proviziunilor, atîta lipsă de scrupul la alții, încît armata engleză apare într'o foarte tristă lumină: generali învinovați oficial de lipsă de pricepere, șeful serviciului financiar al ministerului de războiu acuzat de neglijență, ofițeri superiori acuzati de prea mare ușurință, ofițeri și subofițeri dovediți ca necinstiți,—iată ce defilează pe dinaintea ochilor noștri. Milioane de franci a păgubit statul din cauză că, pe de o parte, după încheierea păcii, el vindea proviziunile pe un preț foarte scăzut ca netrebuitoare și, pe de alta, cumpăra îndată chiar acele lucruri vindute de el, plăind însă un preț mare, pentru că avea nevoie pentru întreținerea soldaților până la repatrierea lor. Cît despre debandada, care domnea în serviciul aprovizionării, e destul să pomenim faptul că un subofițer a putut să vîndă șase sute de mii de livre de ovăș unui antreprenor, ovăș de al armatei!... Și încă nici n'a putut comisiunea de anchetă să constate toate neregularitățile, pentru că multe documente au fost distruse de cătră cei pentru care erau primejdioase.

Intr'un articol bine informat, Pierre Bernus se ocupă cu activitatea de până acum și cu cea pe care o va avea de desfășurat în viitor *majoritatea liberală engleză*. După ce arată condițiunile în care a venit la putere în Anglia partidul liberal, după ce arată că acest partid a evoluat foarte mult în senzul ideilor înaintate și că de fapt el e un fel de partid radical, autorul arată că în cele două mari chestiuni, care frămîntă acum lumea politică și poporul englez, chestiunea fiscală și cea a învățămîntului, guvernul actual și-a spus părerea: menținerea statului-quo liber-schimbist și liberarea învățămîntului de sub tutela clerului. Pentru celelalte chestiuni guvernul nu s'a pronunțat cate-

goric, dar părerile sale se cunosc din diferitele declarațiuni ale unor miniștri în anumite ocaziuni. Astfel se așteaptă desființarea sclaviei deghizate a Chinejilor duși pentru muncă în Africa de sud, cărora de-o camdză li s'a permis să se întoarcă în Asia cînd vor (ceia ce înainte nu le era îngăduit); se așteaptă de asemei introducerea sistemului reprezentativ în Transvaal și se prevede că viitoarea legislatură va fi mult ocupată cu problemele muncii. În politica externă guvernul lui Campbell-Bannermann caută să menție cele mai bune raporturi cu Franța și Italia, să îndulcească raporturile cu Germania și să facă o cît mai mare apropiere între Anglia și Rusia și prin o astfel de politică lucrează mult pentru pacea generală, ba chiar guvernul actual al Angliei s'a declarat gata să sprijine o propunere care ar tinde la limitarea înarmării popoarelor,—ceia ce e un mare pas în sensul pacifismului. Dar programul guvernului și al majorității liberale: destul de bogat și așa, se pare că în curînd va trebui să fie încă lărgit, prin introducerea în el a unei grave chestiuni constituționale: aceea a Camerii Lorzilor. Instituția ei, care până acum s'a menționat mulțumită tradițiunii și inofensivității ei, pare că e singura speranță a partidului conservator, care vrea prin ea să facă să cadă reformele liberale. Dacă în chestiunea învățămîntului, a Home Rule-ului ori în vre-o altă chestiune mare se va isca un conflict între guvern, Parlament și popor pe de-o parte și Camera Lorzilor pe de alta, atunci evident că guvernul va fi silit să-și pue problema dacă să reformeze ori chiar să suprima Camera Lorzilor. Și fiindcă biserica anglicană are pretenția de a pune stăpînire pe învățămînt și, prin el, pe viața publică engleză, apoi pentru mulți începse deja să se pue și chestiunea separațiunii bisericii de stat.

Astfel Anglia e stăpînită acum de o pasiune reformatoare, care va aduce în curînd mari schimbări în această țară, prin înflocirea partidului liberal unit cu al înucitorilor.

La Revue. (Septembrie 1906) Într'un articol foarte bogat în fapte, Francis Marre, ocupîndu-se cu evoluția modernă a industriei chimice, arată progresele imense pe care le-a făcut în ultimul timp această industrie. Ceia ce a ajutat foarte mult progresul ei, e pe de o parte faptul că industria chimică a căutat să păstreze mereu cea mai strînsă legătură cu știința pură, să se folosească de toate descoperirile ultime ale chimiei, iar pe de alta că și știința s'a silit să fie conducătoare a acestei industrii, să-i ale toate nevoile și să i le satisfacă. De aceea dacă știința a dat industriei metodele cele mai lesnicioase și mai estine pentru a prepara și extrage diferite corpuri de care ea are nevoie, cum sint, de pildă, acidul sulfuric, soda, nitrații, aluminiul etc.,—apoi și industria dă laboratoarelor de studii toate corpurile, de care au nevoie, în cele mai bune condițiuni, așa că, pe cînd altă dată chimiștii—analizii erau nevoiți să-și prepare singuri reactivii puri pentru experiențele lor, astăzi se poate spune că nu există produse sau reactivi care să nu se poată procura în comerț într'o stare de puritate absolută. Mulțumită datelor, pe care teoria le-a procurat comerțului, astăzi industria materiilor colorante, a gudronului, a parfumurilor, a explozivelor etc., s'a schimbat cu totul și a ajuns la rezultate foarte frumoase. Iar din faptul că cele mai multe industrii chimice vor putea de-acuma taante să se lipsească de combustibil mineral și vor căuta să se instaleze în regiuni bogate în huilă albă, va rezulta o modificare foarte însemnată a hărții industriale a Europei și astfel țări, care până acum au fost lipsite

de industrie, se vor bucura în curînd de activitatea și de prosperitatea, pe care azi industria le procură numai unor regiuni.

La Revue Latine. (Septembrie)

E. Faguet, vorbind de scrisorile lui Alfred de Vigny editate de compatrioata noastră, d-ra Emma Sakeluride, găsește în ele, pe lângă acel Vigny pesimist și solitar-mizantrop, pe care-l cunoaștem cu toții, și pe un Vigny „gratios și vesel”, — după cum rezultă din mai multe din acele bucăți inedite. — Apoi găsește pe un Vigny critic literar foarte ager.

Ineditele unui scriitor, bucățile pe care el nu le-a publicat, pe care mai ales nu le-a scris în vederea publicării, ne aruncă lumini surprinzătoare asupra omului. Și ar fi interesant de știut *pentru* un scriitor și-a ales a-nume tendinți din sufletul său, căvora le-a dat aprobarea sa ca materie pentru literatură. Cine nu știe, la noi, că „Eminescu” cel din poeziile publicate de Iasuş poetul e o parte numai din tot Eminescu, dacă nu chiar un alt Eminescu decît cel descoperit în ineditele sale, care, fie zis în trecut, publicate așa *laolaltă* cu celelalte opere ale sale, vor da generațiilor viitoare un alt Eminescu, decît acel ce a voit însuş el se apară!...

În *Prejudecata raselor*, o recenzie a cărții cu acest nume a lui Finot, directorul de la „Revue”, E. Faguet recunoaște că reconstituirea caracterelor specifice ale *raselor* este o utopie, dar insistă asupra faptului că *psichologia specifică* a unui *popor* este o realitate.

Alphonse Séché și Jules Bertaut, analizînd cele cîteva numere ale revistei *Revue Parisienne* scoasă în 1840 de Balzac, arată că marele romancier a fost și un critic literar și social de primul ordin. — Din acea revistă, se vede cum Balzac a priceput, printre cei dintâi, pe Stendhal; admirația pen-

tru Walter Scott, — mui rezervată pentru Cooper, — și nedreptatea cu care judecă pe Sainte-Beuve, care, nu e vorba, n'a cruțat nici el pe Balzac, pe care nu l'a înțeles, cum se știe, pe deplin.

Jeanne de Flandreysy caracterizează opera lui d'Annunzio, caracterizare care se poate rezuma prin următoarele cuvinte, cu care încheie autorea: „Vedem reînviînd și palpitînd în d. d'Annunzio sufletul latin, veștic tot așa de radios, tot așa de splendid artistic ca'n vremea Romei imperiale și a Republicelor mărețe în care răsarî Renașterea...”

Revue de métaphysique et de morale. (1 Septembrie.) C. Dunaș, *Legitimitatea metafizicii.* Autorul combate pe cei ce neagă existența metafizicii, susținînd că ea nu e o ontologie care speculează asupra unor obiecte ce aparțin unei lumi inaccesibile experienței noastre, ci o sforțare a spiritului pentru a realiza cunoștința integrală a naturii, prin formarea unor noțiuni din ce în ce mai sintetice și exprimînd din ce în ce mai bine unitatea universală. Ea trebuie să fie un idealism experimental, în care experiența să fie alfa și omega speculației. Spiritul nu poate avea alt lucru de cugetat și de interpretat decît natura și ea nu poate fi interpretată, fără a ne referi în chip conștient la experiență. Știința o și ea o sintetizează și procedează ca și metafizica, construind noțiunile sale și confundîndu-le cu experiența, dar obiectul ei e o experiență actuală și limitată, pe cînd noțiunile metafizice sînt formate în vederea experienței universale. Sinteza totală neputînd fi niciodată atinsă, aceste noțiuni nu pot fi niciodată complet determinate și nici o construcție metafizică nu poate fi o operă definitivă. În metafizică sîntem totdeauna în provizoriu, dar și teoriile fizice ale științei sînt provizorii. Au-

torul crede că metafizica e o întreprindere a spiritului omenesc legitimă și necesară, o întreprindere de care nimeni nu se poate dispensa, de a o urmări într-o anumită măsură, căci pentru oricine minuieste noțiuni necesitatea de a sintetiza se impune.

Revue socialiste (August 1906). *Dreptul de vot pentru femei*.—trebuie să li se acorde imediat și fără nici o tranziție?

A doua zi după alegerile recente din Franța, alit de dezaastroase pentru conservatori, aceștia au emis ideea de a da drept de vot femeilor, sperând că această jumătate a omenirii, până acum conservatoare, li va aduce la putere. „Revue socialiste“ a întrebat pe principalii reprezentanți ai socializmului din străinătate și din Franța, care va trebui să fie atitudinea depușilor socialiști dacă dreapta ar propune să se acorde femeilor franceze dreptul de vot. Au răspuns Vaillant, Allemane, Vandervelde, Keir Hardie, Ramsay, Macdonald, Enrico Ferri, Ronbanowitch, Koudrine, Kaustky, Bernstein. Cu toții sint partizani ai acestei reforme și cred că din ea va rezulta pentru femeie o liberare de sub legile și obiceiurile care din punct de vedere economic și civil o fac inferioară bărbatului, iar pentru proletariat o repede creștere de forță și libertate morală și socială, această reformă fiind un pas mai mult pe calea progresului democratic și uman. Votul femeilor, spune Vandervelde, nu va aduce rezultatul sperat de clericali; cele mai multe din ele vor vota ca bărbații lor, cu toate sentimentelor religioase. În imensa majoritate a cazurilor, comunitatea intereselor menajului va determina comunitatea votului. Vor fi și excepții favorabile reacționarilor, dar aceasta nu va dura mult. Indată ce femeile vor fi alegători, toate partidele vor avea un interes electoral, independent de consi-

derații mai nalte, de a le face educația politică și indiferența scandaloasă a multor democrați și socialiști pentru mizeria, ignoranța și părăsirea intelectuală a unei jumătăți din omenire, va dispărea. Fără concursul femeilor, triumful socializmului e imposibil și, spre a le cuceri, nu trebuie să sacrificăm dreptul lor, pentru considerații josnice de oportunitate și interese electorale. Bernstein crede de asemenea că pericolul acordării dreptului de vot femeilor e imaginar sau trecător, pe cind foloasete acestei reforme sint reale și permanente. Clericali, spune el, vor face experiența lui Bismarck și vor dezamăgi în acelaș timp dogmele propriiei lor religii asupra misiunii femeiei. Femeia oprimată e clienta preotului, femeia liberată va fi femeia socialistă.

Nouva Antologia (Roma, Septembrie).—Augusto Osimo „Fenomenul lipsei de lucru“ și „Societatea Umanitara“.—În Italia există o instituție caracteristică, „Societă Umanitaria“ numită, care își datorește ființa marelui filantrop Prospero Mosè Loria: el, la 1892, prin testament, a lăsat pentru înființarea acestei societăți suma de 10,013,900.70, sumă care a crescut pînă la 1902—data înființării societății—la 12,050,842.52. După voința donatorului, această Societate Umanitară trebuie să urmărească următoarele scopuri: a) Să fondeze în Milano o „Casă de muncă“ care să poată da de lucru celor ce au; b) Să se facă un birou de plasare, pentru a procura muncă; c) Să se ajute școlile de arte și meserii, industriile casnice, cooperativele de produse și de muncă etc.; d) Să lupte pentru îmbunătățirea condițiilor morale și materiale ale muncitorilor agricoli, ca astfel să se micșoreze emigrația. — Societatea aceasta deci, după cum se vede, urmărește două scopuri: și de a preveni lipsa de ocupație și de a îmblinzi

soarta acelor care sufar din aceasta lipsa. Ca prima emanatie a acestei societati răsari „Oficiul muncii”, care și-a propus studiul statistic al tuturor chestiunilor ce se rapoartă la muncă și muncitori; o secțiune a acestui oficiu o formează oficiul de informațiuni. Pentru o acțiune mai directă și de folos imediat pentru muncitori, Societatea Umanitară a creat oficiile de plasare la Milano, Lodi, Novara, Vercelli și Mortara. Afară de aceasta, Societatea, inspirându-se de exemplul Belgiei și al Franței, și-a îndreptat activitatea spre Cassele de ajutor pentru cei fără de lucru; ea a coordonat diferitele casse de ajutor deja existente, a făcut să se mai înființeze și altele, contribuind ea și comunele Gand, Bruxelles etc. în măsură de 50 % asupra celor de subsidiu nu mai mari de 1 fr. pe zi și pentru un termen de ocupație care să nu intreacă 60 de zile lucrătoare pe an, pentru un muncitor. Scopul principal însă al acestei societăți n'a fost pus încă în practică. Cassa de lucru, care să dea de muncă celor neocupați, n'a fost încă înființată, dar va începe în curând a funcționa. Se înțelege că nu va fi condusă de criterii noi, ci va urma exemplele celor mai bune Casse de lucru, care funcționează în alte țări.

Rivista d'Italia (Roma, Septembrie).

L. Gamberale „Școala unică fără latină”. Chestiunea limbii latine în gimnazii, a provocat o criză în sinul comisiei pentru reforma școlilor secundare din Italia. Prof. Vitelli, membrul cel mai cu autoritate din comisiune, și-a dat demisia, motivată cu multă amărăciune și ironie. Pricina acestei demisiuni este faptul că majoritatea comisiei s'a declarat pentru introducerea unei noi metode de predare a limbilor clasice, metodă, cum zice ei, fără pedanterie și aproape fără gramatică. (Aceeași metodă dar, pe

care pedagogii noștri ne-au impus-o și în școlile țării noastre). Cu drept cuvânt autorul numește o asemenea metodă „cea mai streină de o dreaptă judecată, dar care te îndreptățește să tragi concluzia că acei care o propun pentru greacă și latină, sînt absolut inocenți de orice atingere cu clasicii”. Cu toate acestea Gamberale e pentru scoaterea limbii latine din gimnaziu, dar dorește scoaterea pe față, nu scoaterea deghizată, prin introducerea unor noi metode. Motivele sale sînt bazate pe date statistice și sînt concludive. Anuarul statistic arată că în 1902, elevii tuturor gimnaziilor, de orice fel, erau în număr de 56,133, iar acei ai liceelor 17,000. Chiar și cu douăzeci ani mai înainte, în 1882, lucrurile stau tot așa: 42,811 gimnasiaști și 12,390 liceani. Asta însumă că 68% din elevii gimnaziului nu urmează mai departe studiile liceale; prin urmare nu e de loc rațional de a obliga majoritatea să facă exerciții de memorie cu conjugările și declinările latine, fără ea să-i urmeze nici un folos pentru viitor. Limba latină e necesară deci numai acelor care au să urmeze liceul și apoi universitatea, și e complet inutilă celorlalți. Cifrele arată că o mare majoritate de elevi, sînt nevoia unei școli superioare școalelor elementare, și că această majoritate nu are voința ori puțința de a merge pînă la sfîrșitul studiilor secundare. Deci necesitatea unei școli unice fără latină este impusă de statistică.

Deutsche Revue.—*Dr. Wilhelm von Hartel*, vice-președinte al Academiei din Viena, face o dare de seamă amănunțită despre mersul sporturilor de a aduce în ființă o uniune internațională a tuturor Academiiilor. Gîndul e vechiu, l'a avut Bacon și l'a visat și Leibniz. Dar în timpurile mai nouă, realizarea lui a devenit mai imperioasă din pricina nevoii de a alcătui lucrări care trec și peste forțele unui

singur individ și peste mijloacele unei singure Academii. O lucrare de asemenea fel este acel Thesaurus linguae latinae, care plănuit de mult, a devenit o realitate acum în urmă, mulțumită silințelor lui Ed. von Woelfflin. Cel care a pornit tratativele pentru alcătuirea uniunii internaționale a Academiei, a fost Th. Mommsen, cel mai mare organizator al muncii științifice din timpul nostru. În urma înțelegerii lui cu marele geolog vienez Ed. Suess și cu autorul acestui articol, s'au alcătuit statutele și s'a format mai întâi (1893) un cartel al Academiei germane din Berlin, Göttingen, Leipzig, München și Viena. Prima lor conferință a avut loc la Leipzig, și cu această ocazie s'a ales comisiunea pentru dicționar, anume Bucheler, Diels, von Hartel, Leo, Ribbeck (după moartea sa, Brugmann) și von Woelfflin. Până în 1898, cartelul a căpătat destulă forță pentru a se lărgi într-o uniune internațională. În adevăr, după invitația Academiei din Berlin, se alipiră și Academii străine, astfel că în conferința de la Wiesbaden fură reprezentate și „Societatea regală” din Londra, Academia de științe din Paris, Academia din St. Petersburg, Academia națională de științe din Washington; Academia de la Lincei, își trimise aderarea. Acum se stabiliră statutele și se hotărî și primirea încă a altor 9 Academii. La 1 April 1901, a avut loc întâlnirea generală în Paris, în care s'a admis principiul ca Academii să hotărască guvernele respective de a trimite direct toate tipăriturile, țărilor intrate în confederație; s'a hotărî apoi începerea unei ediții complete a operelor lui Leibniz, precum și alcătuirea celui catalog al tuturor lucrărilor relative la științele naturale, pe care îl începuse Royal Society din Londra.

A doua adunare generală a avut loc la Londra, în Mai 1904, adunare la

care au participat 21 de Academii cu 78 de delegați. Mai târziu a aderat și Japonia, Elveția însă n'a aderat pînă acum. Viitorul congres este hotărît pentru Mai 1907, la Viena.

Deutsche Monatschrift (Berlin, Septembrie).

General-locotenent von Pelet-Narbonne, „Transformarea armatei chineze”

Inceputurile de transformare ale armatei chineze datează din anii 1900—1901, cu ocazia expedițiilor puterilor europene în China. Pînă în acest timp, armata chineză consista din trei diferite organizațiuni, de diferite valori: 1) Trupele imperiale, așa numite ale „steagului verde”, oștire sub comanda Governorilor de Provinci, care o întrebuițau la tot soiul de servicii, nu mai la serviciul militar nu. Totuși în anul 1904, acest corp număra 490,000 oameni. 2) Armata manciuriană, formată din urmașii acelor coloniști care au întronat dinastia actuală pe la începutul sec. XVII. Amestecată mult cu Chinezi și Mongoli, număra la 1894, 270,000 de oameni. Ea este împărțită în 8 corpuri, din care cele 3 dinlăi, stau sub comanda directă a împăratului ceresc; divizia I, este garda regală; restul de 5 corpuri, aparțin prietărilor casei imperiale. Pentru a ține această oștire cit se poate mai legată de dinastie, familia imperială îngrijește de familia fiecărui soldat; iar, pentru a-i face să nu se depărteze de locul garnizoanei, li s'a dat toate pămînturile de jur împrejurul reședințelor lor, fiind oprîți în același timp de a se căsători cu Chineze, pentru a-și păstra puritatea rasei. Scopul din urmă însă n'a fost complet ajuns. 3) Trupele Governorilor, pe care aceștia s'au văzut siliți a și le forma din pricina insuficienței trupelor imperiale. Marele om de Stat chinez, Li-Itung-Tschang în Tschili, și mai târziu Yuan-Schi-Kai, sufletul actualii mișcări de renovare, angajara

instructori străini, cu osebire germani, introduseră instrucția modernă și creară singurele trupe care au fost de vreun folos în timpul luptelor din 1900—1901. În timpurile din urmă ofițerii instructori sînt în mare majoritate Japonezi. Yuan-Schi-Kai, a organizat în provincia Petschili așa numita armată Peiyang, formată din 3 diviziuni, fiecare din cîte 2 brigade de infanterie din cîte 2 reg. de 3 batalioane a 500 de oameni, 1 reg. cavalerie de 700 soldați, 1 reg. artilerie cu trei diviziuni, din care 2 de artilerie de cîmp a 4 baterii cu cîte 4 tunuri și o diviziune de artilerie de munte—1100 oameni cu 48 guri de foc, 1 batalion de pionieri și 1 de tren de cîte 500 oameni, un detașament de sanitari de 100 de oameni. Fiecare divizie număra 8,900 soldați, totalul se ridică la vreo 30,000 cu 96 tunuri de cîmp și 48 de munte. Plata fiecărui soldat este de 4,50 taeli lunar (1 tael=4 fr.); de la fiecare se reține cîte 1½ tael lunar, care se dă familiei, rare pentru a nu da de grijă soldatului recrutat, este așezată în locurile cele mai ocrotite și care, la procese, se bucură de drepturile unui literat de gradul I; aceste privilegii dispar după eșirea soldatului din oștire. Serviciul este de 3 ani sub steag, 3 ani în rezervă și 3 ani în miliție. Din anul 1903 reorganizarea oștirii trecu din mâinile guvernatorilor din Provinciile, în acele ale guvernului din Peking. Într'un edict imperial din 1905. s'a stabilit planul viitoarei organizații: se hotărăște înființarea a 36 divizii, cu instrucție modernă, de cîte 10,000 oameni fiecare; pînă la 1922 toate trebuie să fie formate. Pînă acuma s'a ajuns numai la 60,000 de oameni cu 200 tunuri, dar planul de organizare se urmează fără întrerupere și, atunci cînd China îi va realiza, va ajunge o putere militară, de care vor trebui să țină samă toate statele Europei.

Sozialistische Monats - Hefte (Berlin, Septembrie).

Apropo în întregime acest număr este consacrat chestiunilor ce aveau să fie dezbătute în Congresul partidului social democrat german dela Mannheim. *Eduard Bernstein* în „Pentru Congresul socialist din Mannheim“ discută chestia oportunității grevei generale cu arma de luptă, și se declară întru favoarea ei, considerînd agitația pușnică și organizația ca o mai înțeleaptă tactică. „Dacă se zice că lucrătorul german nu e revoluționar, cu aceasta nu i se face un reproș. Revoluția, în înțelesul pe care acest cuvînt îl are este, ca și războiul, la urma urmei, numai un mijloc barbar de a împăca conflicte care nu se pot sau se crede că nu se pot aplană altminterelu“. *Wolfgang Heine* „Dreptul penal, procedura penală, și executarea pedepsei“. Această chestie figura și ea în ordinea de zi a congresului de la Mannheim. Autorul se mărginește a da numai cîteva indicații asupra punctelor care trebuiesc discutate și direcției în care trebuiesc rezolvite. Orice reformă propusă, zice el, trebuie să țină samă de împrejurările de față, așa ca să poată fi executată în societatea actuală. Așa, din pricina insuficienței legilor actuale, mulți sînt de părere ca legea să definească numai actele penale, iar pedeapsa să fie lăsată la libera apreciere a instanței; alții cer ca nici penalitatea actului să nu fie prevăzută în lege, ci să fie apreciată după cazuri, iar alții au propus ca pedeapsa să nu fie dictată de judecători, ci de colegii de funcționari. Autorul declară că asemenea propuneri, din punctul de vedere al politicii practice a prezentului, trebuiesc respinse de social democrație, căci nu se pot găsi în Germania actuală organe cărora să li se poată încredința o așa nelimitată putere. În ce privește responsabilitatea criminală, trebuie să se cercă ridi-

care a limitei majoratului penal la 14 ani împliniți și pentru toți delinquenții tineri nu trebuie pusă numai chestiunea dacă aveau cunoștință despre penalitatea actului, ci trebuie să se dea pedepse numai atunci când ei posedă un grad de maturitate intelectuală și morală destul de ridicat pentru a se putea aștepta la o rezistență serioasă față de impulsul criminal. În privința procedurii, trebuie iulăturat secretul instrucției și trebuie permis apărării să aibă influență în mersul instrucției.

Contemporary Review (London, Septembrie).

„*Anglia și Germania în Turcia*”—articol, al cărui autor bine informal se ascunde sub anonim—arată schimbarea opiniei publice față de aceste două țări în Orient, insistând cu doosebire asupra simpatiei de care Anglia se bucură acum în Turcia. Autorul observă că înainte de 1906 antipatia pentru Anglia era generală în publicul turc. Călătorul englez putea să simtă această izbitoră dușmănie în trecerea lui, cit de grăbită, prin Turcia: în vapor, în tren, în cafenea, la hotel... pretutindeni, atmosfera încercută împotriva Angliei te înăbușia. În întreg Orientul Anglia era urită din cauza politicii ei care se conducea de principiul de „a cere totul și a nu da nimic, de a distruge prin orice mijloc orice concurent cit de neînsemnat”. Este o rea politică pentru o țară de a ținde spre monopol: „Dumnezeu se îngrijește ca copacul să nu ajungă la cer”. În 1906 totul se schimba. Care e cauza? Politica Angliei—mulțumită personalității regelui Eduard—se schimbă. Anglia se întoarce la politica ei tradițională, părăsește principiul monopolului și ajunge sprijinitoarea *Libertății*. Acest ultim cuvânt explică totul. Schimbarea bruscă a sentimentului public față de Anglia este izbitoare, mai cu

sămă în Turcia, unde e provocată și de reacțiunea împotriva Germaniei. Pătura cultă, în Turcia, urăște pe Wilhelm II, pentru că el sprijină absolutismul tiranic al Sultanului; oamenii de afaceri, aici, privesc cu germanii din imperiul Sultanului ca pe niște locuste și zic că drumul de fer german e făcut numai pentru a îmbogăți cițiva înalți demnitari germani. Germania e urită acum în Turcia poate mai mult încă decit fusese urită Anglia înainte de 1906. „Partidul Tinerilor Turci”, care a început să reinvie, știe că va găsi un sprijin în Anglia, de aceea el e un propagator puternic al simpatiei pentru Imperiul Britanic. Puterea de reinviere a acestui partid pleacă dela niște curioase împrejurări: Sultanul—pentru a opri generația tinăără de a învăța în școlile altor țări *idei nesănătoase*—a încurajat răspindirea și înmulțirea școalelor pînă în cele mai mici sate. În orașe, s'au înființat școli superioare pentru fete. În aceste școli, pe lingă Koran, se învăța și a ceti și scrie, și aceste cunoștinți ajung puteri revoluționare într'o țară absolutistică: „Cine învața a ceti și scrie învața și a gindi; și cind femeile gindese, *răul* incepe a fermenta”. Afirmăția că libertatea Turciei va veni prin femei ară oarecare temei. Germania a perdut terenul aproape complet în Turcia unde-i susținută numai de partida Palatului; ea nu mai poate masca nesuccesul politicii sale. Pentru interesul propriu al Germaniei și pentru rezolvirea chestiei Orientului, o colaborație a Angliei și a Germaniei în Turcia se impune.

North American Review. (New-York, Septembrie).

Cu începere din Septembrie revista a început să apară de două ori pe lună, conținând, în fiecare număr, cite un capitol din „Autobiografia lui Mark Twain”, așezat înaintea articolelor speciale.—*Statele Unite și America*.

Latină“, datorit d-lui *John Burrel*, ministrul american în Columbia, arată relațiile reciproce între cele două Americi. Autorul arată greșala Statelor Unite de a neglija întinderea relațiilor de tot felul cu America de Sud. Astăzi Statele Unite au atenția încordată mai mult spre Europa decât spre statele sudamericane, unde Vechiul Continent a câștigat o mai mare influență morală și materială de cât marca Republică de la Nord. Autorul afirmă că dacă Statele Unite ar cheltui a cincisprezecea parte din banii întrebunțați în dezvoltarea comerțului cu Asia, pentru a spori comerțul cu America Latină, acest comerț s'ar tripla. Comerțul Americii Latine cu celelalte țări, după rapoartele oficiale, se urca în 1905 la suma de 1,700,000,000 dolari, dintre care 1,000,000,000 dolari la export și 700,000,000 la import. În suma exportului Statele Unite figurează cu 350,000,000 dolari; iar la cea a importului numai cu 189,000,000 dolari. Astfel balanța importului se ridică cu 160,000,000 dolari împotriva Statelor Unite. Cea mai mare parte din Statele sudamericane nu importă din Statele Unite de cât 14% din obiectele pe care le-ar putea importa în totalitate. Negligența Statelor Unite față de America de Sud se arată nu numai în relațiile comerciale, care, singure, le-ar fi destul de păgubitoare. Americanii de Nord n-au măcar curiozitatea atractivă de a vizita America de Sud: dintre Americanii de Nord, care călătoresc în alte țări, numai 10% vizitează și America Sudică, pe cînd proporția călătorilor Americani Latini, care vizitează Statele Unite, se ridică la 20%. Presa Statelor Unite ignorează evenimentele însemnate din America Latină; telegramele ziarelor adesea denaturează faptele sau le raportează în chip neconplect, ca pe niște lucruri neimportante. Ziarele

din Londra, Paris, Berlin, Madrid, Roma publică, în o săptămîna, mai multe telegrame referitoare la America de Sud, decât ziarele din Statele Unite, în o lună. Cînd ziarele Americii de Nord voesc să fie în curent publicul cu evenimentele din America Sudică, atunci se mărginesc în a exagera și a da informații senzaționale asupra revolteilor, atentatelor... forțînd imaginația să înlocuiască cunoașterea exactă a faptelor și contribuînd astfel a întuneca încă mai mult privirea cetitorilor spre America Sudică. Indiferența Statelor Unite de acum pentru tot ce se petrece în sudul Noului Continent e dăunătoare nu numai Statelor Unite; ea întîrzie evoluția unui acord comu în marea familie Pan-Americană. Astăzi, o persoană din Brazilia, Argentina, Uruguay, Paraguay ori Chili poate avea răspunsul unei scrisori, trimisă în Europa, în $\frac{2}{3}$ din timpul necesar pentru a avea răspunsul unei scrisori, trimisă în Statele Unite. Asemenea organizare a serviciului de comunicație între cele două Americi e mai mult de cât dăunătoare.

Review of Reviews. (London, Septembrie).

Dr. *Stead*, Directorul revistei—in studiul său biografic asupra actualului Rege al Serbiei,—recomandă pe Petru I ca pe un Rege cu adevărat constituțional, însuflețit de cele mai înalte principii de morală.—Dr. *Raleigh* scoate în lumină meritele marelui scriitor englez, *Pearl Mary Teresa Craigie*. Operele acestei scriitoare, de cîrînd decedată, au avut un mare răsunet în Anglia. În filosofia sa despre viață ea găsește în căința limanul tuturor suferințelor: căința sinceră poate răscumpăra toate păcatele; ea poate să dea omului nefericit curajul ca să trăiască.

Miscarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

H. Poincaré, *La Valeur de la Science*, Flammarion.

Autorul arată că, cu toate variațiile capricioase ale modei științifice, cu tot caracterul convențional al unora dintre noțiunile cele mai fundamentale, știința nu-i o simplă acumulare de ipoteze arbitrare, ci ne dă temeinice cunoștințe asupra acelei realități obiective, care e accesibilă minții omenești.

Emile Picard, *La Science moderne et son état actuel*, Flammarion.

Autorul și-a propus să dea în cartea sa o idee asupra stării științelor matematice, fizice și naturale în ultimii ani. În trei sute de pagini el a condensat cele mai însemnate rezultate pozitive ale științei și a pus în evidență legăturile care unesc diferitele științe între ele.

Gustave Le Bon, *L'évolution de la société*, Flammarion.

O adunare de articole care au făcut senzație în lumea științifică. Autorul a dovedit că, contrar părerii seculare, materia nu-i eternă și poate fi distrusă.

Alfred Binet, *L'Âme et le Corps*, Flammarion.

Autorul arată că progresele recente ale psihologiei experimentale au avut răsunet asupra speculațiilor celor mai abstracte ale filozofiei. Vechile ipoteze, materialismul, spiritualismul, paralelismul, monismul etc. nu mai corespund datelor de azi ale științei.

W. B. Pillsbury, *L'attention*, O. Doyn 4 fr.

Profesorul de psihologie de la uni-

versitatea din Michigan, studiază condițiile atenției, fiziologia și mecanismul ei, discutând teoriile cele mai recente.

Paul Souriau, *La rêverie esthétique*. essai sur la psychologie du poète, F. Alcan 2 fr. 50.

Autorul, mai mult om de litere decât filozof, are observații interesante asupra poeziei interioare, poeziei naturii, muzicii, etc.

G. Aslan, *La morale selon Guyau et ses rapports avec les conceptions actuelles de la morale scientifique*, F. Alcan 2 fr. 50.

Autorul expune ideile lui Guyau în morală și le critică din punct de vedere sociologic, arătându-se partizan al teoriilor lui Dürckheim și Lévy Brühl.

ISTORIE

Dr. Felix Salomon, *William Pitt der Jüngere*. Erster Band: Bis zum Ausgange der Friedensperiode. Zweiter Theil: Die politische Wirksamkeit. Leipzig und Berlin, B. G. Teubner 1906.

Partea întâia a acestei lucrări a apărut în 1901; autorul s'a folosit de un bogat material de izvoare, cu totul nou, și nu numai manuscrise, dar și tipărituri puțin cunoscute pînă acum, cum sînt de pildă cuvîntările țintite în parlament.

Feldmarschal-Leutnant Graf Alexander Hübner, *Erlebnisse zweier Brüder während der Belagerung von Paris und des Aufstandes der Kommune 1870-71*. Berlin, Gebrüder Paetel, 1905.

Cei doi frați sînt baronul Raphael Hübner, membru al ambasadei Austro-Ungare din Paris și fratele său, autorul, pe atunci căpitan de Husari. Foarte interesante amintiri despre evenimentele de atunci.

Baron Marc de Villiers du Terrage, *Rois sans couronne*, Perrin.

O listă a tuturor aventurierilor cari, începînd cu Jehan de Béthencourt, regele Canarelor și sfîrșind cu Jacques I. împăratul Saharei, au căutat să creeze împărății în locuri necunoscute, depărtate ori libere.

Henri Chantavoine, *Les Principes de 1789*, Lecène-Oudin,

Un studiu asupra drepturilor și datorităților pe care le hotărăște „Constituția anului al III-lea”. Ceia ce e interesant, e că autorul publică și cele 9 articole ale „declarațiunii datorităților omului”, care nu sînt în genere cunoscute.

Emile Roca, *Le Règne de Richelieu* (1617—1642), Perrin.

Un studiu bine informat asupra activității și asupra sfetului marelui ministru. Autorul, care e foarte familiarizat cu viața și personajele epocii de care se ocupă, a utilizat tot materialul de informație, chiar cîntecele, care circulau pe vremuri, satirizînd activitatea lui Richelieu.

J. L. de Lanessan, *L'Etat et les Eglises en France*, Félix Alcan.

Legea Separației Bisericii de Stat a dat naștere unei întregi literaturi relative la chestia aceasta. Scrierea lui Lanessan e una din lucrările mai serioase, în ea autorul studiază raporturile dintre Biserica și Stat în Franța din timpurile cele mai vechi, chiar din secolul al VII-a.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE

Ubaldo Vanni, *Saggi di filosofia sociale e giuridica*. Bologna, Zanichelli, 1906. Opera rămasă nepublicată din pricina morții autorului, fost profesor de filozofia dreptului la Roma, este

publicată sub îngrijirea prof. Giovanni Marabelli. Conține lecțiuni asupra filozofiei dreptului, un studiu asupra juriștilor scoalei istorice germane, încercări critice asupra teoriei sociologice a populațiunii și un program critic de sociologie.

Prof. Dr. Alexander Supan, *Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien*. Mit einem Kolonialgeschichtlichen Atlas von 12 Karten und 40 Kärtchen im text. Gotha, Justus Perthes 1906. Mișcarea colonială e urmărită pînă la războiul ruso-japonez. Rezultatul mișcării de colonizare a rasei albe este că astăzi 99 mil. km. p. ($\frac{1}{2}$ din suprafața globului) sînt colonizați, 665 mil. de oameni au fost aduși sub influența europeană și 105 mil. de albi, pentru care Europa nu mai avea nici loc nici hrană, s'au stabilit în celelalte continente.

Coqueulin de Lisle, *Le Pangermanisme*, Chapelot.

Un studiu asupra acțiunii Prusiei, în ultimii ani, asupra statelor Europei centrale.

L. Stein, *Die Anfänge der menschlichen Kultur*. Un vol. 146 p. „Berlin Teubner. Collection“ Aus Natur und Geisteswelt 1906. Obiectul acestei cărți e o scurtă și clară expunere a originilor civilizației și culturai umane. Autorul expune cu multă critică și prudența rezultatele cercetărilor nouă asupra omului preistoric, discută teoria raselor și arată rolul instrumentelor, ornamentelor, meșteșugurilor, sistemelor de măsură, artei și științei în civilizație.

Jacques de Boisjolin, *Les partis en France*, Roy.

Un studiu asupra partidelor politice din Franța. Cartea ar putea fi de mare interes fiind samă de situația politică actuală din Franța; din nefericire, autorul pleacă dela o împărțire greșită a partidelor (în 4 : clerical, civic-scolar, sindicalist—socialist și anar-

hist), așa că lucrarea, cu toate observațiile juste, nu aduce multă lumină în chestiunea de care se ocupă.

CRITICĂ, STUDII LITERARE

Emil Mänerhof, Shakespeare.—*Probleme.* Kempten und München 1905. Verlag der Jos. Köselchen Buchhandlung.

Cartea conține trei studii: „Lady Macbeth“, „Scrisori asupra lui Hamlet“, „Othello—Tragedia geloziei?“ Autorul polemizează în acelaș timp cu cei care-s de altă părere.

Ernest Gaubert, François Coppée, Sansot.

O biografie completă a celebrului poet. Autorul arată influența lui în literatură și ce a adus nou în poezie.

A. Bossert, Les Grands Ecrivains Français: Calvin. Hachette.

Un studiu asupra marelui reformator, ca scriitor. Autorul îl consideră ca unul dintre creatorii prozei franceze.

Léon Tolstoï, Vie et Oeuvres, tomes I et II, „Mercure de France“, 7 fr.

Aceste două dintâi volume ale operei complete conțin memoriile, amintirile, scrisorile și extracte din jurnalul intim al marelui scriitor, coordonate de amic și discipolul său, Birkov.

STUDII MILITARE, TECNICE....

Général Erb, L'Artillerie dans les Batailles de Metz, Chapelot.

Autorul, care ca ofițer de artilerie, comandând bateria a patra, a luat parte la aceste lupte, arată rolul pe care l-a avut artileria.

Pelet-Narbonne, La Cavalerie allemande pendant les journées de Coumbiers, Berger-Levrault.

Lucrare tradusă din limba germană de colonelul P. Silvestre. Un studiu asupra rolului cavaleriei în serviciul de siguranță și în luptă.

C. Corey, L'Artillerie Japonaise, Berger-Levrault, 5 fr.

C. de Grandprey, Le Siège de Port-Arthur, Berger-Levrault, 5 fr.

R. Mennier, La Guerre Russo-Japonaise, Berger-Levrault, 15 fr.

Istoricul și învățămintele ce se pot trage din acest războiu.

A. Ferrucci, Il traforo del Sempione e i passaggi alpini. F-lli Bocca editori, Torino 1906.

Autorul a adunat în acest volum toate notițele tehnice și economice care se referă la săparea Simplonului amintind și celelalte mari săpături ale sec. XIX: Fréjus, Gothardul, Brenner.

LITERATURĂ.

Fr. von Schiller, Ausgewählte Briefe. Ausgewählt und eingeleitet von Prof. Dr. Eugen Kühnemann. 2. vol. Hamburg-Grossborstel 1905, Deutsche Dichter-Gedächtnis-Stiftung.

Colecția cuprinde 265 de scrisori, o optime deci din toate scrisorile cunoscute ale lui Schiller. În aceste scrisori se oglindesc momentele principale din viața poetului.

Alfred de Vigay, Correspondance (1816—1863), recueillie et publiée par Emma Sakellarides.—Calmann-Lévy.

Compatrioata noastră a făcut un mare serviciu literaturii franceze îngrijind tipărirea corespondenței marelui poet, din care se poate vedea vrednicia caracterului și a vieții lui, cum și părerile lui în multe chestiuni.

Léon Baudet, Les Primaires. Fasquelle, 3,50.

Autorul face în acest roman un fel de proces al parlamentarismului sub toate formele lui. Personajele cele mai multe ale romanului sînt din partidul socialist ori din democrație.

•
Compiler

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

- Henrik Sienkiewicz.** *Hania*, roman. București 1906 Editura „Biu-roulul Universal”. Prețul 2 lei.
- Gh. Silvan.** *Pentru Neatîrnare*, roman războinic. Ploești 1906. Sta- bilimentul de Arte Grafice „Progresul”. Prețul, 2 lei 50 bani.
- Florin I. Becescu.** *Spre Ziua*, versuri. Constanța 1906. Tipog- rafia „Ovidiu”. Prețul 3 lei.
- George C. Georgiu.** *Poesii*. București, Librăria Socec. Prețul 1 lei 50 bani.
- George Christescu.** *Vrancea*, Poemă istorică. Focșani, Tipogra- fia „Aurora”. Prețul 50 bani.
- Vasile Pirvan.** *Organizația Provinciei Dacia Traiană*. București 1906. Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- Dr. Bucovineanu.** *Kutenisarea Bucovinei*. București. Institut de Arte Grafice „Minerva” Prețul 3 lei 50 bani.
- C. Hamangiu.** *Arta și Literatura din punct de vedere juridic*. Bu- curești 1906 Imprimeria Statului.
- C. Hamangiu.** *La Législation sur la Propriété Littéraire et Artis- tique en Roumanie*. Paris.
- Vikent A. Besteleiu.** *Cileva propuneri pentru Exemplaritatea și eficacitatea pedepselor*. București 1906. Tipografia Gutenberg. Prețul 2 lei.
- Dr. A. Urbeanu.** *Hrana sateanului român*. București 1906. Im- primeria Statului.
- N. Cantuniar Asia și Africa**, curs de geografie economică. Craiova 1904. Rălian și Ignat Samitea.
- Raport prezentat Domnului Ministru de Finance asupra Recensă- mîntului Fiscal din anul 1905**. București 1906.
- P. N. Panaitescu.** *Ucenicii și Învățămîntul Profesional*, Confe- rința. București 1906. Tipografia „Voința Națională”
- B. A. Teodoru, G. Bogdan-Duică, N. Bănescu, G. Beiu Paladi, Conferințe de la Congresul Didactic. București 1906.**
- I. G. Munteanu** *Anuarul școlii Comerciale superioare*. Galați 1905—1906 Tipo-Litografia A. Friedmann.
- Camera de Comerț și Industrie cirensa. IX Boto- șani** *Monografia meseriașilor din jud. Botoșani Dorohoi, Suceava*. Boto- șani 1906 Tipografia „Reînvierea”.
- Gh. Beiu Paladi** *Educația în Școlile Secundare*. Piatra N. 1906 Tipografia „Gheorghiu” Prețul 30 bani.
- Dr. A. I. Iliescu** *Necesitatea unui Serviciu Psihiatric în Inchi- sori*. Iași 1906.
- Dr. N. Leon** *Raport prezentat D-ului Ministru al Instrucțiunii asupra Învățămîntului Științelor Naturale*. București 1906.
- Asociațiunea pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român.**—*Biblioteca Despărțămîntului Cluj* :
- Nr. 1. Dr. Amos Frincu : *Ce să facem ?* Prețul 1.20 fileri.
- Nr. 2. Dr. E. Dăianu : *Ursu Broina*. Prețul 30 fil.
- Nr. 3. *Calendarul de la Cluj pe anul comun 1906*. Prețul 14 fil.
- Nr. 4. Silviu Brânzei. *Întâlni ajutor la nenorociri*, povestit pe ro- minuește. Prețul 30 fil.
- Nr. 5. Vasile Ranta Butucescu : *Cultivatți pomi!* Prețul 20 file.
- Nr. 6. Aurel Poruțiu : *Cum trebuie să lucrăm pămîntul !* Prețul 20 fil.
- Nr. 7. E. Zellean : *George Barjiu*. Prețul 20 fil.
- Gheorghe Hazu.** *Învățămîntul industrial în România. Notiță istorică. Starea actuală*. București „Librăria școlaelor.”

Pentru Autori

Autorii, cari doresc ca manuscrisele nepublicate să le fie înapoiate, sînt rugați a le însoți de mărcile postale necesare.

De asemenea rugăm ca, odată cu trimiterea manuscrisului, să ni se comunice și onorarul dorit. In cazul contrar onorarul se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția : manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu**, strada Romîna, 4, Iași.

Pentru tot ceea ce privește administrația : cereri de abonament, mandate, inserare de anunțuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez**, strada Manolescu, 2. Iași.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să înștiințeze administrația prin o cartă poștală.

LE COURRIER EUROPÉEN

ZIAR HEBDOMADAR INTERNAȚIONAL

280, Boulevard Raspail.—Paris XIV°

Comitetul de Direcțiune : *Gabriel Séailles*, profesor la Sorbona, *Charles Seignobos*, profesor la Sorbona, *G. Sergi*, profesor la Universitatea din Roma, *Bj. Björnson*, *Nicolas Salmeron*, fost președinte al Republicii Spaniole, profesor la Universitatea din Madrid, *J. Novicow*.

Redactor șef : *Louis Dumur*.

Abonament pentru România : un an 15 fr.; șase luni 8 fr.; trei luni 4 fr.—Se poate cere un număr de probă gratis.

Prețul 1 leu 50 bani

De la 24 Maiu 1906 apare la Chișinău (Basarabia

B A S A R A B I A

GAZETA NAȚIONAL-DEMOCRATICĂ

Sub direcția d-lui Em. G. Gavrilița

PREȚUL ABONAMENTULUI PENTRU ROMÂNIA :

Până la 1 Ianuarie 1907	4 ruble (10 lei 80 b.)
Pe trei luni	2 ruble (5 lei 40 b.)
Pe o lună	1 rublă (2 lei 70 b.)

Gazeta are de scop să așere interesele Românilor din Basarabia, să lupte pentru ridicarea lor culturală și pentru deșeptarea conștiinței naționale.

Reducția și Administrația: CHIȘINĂU, ULIȚA ARMENEASCĂ, 30.